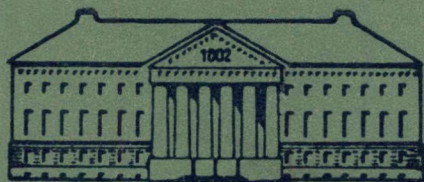

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. ВІСНИК 334 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XI

TARTU 1974

TARTU RIIKLIKU ULIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
Alustatud 1893. a. Vihik 334 Выпуск Основаны в 1893 г.

**TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС**

XI

TARTU 1974

Redaktsioonikolleegium:
J. Ant, E. Kivimaa, L. Raid (toimetaja).

Редакционная коллегия:
Ю. Ант, Э. Кивимаа, Л. Райд (редактор).

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XI

На эстонском и русском языках.

Резюме на эстонском, русском, английском или немецком языках.

Тартуский государственный университет.

ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18.

Vastutav toimetaja L. Raid

Keelelised korrektorid A. Norberg, N. Tšikalova, O. Mutt, H. Kibbermann, E. Kaldjärv,
O. Kivimaa, J. Soontak, L. Kostabi, I. Anvelt

Tehniline korrektor G. Noppel

Ladumisele antud 24. I 1974. Trükkimiseks antud 18. IX 1974. Trükipoognaid 9,5. Arvestuspoognaid 10,83. Trükiarv 500. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 1, 60×90, 1/16. MB-06541. Tell. nr. 495. Hans Heidemanni nim. Trükikoda. ENSV, Tartu, Olikooli tn. 17/19.

Hind 1 rbl. 8 kop.

1-5

© Tartu Riiklik Ülikool. 1974

В. И. ЛЕНИН О ПРИНЦИПАХ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОЛЕТАРСКОЙ МИЛИЦИИ

Н. Т. Шевчук

История советской милиции неразрывно связана с именем вождя революции Владимира Ильича Ленина, с деятельностью ленинской коммунистической партии.

Во время первой русской революции 1905—1907 годов в связи с возникновением Советов и вооруженными восстаниями пролетариата были созданы первые отряды рабочей милиции и боевые дружины для охраны революционного порядка в ряде городов и районов России. Основное назначение их состояло в охране общественного порядка на территории деятельности соответствующих Советов. Организованные отряды не разделяли сферу деятельности с полицией, а стремились устранить царскую полицию, парализовать ее деятельность.

В. И. Ленин в ноябре 1905 года, подводя итоги революционного движения в России, высоко оценил создаваемую пролетариатом милицию, он писал: «Мы предадим позору всех нерешительных и колеблющихся, всех чурающихся идей немедленного образования народной милиции...».¹

В данной статье не ставится задача всестороннего и исчерпывающего рассмотрения вопросов избранной темы, а стремление показать деятельность В. И. Ленина в создании и укреплении советской милиции до социалистической революции и в первые годы советской власти.

Изучение ленинского наследия, роли В. И. Ленина в создании советской милиции еще раз подчеркивает важность советской милиции в победе диктатуры пролетариата и строительстве социализма.

Вооруженные отряды Советов, создаваемые в период буржуазно-демократической революции 1905—1907 гг., поддерживали строгий революционный порядок, пресекали действия бур-

¹ В. И. Ленин. Между двух битв. — Полн. собр. соч., т. 12, стр. 58.

жуазии, когда она прибегала к черносотенным погромам, к организации беспорядков.

Созданная пролетариатом милиция использовалась как вооруженная сила для завоевания новых позиций в революционной борьбе, для защиты рабочего класса от черносотенцев, погромщиков, казаков и полиции.

Член партии с 1906 г. Н. Катушкин, говоря о создании рабочей милиции в 1905 г., писал: «Горячее сочувствие населения и дружную поддержку встретили действия рабочей милиции, появившейся на заводах в те дни. Рабочая милиция давала отпор провокаторам и хулиганам, затевавшим грабежи и всяческие беспорядки»².

В связи с поражением революции рабочая милиция была ликвидирована, но память о ней жила в сознании народных масс.

Опираясь на творческое наследие К. Маркса и Ф. Энгельса, революционный опыт масс в дни Парижской Коммуны, революции 1905—1907 гг., В. И. Ленин разработал основные положения о характере и задачах советской милиции.

Задачу ликвидации буржуазной полиции и создание пролетарской милиции В. И. Ленин выдвинул еще задолго до Октябрьской революции. В своей работе «Военная программа пролетарской революции» В. И. Ленин показал, что «во всяком классовом обществе, — будь оно основано на рабстве, крепостничестве или, как теперь, на наемном труде — угнетающий класс бывает вооруженным. Не только теперешнее постоянное войско, но и теперешняя милиция — даже в самых демократических буржуазных республиках... — есть вооружение буржуазии против пролетариата».³ И далее В. И. Ленин указывает, что «нашим лозунгом должно быть: вооружение пролетариата для того, чтобы победить, экспроприровать и обезоружить буржуазию».⁴ «... мы не за буржуазную милицию, а только за пролетарскую»⁵.

После проведения Февральской буржуазно-демократической революции Советами рабочих и солдатских депутатов под руководством большевистской партии на фабриках и заводах создаются вооруженные отряды рабочей милиции для охраны правопорядка и защиты интересов трудящихся. Внимание В. И. Ленина привлекал этот вопрос, когда в результате революционного движения были ликвидированы охранные отделения, полиция, жандармерия. В. И. Ленин писал, что «англо-французские и русские капиталисты хотели «только» сместить или даже «попугать» Николая II, оставив неприкосновенную старую государственную

² «Советская милиция», 1956, № 11, стр. 11.

³ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 30, стр. 135.

⁴ Там же.

⁵ Там же, стр. 140.

машину, полицию, армию, чиновничество. Рабочие пошли дальше и разбили ее... Точнее: начали разбивать ее».⁶

В. И. Ленин детально разрабатывает вопрос о пролетарской милиции в своих статьях «О двоевластии», «О пролетарской милиции», «Задачи пролетариата в нашей революции», «Удержат ли большевики государственную власть?» и других.

Говоря о решающем значении введения рабочей милиции, которая должна оплачиваться капиталистами и что это имеет практическое и принципиальное значение, Ленин указывает, что «революция не может быть гарантирована, успех ее завоеваний не может быть обеспечен, дальнейшее развитие ее невозможно, если эта мера не станет всеобщей, не будет доведена до конца и проведена во всей стране».⁷ И далее В. И. Ленин указывает, чтобы «рабочие и солдаты *сливались* в единую всенародную милицию».⁸

Капиталисты, убедившись в силе революционных масс после Февральской революции, стремились отстоять некоторые учреждения старого режима, учреждения старого угнетения, в том числе и полицию. Поэтому В. И. Ленин убеждает массы в создании всеобщей милиции взамен полиции и чтобы рабочие не удовлетворялись буржуазной милицией ни в коем случае.⁹ Говоря о Временном правительстве, которое не могло бы удержаться у власти, не восстановив полицейского и жандармского аппарата самодержавия, Ленин выдвинул лозунг: «Не дать восстановить полиции. ... Создавать действительно общенародную, поголовно-всеобщую, руководимую пролетариатом, милицию!».¹⁰

Пролетарская милиция должна быть действительно народной, состоящей из всего населения обоюго пола, которая и «обеспечила бы абсолютный порядок и беззаветно осуществляемую товарищескую дисциплину».¹¹

Говоря о рабочей милиции, которая должна воплотить в себе черты революционной милиции самих трудящихся, В. И. Ленин еще до октября 1917 года писал, что такая цель достижима лишь при условии, если новая милиция, «на 95 частей из 100, состояла бы из рабочих и крестьян, выражала бы *действительно* разум и волю, силу и власть огромного большинства народа»,¹² и далее указывал, что «такая милиция была бы пролетарской милицией, потому что промышленные и городские рабочие ... получили бы

⁶ В. И. Ленин. Письма из далека. — Полн. собр. соч., т. 31, стр. 40.

⁷ В. И. Ленин. О пролетарской милиции. — Полн. собр. соч., т. 31, стр. 286.

⁸ Там же, стр. 287.

⁹ Там же, стр. 289.

¹⁰ В. И. Ленин. Письма из далека. — Полн. собр. соч., стр. 43.

¹¹ Там же, стр. 43.

¹² Там же.

в ней руководящее влияние на массу бедноты». ¹³ В своей статье «О пролетарской милиции», где ставится вопрос о создании народной милиции, В. И. Ленин, критикуя Временное правительство, создавшее новую полицию, назвав ее «народной милицией», писал: «... называя милицию «народной», чтобы пустить «народу» пыль в глаза, она на деле не призывает народ поголовно к участию в этой милиции и не обязывает хозяев и капиталистов платить служащим и рабочим обычную плату за те часы и дни, которые они посвящают общественной службе, т. е. милиции. Вот где зарыта собака». ¹⁴

В период двоевластия, когда Временное правительство создало свою буржуазную милицию, то Советы рабочих, солдатских и крестьянских депутатов должны были создать свою народную милицию, которая бы осуществляла надзор за фабриками, за квартирами, за распределением продуктов. ¹⁵ Проводя мысль о создании такой милиции, В. И. Ленин писал: «Но как сделать милицию всенародной, когда пролетарии и полупролетарии загнаны на фабрику, задавлены каторжной работой на помещиков и капиталистов? Средство одно: рабочая милиция должна оплачиваться капиталистами». ¹⁶

Говоря о вооружении народа, В. И. Ленин писал, что «... мы стоим на базе классового вооружения, на ней мы побеждали и на ней будем побеждать всегда». ¹⁷

Уже в тот период Ленин указывал, что такая милиция была бы исполнительным органом Советов рабочих и солдатских депутатов и пользовалась бы абсолютным уважением и доверием населения, была бы проводником и защитником политики Советской власти и большевистской партии.

На VII (апрельской) Всероссийской конференции РСДРП (б) в резолюции о Советах рабочих и солдатских депутатов констатировалось, что «... революция идет вперед путем самочинной организации пролетариата и крестьянства в Советах, самочинного устранения старых властей, создания пролетарской и крестьянской милиции...» ¹⁸

Таким образом, формирование органов революционного порядка для Советов всегда было принципом классовым и это было закреплено в принятой в январе 1918 года третьим Все-

¹³ В. И. Ленин. Письма из далека. — Полн. собр. соч., т. 31, стр. 43.

¹⁴ Там же, стр. 41.

¹⁵ В. И. Ленин. Позабыли главное — Полн. собр. соч., т. 32, стр. 26.

¹⁶ В. И. Ленин. О пролетарской милиции. — Полн. собр. соч., т. 31, стр. 289.

¹⁷ В. И. Ленин. Заключительное слово по докладу ВЦИК и СНК о внешней и внутренней политике. — Полн. собр. соч., т. 42, стр. 174.

¹⁸ В. И. Ленин. Резолюция о Советах рабочих и солдатских депутатов. — Полн. собр. соч., т. 31, стр. 430.

российским съездом Советов «Декларации прав трудящегося и эксплуатируемого народа».¹⁹

В. И. Ленин, говоря о сломе буржуазно-государственной машины — армии, полиции, чиновничества, предлагает «... заменить их более демократической, но все еще государственной машиной в виде вооруженных рабочих масс, переходящих к поголовному участию народа в милиции».²⁰ В своем произведении «Государство и революция» В. И. Ленин также констатирует, что в условиях России «... освобождение угнетенного класса невозможно не только без насильственной революции, но и без уничтожения того аппарата государственной власти, который господствующим классом создан...»²¹

В процессе Великой Октябрьской социалистической революции это гениальное ленинское положение нашло свое воплощение прежде всего в сломе буржуазно-помещичьей военной машины и уничтожении полицейско-чиновничьего аппарата Временного правительства.

Большую работу в деле создания пролетарской милиции сделали испытанные большевики и соратники В. И. Ленина — Ф. Э. Дзержинский, М. В. Фрунзе, К. Е. Ворошилов, Г. М. Петровский и др., которые отстаивали ленинскую идею о пролетарской милиции и ее роли в борьбе с силами контрреволюции. Им принадлежит важная роль в создании советской милиции, в формировании, политическом воспитании ее кадров, выработки принципов борьбы с преступностью и охраны общественного порядка.²²

После свержения царского самодержавия М. В. Фрунзе принимал деятельное участие в создании боевых дружин, которые составляли костяк минской милиции, мужественно боровшейся против контрреволюционных сил и отказывавшейся выполнять распоряжения ставленников Временного правительства, и принимавшей активное участие в борьбе с корниловским мятежом.²³

После победы Великой Октябрьской социалистической революции вопрос о создании пролетарской милиции превратился в практическую задачу первостепенной важности. 25 октября 1917 года II Всероссийский съезд Советов сформировал первое в истории рабоче-крестьянское правительство — Совет Народных Комиссаров — в составе 13 комиссаров во главе с В. И. Лениным. А 28 октября (10 ноября) 1917 года было подписано поста-

¹⁹ В. И. Ленин. Декларация прав трудящихся и эксплуатируемого народа. — Полн. собр. соч., т. 35, стр. 222.

²⁰ В. И. Ленин. Государство и революция. — Полн. собр. соч., т. 33, стр. 100.

²¹ Там же, стр. 8.

²² «Советская милиция», 1967, № 10, стр. 19.

²³ Там же, стр. 21.

новление Народного Комиссара внутренних дел РСФСР об учреждении рабочей милиции, которая была новым органом охраны революционного порядка в молодой советской республике. В этом постановлении записано:

1. Все Советы рабочих и солдатских депутатов учреждают рабочую милицию.

2. Рабочая милиция находится всецело и исключительно в ведении Совета рабочих и солдатских депутатов.

3. Военные и гражданские власти обязаны содействовать вооружению рабочей милиции и снабжению ее техническими силами вплоть до снабжения ее казенным оружием.

4. Настоящий закон вводится по телеграфу.²⁴

В соответствии с этим постановлением рабочая милиция вновь, как правило, не создавалась, а продолжали функционировать органы рабочей милиции, которые были сформированы ранее, и наряду с этим большая роль принадлежала Красной Гвардии, которая являлась важнейшим звеном пролетарской милиции.

В своем письме ЦК РСДРП (б) Кыштымскому партийному комитету писал: «Переходим к вопросу о Красной Гвардии. Вы считаете, что в ней нет надобности теперь. По-видимому, ставя этот вопрос, Вы упускаете из виду лозунг о всеобщем вооружении народа, о народной милиции, так как Красная Гвардия является первым звеном этой милиции, а поэтому отнюдь не следует оставлять этой идеи...»²⁵.

В одном ряду милиции и Красной Гвардии функции охраны революционного порядка в стране выполняли также Военно-революционные комитеты и ВЧК.

На совещании районных советов Петрограда в середине ноября 1917 года было создано бюро по ликвидации милиции Временного правительства и организации охраны столицы. В конце декабря 1917 года старая милиция в Петрограде была распущена, также в декабре 1917 года Советская власть ликвидировала центральный аппарат милиции Временного правительства, старый командный состав милиции был уволен, уволены милиционеры, которые отказывались служить советской власти. Новый прием милиционеров проходил по рекомендациям партийных организаций и Советов, а на руководящую милицейскую работу направлялись преимущественно коммунисты, опытные партийные работники, которые даже в трудное для Советской России время освобождались от партийных мобилизаций на фронт.²⁶

²⁴ «Советская милиция», 1967, № 10, стр. 18.

²⁵ Переписка Секретариата ЦК РСДРП (б) с местными партийными организациями. (Ноябрь 1917 — февраль 1918). — Сборник документов. М., 1957, стр. 49.

²⁶ См. «Вопросы истории КПСС», 1970, № 2, стр. 49.

Состоявшийся в июле 1918 года съезд представителей губернских Советов, где с речью выступил В. И. Ленин, принял резолюцию по созданию советской милиции: «... ощущая общую нужду на местах в постоянном аппарате для поддержания революционного порядка, охраны Советской власти и отстаивание дорогих завоеваний революции, съезд признает необходимым организацию Советской Рабоче-Крестьянской Милиции».²⁷

3 апреля 1919 года В. И. Ленин подписал декрет Совета Народных Комиссаров «О советской рабоче-крестьянской милиции», а 10 июня 1920 года было утверждено ВЦИК и СНК «Положение о рабоче-крестьянской милиции», которое разрабатывалось под непосредственным руководством В. И. Ленина.²⁸

16 ноября 1917 года Совет Народных Комиссаров утвердил коллегию НКВД и 17 ноября 1917 года, по предложению В. И. Ленина, был назначен Комиссаром внутренних дел старейший член партии большевиков Г. И. Петровский, а первым начальником Главного Управления милиции А. М. Дижбит. В. И. Ленин, обращаясь к Петровскому и Дижбиту, говорил: «Только смотрите, чтобы наша милиция не имела сходства с полицией. Милиция должна быть крепко связана с трудящимися, опираясь в своих действиях на честных людей, которые заинтересованы в поддержании порядка в советском обществе. Милиция — слуга народа, без поддержки трудящихся она не сможет выполнить возложенные задачи».²⁹

Уже в этот период В. И. Ленин ставит перед советской милицией задачу полного и окончательного искоренения преступности, о крепкой связи милиции с трудящимися в поддержании порядка в советском обществе, при этом подчеркивая, что «не было ни одной великой революции в истории, когда бы народ инстинктивно не чувствовал этого и не проявлял спасительной твердости, расстреливая воров на месте преступления. Беда прежних революций состояла в том, что революционного энтузиазма масс, поддерживающего их напряженное состояние и дающего им силу применять беспощадное подавление элементов разложения, хватало не надолго».³⁰

Великая Октябрьская социалистическая революция создала все необходимые условия для полного и окончательного уничтожения всех и всяческих деклассированных элементов, воров, убийц, насильников, хулиганов и прочих паразитов общества, так как борьба против них объективно являлась продолжением борьбы пролетариата против контрреволюции, за победу Советской власти.

²⁷ «Вопросы истории КПСС», 1970, № 2, стр. 48.

²⁸ Там же.

²⁹ «Советская милиция», 1967, № 10, стр. 19.

³⁰ В. И. Ленин. Очередные задачи Советской власти. — Полн. собр. соч., т. 36, стр. 195.

В. И. Ленин все делал для того, чтобы на деле доказать, что Советская власть «есть железная власть, революционно-смелая и быстрая, беспощадная в подавлении как эксплуататоров, так и хулиганов».³¹

Деятельность органов ВЧК и советской милиции служит лучшим подтверждением этого.

В декрете Советского правительства «Социалистическое отечество в опасности!» хулиганы и громилы ставятся в одном ряду с контрреволюционерами и шпионами: «*Неприятельские агенты, спекулянты, громилы, хулиганы, контрреволюционные агитаторы, германские шпионы расстреливаются на месте преступления*».³²

Органы ВЧК и советской милиции руководствовались указаниями В. И. Ленина о необходимости привлечения «большинства трудящихся и эксплуатируемых (большинство бедноты, если говорить проще и популярнее) ... для полного подавления и всех эксплуататоров и всех элементов разложения».³³

В. И. Ленин придавал большое значение профилактике преступления, воспитательной работе среди населения и указывал, что «только добровольное и добросовестное, с революционным энтузиазмом производимое, сотрудничество массы рабочих и крестьян в учете и контроле за богатыми, за жуликами, за тунеядцами, за хулиганами может победить эти пережитки проклятого капиталистического общества...»³⁴

Одной из важных задач органов милиции является обеспечение неотвратимости ответственности, достижения полной раскрываемости преступлений, которые вытекают непосредственно из исторического указания В. И. Ленина: «Важно не то, чтобы за преступление было назначено тяжкое наказание, а то, чтобы ни один случай преступления не проходил нераскрытым».³⁵

В. И. Ленин придавал большое значение соблюдению строжайшей революционной законности и непримиримой борьбе со всеми и всяческими ее нарушениями и задача партии состояла в том, чтобы «... научить бороться культурно за законность, ничуть не забывая границ законности в революции».³⁶ Он призы-

³¹ В. И. Ленин. Очередные задачи Советской власти. — Полн. собр. соч., т. 36, стр. 196.

³² Декреты Советской власти. Т. I, Москва, 1957, стр. 491.

³³ В. И. Ленин. Очередные задачи Советской власти. — Полн. собр. соч., т. 36, стр. 196.

³⁴ В. И. Ленин. Как организовать соревнование? — Полн. собр. соч., т. 35, стр. 200.

³⁵ В. И. Ленин. Случайные заметки. — Полн. собр. соч., т. 4, стр. 412.

³⁶ В. И. Ленин. План доклада на II Всероссийском съезде политпроекторов. — Полн. собр. соч., т. 44, стр. 465.

вал «внимательнейшим образом следить за малейшим беспорядком, за малейшим отступлением от добросовестного исполнения законов Советской власти... Малейшее беззаконие, малейшее нарушение советского порядка есть уже дыра, которую немедленно используют враги трудящихся».³⁷

В своих воспоминаниях Л. Ф. Фотиева пишет, что когда Ленин обнаруживал, что какой-либо правовой акт не исполняется, то требовал наказания виновного, но при этом указывал, что наказание может быть и не строгим, — иногда бывает достаточно и выговора, — но необходимо разрушить убеждения о неказуемости виновных.³⁸

Эти требования В. И. Ленина относятся ко всем советским работникам и в особенности к сотрудникам ВЧК, советской милиции, работникам юстиции, которые наделены большими правовыми полномочиями в деле охраны социалистического порядка, в деле пресечения нарушений социалистической законности другими учреждениями и отдельными гражданами, а также недопустимости таких нарушений и со стороны самих сотрудников.

Исходя из указаний В. И. Ленина, советская милиция наряду с применением строгих и решительных мер к опасным для общества преступникам проводит и предупредительно-профилактическую, воспитательную деятельность среди советских людей в духе глубокого уважения к социалистическому общественному порядку, сознательному соблюдению законов и правил социалистического общежития.

Осуществляя требования социалистической законности, В. И. Ленин призывал вести самую беспощадную борьбу со всеми антиобщественными элементами, особенно хулиганами, расхитителями народного добра, спекулянтами, взяточниками, которых он рассматривал как опаснейших врагов социалистического строя и требовал к ним применения самого строгого наказания. В своем письме в ЦК В. И. Ленин в 1918 году писал: «Прошу поставить на порядок дня вопрос об исключении из партии тех ее членов, которые, будучи судьями по делу (2. V. 1918 г.) о взяточниках, при доказанной и признанной ими взятке, ограничились приговором на 1/2 года тюрьмы».³⁹ Далее Ленин указывал, что «необходимо тотчас, с демонстративной быстротой, внести законопроект, что наказание за взятку (лихоимство, подкуп, сводка для взятки и пр. и т. п.) должны быть не ниже десяти лет тюрьмы и, сверх того, десяти лет принудительных работ».⁴⁰

³⁷ В. И. Ленин. Письмо к рабочим и крестьянам по поводу победы над Колчаком. — Полн. собр. соч., т. 39, стр. 155—156.

³⁸ Воспоминания о В. И. Ленине. Госполитиздат, 1957, т. 2, стр. 206.

³⁹ В. И. Ленин. В ЦК РКП. — Полн. собр. соч., т. 36, стр. 282.

⁴⁰ В. И. Ленин. Д. И. Курскому. — Полн. собр. соч., т. 50, стр. 70.

Советская милиция делала все, чтобы решительно и беспощадно пресечь антигосударственные действия спекулянтов, валютчиков, взяточников и расхитителей, как указал В. И. Ленин, что «с этой сволочью надо расправиться так, чтобы на все годы запомнили».⁴¹

Сложные задачи, решаемые милицией, требуют от ее работников знаний законов и иных нормативных актов Советского государства, правильного применения содержащихся в них предписаний, а для этого также требуется политическая грамотность, четкое понимание тех задач, которые ставит перед народом Коммунистическая партия и Советское правительство, а также крепкой идейной закалки, высокой культуры и неусыпной бдительности.

Милиция наделена большими полномочиями. В соответствии с законом ее работники имеют право привлекать виновных к уголовной ответственности, задерживать граждан за нарушение общественного порядка, налагать на них штрафы, производить обыск и т. д. Поэтому пользоваться этими правами надо очень умело и разумно, проявляя при этом выдержку и высокую культуру. В работе милиции не должно быть места нарушениям социалистической законности, злоупотреблению властью, проявлению грубости, неуважительного отношения к гражданам.

Если мы посмотрим на современное буржуазное государство, то можем наблюдать, что полиция этих государств представляет собой учреждения, состоящие из отрядов вооруженных людей и имеющие своей непосредственной задачей охрану существующего буржуазного порядка, что она служит основной силой подавления масс трудящихся и непосредственного их принуждения. Полиция применяет насилие против граждан во всех случаях нарушения порядка, какими признаются демонстрации, митинги, забастовки. Полиция была и есть сугубо классовое орудие капиталистов. По этому поводу В. И. Ленин писал: «Полиция бьет «простонародие» в участках и в Нью-Йорке, и в Женеве, и в Париже, мирволя капиталистам либо посредством прямого подкупа (Америка и пр.), либо посредством системы «протекций» и «хлопот» людей богатых (Швейцария), либо посредством обеих систем (Франция). Будучи отделена от народа, образуя профессиональную касту, составляясь... из людей, получающих несколько повышенную плату и привилегии «власти» (не говоря о «безгрешных доходах»), полиция в каких угодно демократических республиках неизбежно остается, при господстве буржуазии, ее вернейшим орудием, оплотом, защитой».⁴²

Ленинская характеристика полицейского аппарата империалистических государств также подтверждается высказываниями и

⁴¹ Ленинский сборник, XXXIV, стр 65.

⁴² В. И. Ленин. Позабыли главное. — Полн. собр. соч., т. 32, стр. 25.

Ф. Энгельса, который писал: «Что бы буржуа ни делал, полицейский всегда с ним вежлив и строго придерживается закона, с пролетарием же обращается грубо и жестоко; сама бедность уже навлекает на него подозрение во всевозможных преступлениях, лишая его в то же время законных средств для защиты от произвола власть имущих». ⁴³

Несмотря на большой полицейский аппарат в империалистических государствах, используемый буржуазией в подавлении трудящихся, выступающих за свои политические права и свободы и в борьбе с выступлениями студентов и молодежи, выполнение функций по борьбе с преступностью становится для буржуазной полиции делом второстепенным. А рост преступности в капиталистическом государстве не только абсолютный, но и относительный, так как превышает рост народонаселения в несколько раз. По этому поводу Карл Маркс писал: «Должно быть, есть что-то гнилое в самой сердцевине такой социальной системы, которая увеличивает свое богатство, но при этом не уменьшает нищету, и в которой преступность растет даже быстрее, чем численность населения». ⁴⁴

Буржуазная полиция имея всякие возможности жестоко подавлять трудящихся, используя для этого грубую силу в унижении человеческого достоинства граждан, в то же время неприкосновенность полиции в капиталистических странах обеспечивается суровыми законами. Так, например, в Англии убийство полицейского при исполнении им служебных обязанностей, независимо от обстоятельств, автоматически карается смертным приговором, а в США полицейские не несут ответственности за причиненный ущерб и за случайное убийство человека при исполнении служебных обязанностей.

В основе же работы советской милиции, какую бы задачу не решал работник милиции, всегда в центре его внимания должны быть интересы народа, строящего коммунизм.

В нашей стране никому не дозволено ущемлять права советского гражданина, посягать на его личность и свободу, которые гарантируются нашим Советским строем, нашей социалистической системой. Деятельность советской милиции, ее принцип — чуткость и уважение к человеку, его гражданскому достоинству.

В своем докладе 10 ноября 1970 года, посвященном Дню Советской милиции, Министр внутренних дел СССР Н. А. Щелоков указывал: «Сила советской милиции состояла именно в том, что она была органом революции, что она служила интересам народа, защищала самый передовой, самый прогрессивный общественный

⁴³ Ф. Энгельс. Положение рабочего класса в Англии. — К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. 2, стр. 502.

⁴⁴ К. Маркс. Население, преступность и пауперизм. — К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 13, стр. 515.

строй. Она черпала силы в тесной и неразрывной связи с народом, в его поддержке... Решая сложные задачи идейного, политического и педагогического характера, сталкиваясь с антиобщественными взглядами, противозаконными поступками, жестокостью и распущенностью, сотрудники милиции в своих действиях всегда руководствовались прежде всего гуманным стремлением оградить честь и достоинство тружеников от преступных посягательств, помочь оступившемуся человеку, открыть перед ним реальные возможности, занять достойное место в жизни.»⁴⁵

Советской милиции, в системе государственных органов и общественных организаций, отведена ответственная роль в охране законности и правопорядка, прав советских граждан, социалистической собственности и интересов государства.

В период развернутого строительства коммунизма в нашей стране на советскую милицию, при активной помощи широких масс трудящихся, также возложены важные задачи, поставленные в Программе КПСС «Обеспечить строгое соблюдение социалистической законности, искоренение всяких нарушений правопорядка, ликвидация преступности, устранение всех причин, ее порождающих».⁴⁶

Коммунистическая партия и советское правительство создали все необходимые условия для успешной работы советской милиции. Коммунистическая партия указывает и пути искоренения преступности. Так, в совместном Постановлении ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 23 июня 1966 г. «Об усилении борьбы с преступностью» дано направление борьбы с хулиганством и нарушителями общественного порядка. Большая роль в решении этой задачи принадлежит государственным органам и, прежде всего, советской милиции.

В ноябре 1968 года ЦК КПСС и Совет Министров СССР рассмотрели вопрос о мерах по дальнейшему укреплению советской милиции, по обеспечению охраны интересов социалистического государства и законных прав советских граждан, а также по дальнейшему оснащению милиции техническими средствами и улучшению материального обеспечения ее работников.

В отчетном докладе ЦК КПСС XXIV съезду Коммунистической партии Советского Союза указывается, что «Центральный комитет, Советское правительство продолжали осуществлять меры по укреплению законности и правопорядка, воспитанию граждан в духе соблюдения законов и правил социалистического общежития. Улучшена деятельность милиции, прокуратуры и

⁴⁵ «На боевом посту». Газета Управления внутренних дел Исполкома Мосгорсовета 7 декабря 1970 г.

⁴⁶ Программа КПСС. М., Политиздат, 1971, стр. 106.

суда»,⁴⁷ но также подчеркивается, что «серьезной задачей остается борьба с преступностью».⁴⁸

Поэтому, пока существует преступность, сохраняются компетентные государственные органы, и, в частности, органы советской милиции, основной обязанностью которых является борьба с преступностью.

Идеи, разработанные В. И. Лениным, его вечно живой образ вдохновляют работников милиции в их борьбе за успешное решение задач, поставленных перед ними Коммунистической партией и советским правительством.

V. I. LENIN PROLETAARSE MIILITSA LOOMISE JA TEGEVUSE PRINTSIIPIDEST

N. Sevtšuk

Resümee

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus rakendavad mõjuvaid abinõusid, et täita NLKP programmis ettenähtud ülesanded: välja juurida iga liiki õigusrikkumised, likvideerida kuritegevus ja kõrvaldada kõik seda tekitavad põhjused. Tähtis osa nende nõuete täitmises on NSV Liidu miilitsaorganil. Nende loomine ja tegevus on aga lahutamatu seotud V. I. Lenini nimega.

Artiklis käsitletakse V. I. Lenini osa proletaarse miilitsa loomisel nii revolutsioonieelsel perioodil kui ka nõukogude võimu esimestel aastatel. Vaatluse all on ka Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei tegevus leninlike ideede elluvijjana miilitsaorganite tugevdamises ja kuritegevusevastases võitluses.

W. I. LENIN ÜBER DIE PRINZIPIEN DER BILDUNG EINER PROLETARISCHEN MILIZ UND IHREN TÄTIGKEIT

N. Schewtschuk

Zusammenfassung

Die Kommunistische Partei und die Sowjetregierung treffen wirksame Massnahmen zur Erfüllung der im Programm der KPdSU vorgesehenen Aufgaben: die Ausrottung von Rechtsverletzungen jeder Art, die Liquidierung der Kriminalität und die Beseitigung aller ihrer Ursachen. Einen wesentlichen Anteil an der

⁴⁷ Л. И. Брежнев, Отчетный доклад ЦК КПСС. XXIV съезд Коммунистической партии Советского Союза, М., 1971, стр. 99.

⁴⁸ Там же.

Erfüllung dieser Forderungen haben die Milizorgane der UdSSR. Ihre Bildung und Tätigkeit ist aber untrennbar mit dem Namen W. I. Lenins verknüpft.

Im vorliegenden Artikel wird der Anteil Lenins an der Bildung der proletarischen Miliz sowohl in der Periode vor der Revolution als auch in den ersten Jahren der Sowjetmacht behandelt. Betrachtet wird auch die Tätigkeit der KPdSU bei der Verwirklichung der Leninschen Ideen im Kampf um die Stärkung der Milizorgane und gegen die Kriminalität.

EK(b)P JA EESTI NSV VALITSUSE ABINÕUD SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE ORGANISEERIMISEL (1940—1941)

M. ja V. Ruus

V. I. Lenin õpetas, et sotsialistliku sektori rajamise järel kerkib kommunistide ette selle organiseerimise, valitsemise, juhtimise ja majandamise ülesanne.¹ Selleks et viia see ülesanne praktikasse, s. o. juhtida Nõukogude riiki ja majandust tegelikult, nõudis V. I. Lenin igakülgse arvestuse ja kontrolli sisseviimist nii tootmise kui ka jaotamise üle, rahvamajanduse varustamist ja saaduste jaotamist plaanipäraselt ja isikliku vastutuse printsiibil. Ta kutsus üles uue distsipliini ja töökultuuri kasvatamisele, tööviljakuse tõstmisele, rentaablusele, väikekodanliku võrdsustamise likvideerimisele töö tasustamisel, võitlusele igasuguse anarhia, distsipliinipuuduse ja lodevuse vastu sotsialistliku majanduse ülesehitamisel.

Toetudes V. I. Lenini õpetusele ja NLKP poolt sotsialismi ehitamisel omandatud kogemustele, asusid EK(b)P ja Eesti NSV valitsus organiseerima üldrahvalikku arvestust ja kontrolli, plaanipäraselt varustamist ja saaduste jaotamist, ühtsele riiklikule panga- ja hindadesüsteemile üleminekut, tööpuuduse likvideerimist ja tööviljakuse tõstmist, spekulatsiooni vastu võitlemist. Tarvituselevõetud abinõude põhieesmärgiks oli töötajate heaolu põhjalik parandamine.

Senini on eelnimetatud üksikküsimusi uurimustes käsitletud peamiselt ühe või mõne rahvamajandusharu ulatuses.² Käesoleva

¹ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 216.

² Vt. näiteks J. Mäli, Nõukogude rahandussüsteemi kujundamine Eesti NSV-s 1940/1941. a. — Teaduslikud tööd, pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale. Tallinn, 1952, lk. 196—220; K. Püss, Nõukogude riigi ja õiguse osa sotsialistliku kaubandussektori loomisel Eesti NSV-s aastatel 1940—1941. — TRU Toimetised, vihik nr. 39. Õigusteaduskonna töid. Tallinn, 1955, lk. 24—52; V. Ruus, Eestimaa Kommunistliku Partei tegevus tarbijate kooperasiiooni sotsialistlikul ümberkorraldamisel Eesti NSV-s aastail 1940—1941. TRU Toimetised, vihik 109. Töid NLKP ajaloo alalt I. Tartu, 1961, lk. 56—70; EKP tegevusest sotsialistliku võistluse organiseerimisel rahvamajanduses (1940—1941). — TRU Toimetised, vihik 203. Töid NLKP ajaloo alalt V. Tartu, 1967, lk. 103—110 jt.

artikliga püütakse anda kokkuvõte EK(b)P ja Eesti NSV valitsuse abinõudest sotsialistliku majanduse organiseerimisel, täiendades seni uuritud uute andmetega arhiivimaterjalidest, seadusandlikest aktidest ja publitsistikast. Artikkel on autorite poolt avaldatud sotsialistliku majanduse rajamist käsitleva uurimuse vahetu järg.³

Esimesteks arvestuse ja kontrolli sisseviijateks majandusettevõtetesse olid sinna suunatud komissarid (usaldusmehed). Natsionaliseerimisülesannete kõrval tuli komissaridel veeli seada korrapärast arvepidamist, mis kodanlikus Eestis paljudes ettevõtetes puudus.⁴ Selleks valisid komissarid kohalike parteikomiteede ja omavalitsuste abiga arvestuskaadri ning nõudsid sellelt rahvakomissaride poolt antud arvepidamise-eeskirjade täitmist. Et NSV Liidu arvestussüsteemi küllaldaselt ei tuntud, siis toetuti senise arvepidamise eeskujudele⁵, asudes samaaegselt välja töötama riiklikule majandusele sobivaid raamatu- ja arvepidamise, aruandluse ja statistilise informatsiooni aluseid. Arvestustöö üldiseks juhtimiseks ja arendamiseks vabariigis asutati 25. oktoobril Riiklik Arvestusvalitsus.⁶ Selle ülesandeks jäi vastavalt Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusele «... arvestuse ja statistika arendamine kogu ENSV riikliku ja rahvamajandusliku elu avalduste kohta, et saavutada võimalikult täielikke andmeid sotsialistliku ülesehitustöö korraldamiseks ja valgustamiseks».⁷

Uhtse arvestussüsteemi väljakujundamiseks ja täpsete andmete saamiseks sotsialistlikust ülesehitustööst võttis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 11. detsembril 1940 vastu spetsiaalse määruse rahvamajanduse arvestuse korraldamise kohta Eesti NSV-s.⁸ Selle alusel kohustati rahvakomissariaate ja keskasutusi organiseerima 1941. a. jaanuarist arvestus ja aruandlus NSV Liidus kehtivate vormide ja juhendite kohaselt.

Arvestusalase töö läbiviimiseks organiseeriti Tallinna, Tartu ja Pärnu linna täitevkomiteede ning maakondade täitevkomiteede juures arvestusinspektuurid, samuti jaoskonnainspektuurid maal (keskmiselt 1 inspektor 3—4 valla kohta). Kogemuste ja vilunud töötajate vähesuse tõttu jäi aga arvepidamine kvaliteedilt veel puudulikuks ega jõudnud kiiresti kasvava majandusliku tegevusega sammu pidada. Nii märgiti ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määramises 30. aprillist 1941 riikliku arvestuse ja aruandluse süsteemi rikkumise kohta rahvakomissa-

³ Vt. V. ja M. Ruus, EKP ja Nõukogude valitsuse abinõud sotsialistliku sektori rajamiseks rahvamajanduses (1940—1941). — TRU Toimetised, vihik 299. Tõid NLKP ajaloo alalt X. Tartu, 1972, lk. 53—79.

⁴ Näiteks kaubanduses puudus see ligi 75% -l ettevõttest.

⁵ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 210, l. 5.

⁶ ENSV T 1940, 35, 394.

⁷ Sealsamas.

⁸ ENSV T 1940, 65, 869.

riaatide ja teiste organisatsioonide poolt,⁹ et mitmed rahvakomis-sariaadid ei hinda küllaldaselt riikliku arvestuse ja aruandluse ühtset süsteemi. Näiteks Põllutöö Rahvakomissariaat oli peale 15 riikliku aruandluse vormi sisse seadnud veel 30 perioodilise aruandluse ankeeti ja 1941. a. I kvartali jooksul 30 mitmesuguseid statistilisi andmeid nõudlevaid küsitluslehte. Analoogiline oli olukord ka teistes rahvakomissariaatides ja täitevkomiteedes. Määruses nõuti igasuguste ebaseaduslike arvestus- ja aruandlusvormide kohest likvideerimist ja majanduse operatiivset juhtimist.

Arvestuse ja aruandluse tõhustamiseks võttis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 5. mail 1941 vastu määruse moodustada rahvakomissariaatide, peavalitsuste ja kooperatiivkeskuste juurde arvestussektorid, kuhu tuli koondada ka kõik arvestuse ja statistika alal töötajad.¹⁰ Tugevdati keskorganite juhatajate vastutust arvestuse ja aruandluse riiklikest nõuetest kinnipidamise eest ning viidi läbi ulatuslikke arvestusala töötajate instrueerimisi. ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 22. mai 1941. a. määruse alusel organiseeriti näiteks NSVL Riikliku Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsuse Vabariiklik Õppekombinaat, millele tehti ülesandeks ette valmistada majandusarvestuse kaadreid vabariigi rahvamajandusele.¹¹ Eelkõige tuli avada õppekombinaadi osakond Tallinnas ja Tartus, hiljem Narvas ja Pärnus. Kõiki rahvakomissariaate, peavalitsusi, organisatsioone ja ettevõtteid kohustati ette valmistama pea- ja vanemraamatupidajaid, raamatupidajaid, arveametnikke.

Arvepidamise sisseseadmine majandusorganisatsioonidesse ja ettevõtetesse oli aluseks EK(b)P ja vabariigi valitsuse vahetule kontrollile majandusliku tegevuse üle. Arvepidamise andmete põhjal informeerisid komissarid või usaldusmehed neile alluvate ettevõtete tööst täitevkomiteede vastavaid osakondi. Viimased kontrollisid esitatud materjale ja saatsid need omapoolsete täiendustega edasi rahvakomissariaatidele. Arvestusandmed ja kommunistide teated kohtadelt olid omakorda aluseks kohalike parteikomiteede poolt tehtavale kontrollile ja informatsioonile, mis saadeti EK(b)P Keskkomiteele.

Ettevõtete ja organisatsioonide kõrval kontrolliti süstemaatiliselt ka rahvakomissariaatide tegevust. Näiteks pidid rahvakomissariaatide osakondade juhatajad regulaarselt aru andma neile alluvate osakondade tegevusest. Nii esitatahuid aruandeid kui ka kogu rahvakomissariaadi tööd kontrollis parteiorganisatsioon, kes korraldas sellel eesmärgil regulaarselt nõupidamisi. Osakondade aruannete ja nõupidamistel tehtud märkuste alusel koostati kokku-

⁹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 2, s.-ü. 16, l. 47.

¹⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 46, l. 50.

¹¹ ENSV T 1941, 52, 814.

võtteid kogu rahvakomissariaadi tegevuse kohta ning esitati need EK(b)P Keskkomiteele ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogule.

Arvestuse ja kontrolli eelnimetatud vormide kõrval korraldasid rahvakomissariaadid täitevkomiteede osakondade ja majandusorganisatsioonide töö kontrollimiseks perioodilisi inspeksioone, mida juhtisid tavaliselt rahvakomissari poolt määratud komisjonid eesotsas kommunistide ja nõukogude aktivistidega. Näiteks inspekteerisid EK(b)P Keskkomitee ülesandel 1940. a. septembris majandusorganisatsioonide ja ametiühingu esindajatest moodustatud komisjon sõjaväebaase ehitavate tööliste varustamise ja toitlustamise tingimusi ning detsembris kommunist J. Milliste poolt juhitud erikomisjon natsionaliseeritud A/S «Kreenbalti» varustustegevust. Kui inspekteerimised 1940. a. olid juhuslikku laadi, siis 1941. a. toimusid need juba märksa sagedamini ja regulaarsemalt. Kontrolli tulemused arutati läbi ülelinnalistel nõupidamistel, rahvakomissariaatide kolleegiumidel¹² ja kohalikes parteikomiteedes.¹³

Arvestust ja kontrolli majandusliku tegevuse üle teostas samuti ENSV Riigikontrolli Rahvakomissariaat, kes jälgis partei ja valitsuse otsuste ellurakendamist ning viis läbi revisjone rahvakomissariaatides ja nende allasutustes. Nagu märkis riigikontrolli rahvakomissar A. Uibo 1941. a. märtsis toimunud EK(b)P Tallinna aktiivil, ilmnesisid puudused peamiselt raamatupidamise ja finantsdistsipliini alal.¹⁴

Majanduslikku tegevust vabariigis kontrollis veel NSVL Riigipanga Eesti Vabariiklik Kontor. 23. mail 1941 teatas kontor EK(b)P Keskkomitee sekretärile N. Karotammele milmetest puudustest tööstus- ja kaubandusorganite tegevuses kaupade sortimendi ja varustuse alal.¹⁵

Vastuabinõude väljatöötamiseks nähti ette selle küsimuse arutamine EK(b)P Keskkomitee bürool.¹⁶

Arvestuse ja kontrolli sisseviimiseks rahvamajandusse hakkas Ametiühingute Kesknõukogu EK(b)P Keskkomitee büroo soovitude kohaselt¹⁷ organiseerima ka ühiskondlikku kontrolli. Näiteks oli 1941. a. märtsis Tallinnas kohalike ametiühinguorganisatsioonide juhtimisel organiseeritud 155 kontrollbrigaadi ligikaudu 550 liikmega umbes 375 kaubandusettevõtte kontrollimiseks.¹⁸

Seega oli EK(b)P ja Eesti NSV valitsus, kasutades partei-, nõukogude-, majandus- ja ametiühinguorganisatsioone, vanemate liiduvabariikide eeskujul loonud laialdase arvestus- ja kontroll-

¹² O. Pärnalt saadud andmeil.

¹³ Vt. näiteks EK(b)P Pärnumaa Komitee büroo koosolek 3. märtsil 1941. EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 19, l. 92.

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 26, l. 35.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 662, l. 102.

¹⁶ Seeal samas.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 178, l. 128.

¹⁸ «Nõukogude Kaubandus» 1941, nr. 3, lk. 106

süsteemi. Kuigi selles esines veel olulisi puudusi (ei mõistetud küllaldaselt ühtse riikliku arvestussüsteemi vajalikkust, ühiskondlik kontroll oli töötajatele veel harjumatu ja nii mõnigi kord formaalne), pandi nõukogude võimu taaskehtestamise aastal alus üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimisele majandusliku tegevuse üle. Eraettevõtete ja kodanlike kooperaatorite tulude varjamise vastu teostatud arvestus ja kontroll sai vennasvabariikide kogemuste rakendamise alusel sotsialistliku omandi kaitse vahendiks.

Ühiskondlik tootmine toob kaasa selle sihikindla ja teadusliku suunamise vajaduse. «Arvestuse organiseerimine, kontroll suurettevõtete üle, kogu riigi majandusliku mehhanismi muutmine ühtseks suureks masinaks, majanduslikuks organisatsiooniks, mis töötab nõnda, et sadu miljoneid inimesi juhiks üks plaan...»¹⁹, nii soovitas V. I. Lenin organiseerida uut, sotsialistlikku majandust.

Juba 8. augustil 1940 otsustas vabariigi valitsus moodustada Majandusministeeriumi juurde Riikliku Plaanimajanduse Komisjoni²⁰ eesotsas kommunist O. Seprega (liikmed J. Janusson, H. Reiman, V. Udam, E. Krepp).²¹ Selle baasil moodustati 25. augustil 1940 ENSV Riiklik Plaanikomisjon,²² mille koosseisus kujundati välja mitu osakonda.²³

NSVL Riikliku Plaanikomisjoni abiga töötas vabariiklik plaanikomisjon välja üldised instruksioonid, et koguda plaaniandmeid vabariigi rahvamajandusplaani koostamiseks. Nende alusel hakkasid 1940. a. sügisel tööle rahvakomissariaatide plaani osakonnad,²⁴ mille esimeseks ülesandeks oli välja selgitada kapitalmahutused 1940. a. neljandaks kvartaliks. Järgmiseks sammuks oli Eesti NSV rahvamajanduse plaani koostamine 1940. a. IV kvartaliks. Ulatuslikuma ülesandena nägi vabariiklik plaanikomisjon ette 1941. a. rahvamajandusplaani koostamise.²⁵ Plaani koostamiseks hädavajalike praktiliste kogemuste omandamiseks suunati plaaniosakonna töotajaid Moskvasse NSV Liidu rahvakomissariaatide plaaniosakondade juurde, kust saadi näpunäiteid vilunud spetsialistidelt ja erialast kirjandust.

Et kodanlikus Eestis ei kontrollitud süstemaatiliselt majanduslikku tegevust ning olemasolev statistika baseerus peamiselt

¹⁹ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 70.

²⁰ «Riigi Teataja Lisa», 1940, nr. 71, lk. 2253.

²¹ ENSV T 1940, 1, 3.

²² Sealsamas.

²³ Nagu plaaniühtlustamise, kapitaalehituse, tööstuse, kaubanduse ja varumise, põllumajanduse, materiaaltehnilise varustuse, kütte-energeetika, kultuuri-, sotsiaal- ja kommunaalmajanduse osakonnad. Vt. EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 428, l. 26—28 ja s.-ü. 417, l. 20.

²⁴ Vt. ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 737, l. 4—7.

²⁵ Erinevalt teistest liiduvabariikidest ei töötatud Eesti NSV-s välja rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani, sest vabariigi rahvamajanduse iseärasused ei olnud veel lõplikult välja selgitatud.

1936. a. majandusloenduse materjalidel, valmistas plaaniandmete kogumine suuri raskusi. Pealegi ei olnud ettevõtjailt saadud andmed küllaldaselt usaldatavad, sest viimased püüdsid oma tegelikke tulusid varjata. Raskusi tekitas ka asjaolu, et majandusorganisatsioonide plaaniõsakonnad alles moodustati ning paljud töötajad ei saanud veel aru plaanimise eesmärkidest ja ülesannetest.²⁶

Andmete puudulikkuse ja kogemuste vähesuse tõltu olid ettevõtete ja rahvakomissariaatide esialgsed plaanid tegelikest vajadustest sageli üsna kaugel. Näiteks Tartus ja Narvas nähti 1941. a. plaanis mõnede kaupade osas isegi ette mitu korda suurem käive, kui oli nende kaupade tegelik aastane tarvidus kogu vabariigis.²⁷ EK(b)P Keskkomitee pleenumil 24. märtsil 1941 kritiseeriti põllumajandussaaduste tootmise plaani, mis ei arvestanud vajalikul määral nõudmiste ulatust; rahanduse rahvakomissariaadi poolt ette nähtud kaubakäibenormatiive, mis olid planeeritud mehaaniliselt üleliiduliste keskmiste alusel, arvestamata küllaldaselt vabariigi tingimusi.²⁸

Lõpliku kuju omandas vabariigi 1941. a. rahvamajandusplaani Eesti NSV Ülemnõukogu teisel istungjärgul 7. aprillil 1941, mil ta seadusena vastu võeti. Plaan, mille põhiülesanded määras kindlaks EK(b)P IV kongress (5.—8. veebruar 1941), nägi ette tööstuse laiendamise ja rekonstrueerimise,²⁹ põlevkivi, turba, ehitusmaterjalide, masinate, tekstiili ja toiduainete tootmise ulatusliku tõusu ja olemasolevate tootmisvõimsuste täieliku ärakasutamise.³⁰ Kapitaalehitustööde alal oli eesmärgiks lõpetada alustatud ehitustööd ja oluliselt laiendada tegutsevaid ettevõtteid. Rasketööstuse forsseeritud arendamine vastavalt sotsialistliku laiendatud taastootmise nõuetele pidi tooma kaasa sellised struktuurilised muutused Eesti NSV tööstuses, et vabariik muutuks 4—5 aasta jooksul arenenud tööstusmaaks.

1941. a. plaani tööstuslike ülesannete täitmist alustati edukalt.

Mõnes tööstusharus jäi aga 1941. a. I kvartali plaan täitmata. Osaliselt oli see tingitud ebakorrapärasest toorainetega varustamisest majandusaasta alguses, osaliselt mõnede plaaninäitajate mittevastavusest tegelikele võimalustele.

Eesti NSV rahvamajanduse arendamise II kvartali plaani täitmine kujunes sotsialistlikule tööstusele otsustavaks jõuprooviks. Sellest olenes suurel määral kogu 1941. a. plaani täitmine.

²⁶ Vt. näiteks ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 25, l. 4.

²⁷ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 590, l. 24—25.

²⁸ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 189, l. 21—89.

²⁹ 1941. aastaks oli Eesti NSV tööstuses täielikult kindlustunud ja muutunud valitsevaks sotsialistlik sektor. Tööstuse kogutoodangust moodustas 1. jaanuaril 1941 riiklike ettevõtete toodang 79,0%, kooperatiivsete ettevõtete oma 19,3% ja erakapitalistlik 1,7%. Vt. Eesti NSV rahvamajanduse näitarve, nr. 1, Tallinn, 1940, lk. 3.

³⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1.

1941. a. I kvartali plaani täitmine Eesti NSV tööstuses³¹

	Ettevõtete arv	Tuhandetes rublades (1926.—1927. a. hindades)			1941. a. I kv. toodangu töus %-des võrreldes 1940. a.
		1941. a. I kv. pl.	1941. a. I kv. toodang	I kv. pl. täitmine %-des	
Kogu tööstus*	1235	100 158,7	117 235,7	117,0	165,6
1) üleliidulise alluvusega sellest masinaehitus ja metalli töötlemine tekstiilitööstus	7	6 093,5	6 096,6	100	259,4
	3	1 720,1	1 538,8	89,5	250,6
	2	4 302,2	4 478,2	104,0	263,4
2) vabariikliku alluvusega sellest Kergetööstuse RK alluv. Kohaliku Tööstuse RK alluv.	1228	94 065,2	111 143,1	118,1	162,4
	178	43 825,4	48 171,1	109,9	165,8
	156	15 437,1	19 633,4	127,2	169,9

* Andmed toodud tähtsamate tööstusalaste rahvakomissariaatide kohta.

1941. a. II kvartali tööstuse kogutoodangu plaani täitmine maikuus³²

	Ettevõtete arv	Tuhandetes rublades (1926.—1927. a. hindades)		II kv. plaani täitmine %-des
		1941. a. II kv. plaan	1941. a. II kv. toodang mais	
1	2	3	4	5
Kogu tööstus*	1290	117 298,9	85 214,7	72,6
1) üleliidulise alluvusega sellest masinaehitus ja metalli töötlemine tekstiilitööstus	7	9 435,8	6 177,0	65,5
	3	2 775,0	1 734,8	62,5
	2	6 589,6	4 386,9	66,6
2) liidulis-vabariikliku alluvusega	352	64 948,7	45 564,1	70,2

³¹ Vt. Eesti NSV rahvamajanduse plaani täitmise põhinäitave, nr. 3 (5). Tallinn, 1941, lk. 138—139. Tähtsamate toodete plaani täitmist vt. sealsamas, lk. 146—150.

³² Vt. Eesti NSV rahvamajanduse plaani täitmise põhinäitave, nr. 5 (7). Tallinn, 1941, lk. 276. Üksikute tööstusharude plaani täitmise kohta vt. sealsamas, lk. 277—279.

	1	2	3	4	5
sellest					
Kergetööstuse RK alluv.		148	53 300,9	36 872,3	69,0
3) vabariikliku alluvusega		360	28 885,6	23 316,1	80,7
sellest					
Kohaliku Tööstuse RK alluv.		124	16 821,5	14 565,3	86,6

* Andmed toodud tähtsamate tööstusalaste rahvakomissariaatide kohta. Alaliigitusest puudub 571 kooperatiivset ettevõtet.

Vaadeldud andmetest võib järeldada, et Eesti NSV tööstus täitis plaanipäraselt 1941. a. II kvartaliks püstitatud ülesanded.

Rahvamajandusplaanides toodud ülesannete lahendamise rahalised ressursid nähti ette riigi eelarves. Eesti NSV esimeseks eelarvedokumendiks oli vabariigi valitsuse poolt 16. oktoobril 1940 kinnitatud 1940. a. IV kvartali eelarve³³ 101,8 miljoni krooni ulatuses,³⁴ mis ületas kodanliku Eesti vastava ajavahemiku eelarve mitmekordselt.³⁵

Esimese Eesti NSV eelarve assigneeringud võib nende iseloomu järgi jaotada kolme suuremasse rühma: a) asutuste ja organisatsioonide halduskulud (koos Eesti 22. territoriaalse laskurkorpuse finantseerimisega) — 39,4 milj. kr., b) majanduslikeks ja kultuurialasteks reformideks — ca 22,2 milj. kr. ja c) kapitaal mahutusteks ja ettevõtete käibekapitaliks — ca 39,9 milj. kr.³⁶

Nn. reformide rühmas nähti ette ulatuslikumad kulud sotsiaalkindlustuse alal (8,9 milj. kr.). Kapitaal mahutustest anti krediite käibekapitalide soetamiseks tööstus- ja kaubandusettevõtetele (19,75 milj. kr.) ning ehituste püstitamiseks ja sisseseadete muretsemiseks (10,1 milj. kr.). Elukorterite ehitamiseks oli ette nähtud 4 milj. kr.

Seega olid eelarve summad, nii nagu plaaniülesandedki, suunatud majanduslike ja sotsiaalsete ümberkorralduste teostamiseks, vastloodud sotsialistliku majandussektori ja uue riigiaparaadi tugevdamiseks.

³³ Vt. ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 35, l. 42.

³⁴ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 393, l. 31.

³⁵ Riigieelarvelised kulutused haridusele tõusid 3,7 milj. kr., tervishoiule 6,4 milj. kr., põllumajandusele 9,8 milj. kr., sotsiaalkindlustusele 8,9 milj. kr., elamu- ja kommunaalmajandusele 6,6 milj. kr., tööstusele ja kaubandusele 30,2 milj. kr. võrra rohkem kodanliku Eesti vastava perioodiga võrreldes. «Rahva Hääle», 1940, 19. okt.

³⁶ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 35, l. 46—47.

Samaaegselt IV kvartali eelarve koostamise ja vastuvõtmisega koostati ka 1941. a. riigieelarve projekti. Võttes arvesse rahva-
saadikute ja eelarvekomisjoni poolt tehtud täiendusi ja parandusi,
kinnitas ENSV Ülemnõukogu 16. aprilli 1941. a. seadusega vaba-
riigi 1941. a. riigieelarve tulude osa 580 166 000 rbl. ja kulude osa
543 459 000 rbl. suuruses.³⁷

Võrreldes 1940. aasta IV kvartaliga tugines uus eelarve tulude
osas juba täielikult nõukogude finantssüsteemile omastele tulu-
allikatele: laekumised sotsialistlikelt ettevõtetelt ja organisatsioo-
nidelt moodustasid 68%, elanikkonnalt võetavad maksud — 16,2%
tuludest.³⁸ Riigieelarve kulude mahust nähti rahvamajanduse
finantseerimiseks ette 198.004.000 rbl. (37,3%), sotsiaal-kultuuri-
listeks üritusteks 269.165.000 rbl. (50,7%).³⁹ Kohalike eelarvete
kulud olid ette nähtud 199.008.000 rbl.⁴⁰

Riigieelarve täitmine vastas 1941. a. rahvamajanduse arenda-
mise riiklikule plaanile.

Sotsialistlikule plaanipärasele majandussüsteemile üleminek
nõudis samuti ühtsete riiklike hindade ja töötasude kind-
laksmääramist. Et vanemates liiduvabariikides olid nii töötasud
kui ka kaupade hinnad nominaalsuuruselt kõrgemad, tuli neid ka
Eesti NSV-s tõsta.

Esimene hindade reguleerimine nähti ette NSVL Rahvakomis-
saride Nõukogu ja UK(b)P Keskkomitee 21. septembri 1940. a.
määruse alusel 1. oktoobrist 1940. Määruse elluviimiseks töötati
välja NSV Liidus⁴¹ ja Eesti NSV-s kehtivate hindade võrdlemise
tabelid ja tehti nende alusel hindade reguleerimise ettepanekuid
EK(b)P Keskkomiteele ja vabariigi valitsusele. Vastavalt esitatud
ettepanekutele anti 26. septembril 1940 kaupade ümberhindamise
tabel, mis nägi ette suurema hinnakõrgenduse töösulkaupadele
(kuni 50%) ja väiksema toidukaupadele (kuni 25%), kusjuures
rea tarbekaupade hinnad jäeti endisteks. Suhteliselt vähem kui
teistel tööstuskaupadel tõusid ka põllutööriistade (25%) ja kooli-

³⁷ ENSV T 1941, 43, 644.

³⁸ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 208, l. 64. Kodanliku Eesti 1939/40. a.
eelarves olid riiklike ettevõtete maksed 2,3% tulude üldisest mahust, kuna mak-
sud elanikkonnalt moodustasid 26,5% kõigist tuludest. See l a s a m a s.

³⁹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 208, l. 68. Kodanlik Eesti nägi ette
sunniparaadile 42% kõigist eelarve kulutustest, sotsiaal-kultuurilisteks vaja-
dusteks aga ainult 19%. Rahvamajanduse arendamiseks oli 1939/40. eelarveaastal
ette nähtud 1.234.000 rbl. e. 0,9% eelarve kulude osast. ENSV ORKA, f. R-3,
nim. 3, s.-ü. 185, l. 123.

⁴⁰ ENSV T 1941, 43, 644. Kohalikud eelarved katsid peamiselt kulutusi
sotsiaal-kultuurilisteks üritusteks ja kohaliku majanduse arendamiseks. Näiteks
oli Tartu linna eelarves ette nähtud kokku kulusid 15.690,3 tuh. rbl., sellest
sotsiaal-kultuurilisteks üritusteks 11.784,6 tuh. rbl. (75,1%), majanduse arenda-
miseks 2.624,0 tuh. rbl. (16,6%). Sotsiaal-kultuurilistest üritustest olid kõige suu-
remad kulud ette nähtud haridusele — 32,9%. Tartu Linna ja Rajooni Riiklik
Arhiiv, f. 15, nim. 1, s.-ü. 26, l. 231—232. (Edaspidi TL ja RRA).

⁴¹ NSV Liitu kasutatakse siin vanemate liiduvabariikide tähenduses.

tarvete (20%) hinnad. Igapäevaste tarbekaupade suhteliselt väiksem hinnakõrgendus kajastab eelkõige töötava rahva huve. Kodanlus, kes kasutas olemasolevaid rahakapitale kallihinnaliste kaupade kokkuostuks, pidi maksma nüüd tunduvalt rohkem.

Esimest korda tõsteti töötajate palku juba 1940. a. juulis—augustis, mille tulemusena suurtööstuse tööliste nominaalpalk suurenes 25% võrra 1940. a. maiga võrreldes.⁴² Poliitilises mõttes oli esimesel palgatõstmisel eriline tähtsus, sest ta näitas, et võimu üleminek töötava rahva kätte toob kaasa elatustaseme tõusu. Kuid reformi elluviimisel esines väikekodanliku võrdsustamise tendents, palkade tõstmist mõisteti kui madalama kvalifikatsiooniga tööliste palkade ühtlustamist kõrge kvalifikatsiooniga tööliste palkadega. Sellele juhiti tähelepanu ka EK(b)P Keskkomitee, ENSV Valitsuse ja Ametiühingute Keskliidu otsuses 2. augustist 1940.⁴³

Teise palgatõstmise aluseks oli NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja UK(b)P Keskkomitee määrus 21. septembrist 1940, millest lähtus ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee otsus riiklike ettevõtete ning asutuste tööliste ja ametnike töötasude tõstmise kohta (25. september 1940). «ENSV Teatajas» 27. septembril 1940 avaldatud otsus nägi ette tõsta 16. septembrist 1940 töötajate töötasu 30—45%.⁴⁴ Kaotati meeste ja naiste töötasu ebarõrdsus ühesugusel tööol. Nimetatud kahe palgatõstmisega suurenes 1940. a. maist oktoobrini nominaalpalk suurtööstuses 73,6%.⁴⁵

Seoses palkade ja hindade reguleerimisega tuli teha ulatuslikku selgitustööd, sest kodanlus kasutas hindade tõstmist vastupropagandaks. Hindade reguleerimise küsimusi analüüsiti parteikoosolekutel ja nõupidamistel, asutustesse ja ettevõtetesse suunati EK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse töötajaid ning tõhustati vastavat selgitustööd ajakirjanduse kaudu. Selgitustöö tegemist raskendas asjaolu, et nimetatud üleliidulise määruse kohaselt tuli hindu tõsta alates 1. oktoobrist, palku aga vastava vabariigi määruse alusel tagasiulatavalt 16. septembrist. Asutustes ja ettevõtetes toimusid miitingud, kus tervitati partei ja valitsuse otsust palkade tõstmise kohta. Mõni päev hiljem järgnenud hindade tõstmine tekitas seetõttu pettumuse ja segaduse. Rahulolematust esines peamiselt vähese tööstusproletariaadiga maakonnalinnades.⁴⁶ Nähti ainult hindade tõusu, abinõusid töörahva ainelise heaolu parandamiseks aga mitte. Ka ajakirjanduses ei

⁴² Suurtööstustöölise tunnitasu analüüsi alusel. Lühike ülevaade ENSV palgaküsimusest. Koostanud P. Vihalem, Moskva, 1943, (käsi kirjas), lk. 9. ENSV valitsuse, EK(b)P KK ja Ametiühingute Keskliidu otsuse kohaselt 2. augustist 1940 nähti ette tööliste üldise palgasumma tõus kuni 20% 21. juuni 1940 palkade tasemega võrreldes (RT 1940, 90, 904), kuid omavalitsuste nõusolekul oli palku juba varemgi tõstatud.

⁴³ RT 1940, 90, 904, vt. ka viide 42.

⁴⁴ ENSV T 1940, 14, 136.

⁴⁵ Lühike ülevaade ENSV palgaküsimusest, lk. 13.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 160, l. 57.

avaldatud küllaldaselt põhjendatud ja konkreetseid statistilisi andmeid nominaal- ja reaalpalka liikumise ja tegeliku elatusmaksu- muse kohta. Neil kaalutlustel oluks õigem tõsta palku ja hindu üheaegselt.

Kuigi Eestis kehtivaid hindu oli nüüd lähendatud vennasvabariikide omadele, tuli täielikuks üleminekuks teha veel suur töö. Jätkus vanemates liiduvabariikides kehtivate hindade uurimine ja kohaldamine vabariigi toodete jaoks. Võttes arvesse EK(b)P Keskkomitee ja ENSV valitsuse poolt esitatud ettepanekuid, andsid UK(b)P Keskkomitee ja NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 22. novembril 1940 määruse Eesti NSV ülemineku kohta põhiliselt NSV Liidus kehtivatele palkadele, hindadele, maksudele, sotsiaalkindlustusele ja ühtsele valuutale. Vastavalt sellele andsid ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee 24. novembril 1940 määruse töötajate töötasude tõstmise kohta teistes liiduvabariikides kehtivate töötasunormide tasemele alates 10. novembrist 1940.⁴⁷ Samast kuupäevast pärineb Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu otsus Nõukogude valuuta käibeelaskmise kohta⁴⁸ ja määrus ühtse hinnakirja⁴⁹ kehtimapaneku kohta 25. novembrist 1940.⁵⁰ 10. novembrist 1940 kehtestati ka tasuta arstiabi töötavale rahvale⁵¹, muudeti korteriüüri norme ja makse⁵² ning seati sisse riiklik sotsiaalkindlustus.

Kõigi nende abinõude tulemusena kasvas Eesti töölise reaalpalk (esialgsete arvutuste alusel 14%),⁵³ kuigi mõnedel tööaladel peamiselt üleliiduliste palgatariifide, töönormide ja töötajate kvalifikatsiooni kategooriate süsteemi mehaanilise rakendamise ja vähese tundmise tõttu see oluliselt ei muutunud või vähenes. Töötajate ostujõu tõusu peegeldavad ka arvukad andmed kaubakäibe järsu kasvu kohta nii üksikute kaubandusorganisatsioonide kui maakondade ja linnade lõikes.⁵⁴ Sel ajal kui alanud Teise maailmasõja tingimustes elatusetase kapitalistlikes riikides langes, saavutas see Nõukogude Eestis kõrgeima sõjaeelse taseme.

Tõsiseid raskusi ühtsetele hindadele ja palkadele üleminekul tekitas asjaolu, et üleliidulised standardid ja tehnilised tingimused olid vabariigis alles juurutamisel, hinnakirjades võeti aga aluseks

⁴⁷ ENSV T 1940, 53, 624.

⁴⁸ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 2, s.-ü. 3, l. 385—386.

⁴⁹ Vabariigi töötajate elatusetsemest lähtudes, võttes arvesse, et suur osa töötajate ainelise heaolu tõstmise abinõudest (töötasude, kommunaalmajanduse, tervishoiu, sotsiaalkindlustuse, hariduse jt. aladel) oli vabariigis alles elluviimisel, määrati põhiliste toiduainete hinnad vanemates liiduvabariikides kehtivatest madalamad.

⁵⁰ ENSV T 1940, 53, 622.

⁵¹ ENSV T 1940, 53, 621.

⁵² ENSV T 1940, 53, 620 ja 623.

⁵³ Lühike ülevaade ENSV palgaküsimusest, lk. 24.

⁵⁴ Vt. ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 597; f. R-10, nim. 1, s.-ü. 360; f. R-1, nim. 1, s.-ü. 381; EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 28, 166, 19.

mitte kohapeal loodud kaubad nende kvaliteedi ja valmistamiskulude erinevustega, vaid üleliidulised tariifid, kuhu ühe või teise hinna alla püüti paigutada kohalik toode. Ettevõtetes, kus toodang ei vastanud standarditele, ei olnud seetõttu kauba tegelikud tootmiskulud ettenähtud hinnaga kooskõlas. Ühtsetele hindadele ülemineku raskusi ja selles esinevaid puudusi arutas üksikasjalikult EK(b)P Keskkomitee büroo 24. jaanuaril 1941. Konstateeriti, et tööstuskaupade hinnad on kohaldatud NSV Liidu hinnakirjadele, kusjuures ebaõigelt on tõstetud mõnede teistest liiduvabariikidest saabunud ja importkaupade hindu. Büroo otsuses nõuti kaupade hindade määramist NSV Liidus kehtivate hinnakirjade alusel. Kohaliku päritoluga kaupadele, mille hinda ei olnud hinnakirjades ette nähtud, pidi seda määrama vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu.⁵⁵ Hindade kujundamisega seotud küsimuste lahendamiseks otsustati asutada ENSV Rahvakomissaride Nõukogu juurde Hindade Komisjon ja tööstuslike rahvakomissariaatide juurde hindade bürood. Keelati kaupade väljalase ja müük ilma valitsuse poolt kinnitatud hindadeta.

Hindade Komisjoni tegevusse astumisega kiirenes mõnevõrra kohalike toodete hindade väljatöötamine ja kinnitamine, samuti hindade kontroll rahvakomissariaatide poolt. Kuid vabariigi Rahvakomissaride Nõukogul tuli tegelikult kinnitada kaupade hinnad kogu olemasoleva sortimendi ulatuses, mistõttu kõiki hinnakalkulatsioone ei suudetud sageli õigeaegselt läbi vaadata. Kinnitatud hindade puudumise tõttu seisis osa tooteid realiseerimata.⁵⁶

Vastavalt tehtud korrektiividele toodete väljalaskehindades ja kaubanduslikes hinnatäiendites kehtestati 1. maist 1941 vabariigis uued jaemüügi hinnakirjad.⁵⁷

Ühtsetele riiklikele hindadele ja palgasüsteemile ülemineku etendas puudujääkidele vaatamata oluliselt osa rahvamajanduse plaanipärase juhtimise kindlustamisel üleminekul NSV Liidu ühtsele majandussüsteemile.

Kõrvuti EK(b)P ja ENSV valitsuse sammudega rahvamajanduse üleviimiseks plaanipärase proportsionaalse arengu seaduse alusele võeti tarvitusele abinõud tööpuuduse likvideerimiseks.⁵⁸ Esimesi samme selles suunas astuti juba 1940. a. suvel.

1. juulil 1940 võttis Narva tööliste koosolek vastu resolutsiooni, milles nõuti, et omavalitsus organiseeriks viivitamatult töötuile korraliku töötasuga avalikke töid⁵⁹ ja lõpetataks töötuilt iga-

⁵⁵ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 178, l. 126—131 ja ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 590, l. 23—24.

⁵⁶ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 393, l. 39.

⁵⁷ ENSV ORKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 3, l. 106 ja f. R-13, nim. 1, s.-ü. 568, l. 38.

⁵⁸ Kui suur oli töötute arv üldse linnas ja maal, selle kohta leiame kodanlikus statistikas vähe andmeid, sest tööbõrsid olid vaid suuremates linnades. Maal ja väikelinnades, kus neid ei olnud, ei peetud mingit arvestust töötute

suguste nii käesoleva kui möödunud aasta linnamaksude nõudmine. Märgiti, et kui omavalitsusel ei ole võimalik kiiresti tööd muretseda, antagu töötuile kohest toetust à 10 krooni nädalas. Tartu linnavalitsuse koosolekul 3. augustil 1940 arutati samuti võitlemist tööpuudusega.⁶⁰ Linnavalitsuse poolt korraldatud töödele tuli 2. augustil 1940 324 meest ja 729 naist. Neile makstavad töötasud ja tööde korraldamisega seotud kulud tõusid 9400 kroonile nädalas. Tööpuuduse leevendamiseks otsustas Tartu linnavalitsus lasteta abielupaaridest mõlemaid abikaasasid korraga tööle mitte võtta.⁶¹

Vahel aga keelduti pakutud tööd vastu võtmast, seda sageli ka ebateadlike tööliste hulgas tehtava vastupropaganda mõjul. Nii teatas Tartu töøbörs 30. augustil 1940 Tartu linnavalitsusele, et tuleb vallandada hädaabitöödelt 49 inimest, kes ei ole pakutud tööd vastu võtnud, samuti abikümnik ja üks tööline, kes ässitavad töölisi rahulolematusele.⁶² Juhtus ka seda, et hädaabitöölised ei olnud nõus maale tööle minema ning seepärast oli töøbörs sunnitud mittesoovijaid vallandama.⁶³

Töøjõu riiklikule reguleerimisele pani aluse Eesti NSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 28. septembrist 1940 tööbüroode kohta.⁶⁴ Selles märgiti, et töövahenduse korraldamine allub Töö Rahvakomissariaadile. Otseselt teostasid töövahendust rahvakomissariaadi töökaitse osakond ja ringkondade ning kohalikud tööbürood. Otsustati luua tööbürood kõikide linnade ja valdade töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede juurde. Ringkondade tööbürood moodustati maakondade täitevkomiteede juurde.

Kohalike tööbüroode ülesandeks oli vabade töökohtade ja tööd vajavate isikute registreerimine ja kaasaaitamine esimestele töøjõu muretsemiseks ning teistele töökoha leidmiseks, samuti oma piirkonna töøjõu arvestamine. Järelevalveorganeiks ja töövahenduse reguleerijaks olid neile ringkondade tööbürood.

Töövahendus tööbüroodes oli tasuta. Keelati igasugune eratöövahendus. Iga tööd vajav võis ennast registreerida ainult ühes kohalikus tööbüros. Samaaegselt oli kõigil käitistel, asutustel ja isikutel, kes vajavad töøjõudu, õigus seda tööbüroodelt nõuda.

kohta. Ka töøbörsil ei registreeritud iga töötut, vaid nõuti, et tööotsija pidi olema elanud töøbörsi tegevuspiirkonnas vähemalt kaks aastat. Seega langesid töøbörsilt välja maad mööda rändavad hooajatöölised. Ei registreeritud ka neid, kellel oli minimaalne sissetulek rahas või naturas, näiteks aiamaalt või juhuslikust käsitööst. Töötute nimekirjadest kustutati kaheks aastaks ka need, kes kaks korda keeldusid ükskõik missugust pakutud tööd vastu võtmast. Töøbörsidel registreeritud töötute arv kõikus vastavalt konjunktuuri muutustele.

⁵⁹ ENSV ORKA, f. R-1018, nim. 2, s.-ü. 16, l. 1.

⁶⁰ TL ja RRA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 1, l. 22.

⁶¹ TL ja RRA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 5, l. 28.

⁶² TL ja RRA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 1, l. 90.

⁶³ TL ja RRA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 1, l. 123, 148.

⁶⁴ ENSV T 1940, 1, 5, 156.

Töübürood registreerisid ka neid töötajaid, kes soovisid töökohta vahetada.

Nimetatud seadluse alusel andis töö rahvakomissar tööbüroode vahendusliku asjaajamise kohta üksikasjaliku juhendi,⁶⁵ mille kohaselt viidi sisse alalised töötsija registreerimiskaardid. Tööbüroode seadlus jõustus 11. detsembrist 1940.⁶⁶

Partei kohalikud komiteed kontrollisid tööpuuduse likvideerimise käiku ja aitasid sellele kaasa. Töö Rahvakomissariaadi sellealast tegevust kontrollis pidevalt vabariigi valitsus ja EK(b)P Keskkomitee.

Eriti palju oli töötuid naisi. EK(b)P Tartumaa Komitee kirjas Tartu linnavalitsusele 13. detsembrist 1940 märgitakse, et töötähtsuse, eriti töötute naiste probleemil on suur poliitiline tähtsus. Kirjas näidatakse kergetööstuse rahvakomissari A. Veimeriga kooskõlastatud organisatsioonilised abinõud tööpuuduse vähendamiseks⁶⁷, näiteks vabriku «Estico» ja Tartu telefonivabriku tööle rakendamine kahes vahetuses. Nõutakse füüsiliseks tööks võimeliste meeste, eriti endiste korporantide ja kaitseliitlaste vabastamist linna elamutevalitsusest ja teistest asutustest ning nende asendamist naistööjõuga.

Rakvere Linna Täitevkomitee arutas tööpuuduse küsimust 12. veebruaril 1941.⁶⁸ Töübüroo informatsioonist selgus, et Rakveres oli registreeritud töötsijateks 133 naist. Suurem osa neist soovis saada püsivat töökohta äriteenijana või kantseleitöötajana. Hädasti kohta vajavat 49 naist olid nõus igasuguse tööga. Täitevkomitee, kellel polnud võimalust neid tööle rakendada, pöördus Viru Maakonna Täitevkomitee poole. Ka Tartu töübüroo aruandest 19. veebruaril 1941 ilmneb, et oli vaja kiiresti tööie paigutada 200—300 naist.⁶⁹

Samal ajal tunti teravat puudust ehitus- ja tekstiilitööstest ning kaevuritest. Viru Maakonna Täitevkomitee töösakonna ja Viru Ringkonna Töübüroo juhataja ringkirjades Viru maakonna valdadele, Jõhvi, Kunda ja Rakvere linnade töübüroodele kohustatakse kõiki kohalikke töübüroosid viivitamatult asuma samme üksikute naistöötajate värbamiseks Kreenholmi vabrikusse. Samas konstateeritakse, et kohalikud töübürood ei suhtu küllaldase tõsidusega oma kohustusse. Nii oli 1941. a. aprilli esimese poole aruannetes näidatud, et valdades on palju töösoovijaid, ajalehtedes «Punane Virumaa», «Rahva Hääli», «Tartu Kommunist», «Narva Tööline» aga ilmus hulgaliselt tööpakkumiskuulutusi.⁷⁰

⁶⁵ ENSV T 1940, 52, 608.

⁶⁶ ENSV T 1940, 64, 848.

⁶⁷ TL ja RRA, f. 15, nim. 1, s.-ü. 13, l. 95.

⁶⁸ ENSV ORKA, f. R-1811, nim. 1, s.-ü. 3, l. 68.

⁶⁹ TL ja RRT, f. 15, nim. 1, s.-ü. 77, l. 143.

⁷⁰ ENSV ORKA, f. R-1034, nim. 1, s.-ü. 1, l. 88.

Eesti NSV Töö Rahvakomissariaadi töökaitseosakonna kirjast 11. aprillist 1941 on näha, et Esimene Eesti Põlevkivitööstus vajas kiiresti kaevureid. Kohe oli võimalik majutada 100 kaevurit, kusjuures töö oli väga tasuv: töönorm oli 4—5 t põlevkivi päevas, selle ületamisel maksti preemiat 50—100% ulatuses töötasust. Kaevuri keskmine palk oli 700—900 rbl., maksimaalselt oli teenitud üle 2000 rbl. kuus. Narvas (ehitustrust nr. 1) vajati ca 200 ehitustöölisi.⁷¹

Ilmselt ei olnud tööstusrajoonis töövahendus vajalikul tasemel. Töö Rahvakomissariaadi töökaitse osakonna kirjas 8. mail 1941 märgiti, et Viru maakond on üks halvemini organiseeritud töövahendusega maakondi, mis on tingitud sellest, et suurem osa valdade ja linnade täitevkomiteedest ei ole küllaldase tõsidusega rakendunud tööbüroode seadluses antud ülesannete täitmisele.⁷² Töö Rahvakomissariaadi kirjas 9. maist 1941 märgitakse, et tööbüroodes on arvel hulk tööle rakendamata inimesi, samal ajal aga vajatakse väga töölisi, eriti ehitustele. Kui tööotsija keeldub korduvalt temale pakutud tööst, tuleb temalt ära võtta tööotsija kaart ja ta tööotsijana arvelt maha kanda. Ka uute tööotsijate suhtes tuleb olla ettevaatlikum, tööotsija kaarti võib välja anda ainult sel juhul, kui ei leidu vastavat tööd. Samas kohustatakse täitevkomiteesid tegema kõik selleks, et töövahendus toimuks takistamatult ja tööbüroode kaudu.⁷³

Et tööbürood ei suutnud ettevõtteid alati küllaldaselt tööjõuga varustada, hakkasid käitised omal algatusel, ilma Töö Rahvakomissariaadi loata välja saatma värbajaid. See oli aga tööbüroode seadluse⁷⁴ ilmne rikkumine. Sellele juhib tähelepanu ka töö rahvakomissar oma kirjas 5. mail 1941. Viimase alusel antud ringkirjas Viru Maakonna Täitevkomitee tööosakonna ja tööbüroode juhatajatele öeldakse, et tööliste värbajad, kellel ei ole esitada Töö Rahvakomissariaadi poolt välja antud luba, tuleb toimetada miilitsasse või prokuratuuri vastutuselevõtmiseks nimetatud seadluse eeskirjade rikkumise eest.⁷⁵

Et tööjõupuudus hakkas takistama rahvamajanduse arengut, lubati ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 14. maist 1941 värvata tööjõudu teistest liiduvabariikidest.⁷⁶ 16. mail 1941 tegi NSVL Rahvakomissaride Nõukogu NSVL plaaniorganitele korralduse läbi vaadata ENSV Rahvakomissaride Nõukogu taotlus 500 tekstiili- ja 600 ehitustöölise suunamiseks Eesti NSV-sse.⁷⁷

⁷¹ ENSV ORKA, f. R-1034, nim. 1, s.-ü. 1, l. 92.

⁷² Sealsamas, l. 96—97.

⁷³ Sealsamas.

⁷⁴ ENSV T 1941, 15, 156.

⁷⁵ ENSV ORKA, f. R-1034, nim. 1, s.-ü. 1, l. 94.

⁷⁶ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 43, l. 253.

⁷⁷ ENSV ORKA, f. R-1206, nim. 1, s.-ü. 17, l. 19.

2. juunil 1941 teatas Töö Rahvakomissariaat, et tööjõu värbamise lihtsustamiseks ja ümberkorraldamiseks jäetakse ära tööotsijate registreerimine. Töölised tuli suunata kohe tööjõudu vajavatesse ettevõtetesse.

13. juunil 1941 võttis ENSV Ülemnõukogu Presiidium vastu seadluse⁷⁸ tööbüroode likvideerimise ja tööbüroode seadluse kehtetuks tunnistamise kohta⁷⁹ põhjusel, et Eesti NSV-s pole enam büroode kaudu vahendamist nõudvat tööpuudust.

EK(b)P ja Eesti NSV Valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõude tulemusena õnnestus juba esimese nõukogude aasta lõpuks lahti saada kodanliku Eesti kapitalistliku majanduse lahutamatu kaaslasest — tööpuudusest.

Sotsialistlikku majandust organiseerides tuli kommunistlikul parteil ja vabariigi valitsusel tegelda ka otseste varustusküsimustega. Kohalikud parteikomiteed informeerisid EK(b)P Keskkomiteed olukorrast kaubaturul, märkides ära elanikkonna vajadusi ja varustamise puudujääke. Saadud informatsiooni alusel kontrolliti nõukogude ja majandusorganite tegevust ning aidati puudusi kõrvaldada. Vastuseks EK(b)P Keskkomitee sellekohastele kirjadele (näiteks 31. oktoobrist ja 4. novembrist 1940) teatasid asjaomased asutused tarvitusele võetud abinõudest Hiiumaa ja Valga varustamise otstarbekamaks korraldamiseks.⁸⁰ 14.—15. novembri kirjavahetus EK(b)P Keskkomiteega näitab tegelemist Saare-, Hiiumaa ja Paldiski rajooni tööliste toitlustamise ja varustamise parandamisega.⁸¹ Tegeldi ka kütteturu probleemidega ja kavandati abinõusid tarbekaupade tootmise suurendamiseks. Rahvakomissariatide ja parteikomiteede ettepanekuid arvestades avaldas ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 25. oktoobril 1940 otsuse küttevarude soetamise⁸² ja 20. detsembril määruse kütteinete varustamise kohta.⁸³ Tehti ettepanek tehaste üleviimiseks põlevkiviküttele.⁸⁴

Töötajate paremaks varustamiseks kaupadega andsid EK(b)P Keskkomitee ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu 27. novembril vastava määruse.⁸⁵ Selle alusel moodustati komisjon toodangu suurendamise ja uute artiklite valmistamise võimaluste väljaselgitamiseks. Üksikute toidu- ja tarbekaupade turu uurimiseks ning nende tootmise võimaluste selgitamiseks moodustati allkomisjonid. Näiteks organiseeriti Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaadis komisjon, kelle ülesandeks oli uurida tarbijate varustatust toidu-

⁷⁸ ENSV T 1941, 61, 977.

⁷⁹ ENSV T 1940, 15, 156.

⁸⁰ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 38, l. 19 ja 30.

⁸¹ Sealsamas, l. 95—96.

⁸² ENSV T 1940, 59, 725.

⁸³ ENSV T 1940, 69, 938.

⁸⁴ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 131, l. 152.

⁸⁵ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 661, l. 4.

ainetega. Selgitati välja, et mitmete toidukaupade järele on siseturu tarvidus tunduvalt tõusnud. Kui 1939. a. suunati siseturule kõigest ca 9,3% «Võiekspordi» poolt varutud võist ja 1940. a. esimesel poolel 34,3%, siis sama aasta augustis läks siseturule juba 49,6%, septembris 39,9%, oktoobris—novembris ligi 100% varutud võist.⁸⁶ Siseturu kasvanud vajaduste tõttu, mille põhjustasid või odav hind ja töötajate palkade tõus, katkestati komisjoni ettepanekul ajutiselt või väljavedu. Teistesse liiduvabariikidesse ja välismaale saadeti ainult neid toidu- ja tarbekaupu, mis jäid siseturu vajaduste rahuldamisest üle.⁸⁷

Partei- ja nõukogude organite aktiivsuse tõttu varustusküsimuste lahendamisel ei esinenud 1940. a. elanikkonna varustamisel tõsisemaid häireid. Tähtsat osa etendasid siin ka valitsuse poolt tarvitusele võetud seadusandlikud abinõud kaupade massilise kokkuostu ja spekulatsiooni vältimiseks. ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 2. oktoobrist 1940 keelati normaalset tarvidust ületav kaupade müük ning nõuti rangemat kontrolli kaupade edasimüümise ja kehtivate hindade ületamise vältimiseks. Spekulatsiooni ja kaupade kokkuostu asju pidid prokuratuur ja miilits juurdlema kõige kiiremas korras, kusjuures kohtuorganitelt nõuti sellealaste asjade läbivaatamist viie päeva jooksul.⁸⁸

Seoses palkade ja hindade reguleerimisega ning lülitumisega NSV Liidu ühtsesse varustus-turustussüsteemi kaotati 14. jaanuarist 1941 puutumatu tagavarade hoidmise kohustus⁸⁹ ja soovitati kaupade müüki intensiivistada. Kui varem seoses 1940. a. sügisel esinenud ostupalavikuga müüki pidurdati, siis nüüd, üleminekul kindlale valuutale ja stabiilsetele hindadele, tuli seda igati soodustada.⁹⁰

Kaupade pideva juurdevoolu tagasid vabariigi tööstuse ja põllumajanduse kiire areng⁹¹ ning majanduslikud sidemed teiste liiduvabariikidega. Kui 1939. a. oli NSV Liidu osatähtsus Eesti sisse- ja väljaveos kõigest 5%, siis 1940. a. lõpul langes majanduslikest seostest juba 89% teistele liiduvabariikidele. Tänu nende

⁸⁶ ENSV ORKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 78, l. 5—6.

⁸⁷ See l s a m a s, l. 23 ja H. Arumaalt saadud andmeil.

⁸⁸ ENSV T 1940, 17, 189. Uhtlasi täiendati kriminaalseadusandlust (ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 2. okt. 1940, ENSV T 1940, 17, 204). Neid, kes ilma loata ostsid kokku põllumajandussaadusi või massiliselt tarbekaupu ja müüsid neid edasi kasusaamiseks, ootas 5—10-aastane vanglakaristus ühes vara täieliku või osalise konfiskeerimisega.

⁸⁹ ENSV T 1941, 6, 76 ja ENSV ORKA, f. R-1, nim. 2, s.-ü. 16, l. 22.

⁹⁰ Tallinna linnavalitsuse ringkiri usaldusmeestele. ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 27, l. 9.

⁹¹ Näiteks teatatakse Eesti NSV RKN Asjadevalitsuse informatsioonis, et kui vabariigi tööstuse kogutoodang 1940. a. jaanuaris ulatus 98.558 000 rbl.-ni, siis 1941. a. jaanuaris moodustas see juba 164.425 000 rbl. 1941. a. jaanuaris toodeti näiteks telliseid ca 2 korda, kipsi 5 korda, trikoopesu 9,5 korda rohkem kui 1940. a. jaanuaris. ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 414, l. 110—111.

abile ületas keskmise sissevedu vabariiki kuus⁹² (kapitalistlikud riigid kaasa arvatud) 55% võrra 1939. a. vastava perioodi keskmise kuusisseveo. Sisse veeti vennasvabariikidest peamiselt (järjestus vastavalt osatähtsusele maksumuse järgi) puuvilla, teravilja, lina ja linaseemet, nisukliisid, malmi, superfosfaati, tina, sütt, kemikaale, bensiini, kaalisoola, suhkrut, soola, sojauba, kanepit. Välja veeti tselluloosi, puuvillast ja linast riidet ning lõnga, paberit, sigu, vineeri, etüülalkoholi, pudukaupu, piima, kunstsarve, mune, kala, koort ja põlevkiviõli.⁹³ Kuigi 1941. a. kohta puuduvad koondandmed, peegeldab rahvakomissariaatide osakondade informatsioon samasuguseid sidemeid teiste liiduvabariikide varustusturustorganisatsioonidega. Näiteks märgitakse Kergetööstuse Rahvakomissariaadi tegevuse aruandes 27. aprillist 27. maini 1941, et «materjale ja toormaterjale saabub normaalselt. Endisel ajal saime kummitööstuse tarvis toorkummit USA-st 120 tn aastas. Nüüd aga Liidust saame 200 tonni toorkummit, mis võimaldab toodangut tohutult suurendada.»⁹⁴ Kaubanduse Rahvakomissariaadi vastavas aruandes 21.—28. veebruarini 1941 öeldi, et NSV Liidust saabus 1550 t suhkrut ja sissevedu majatarvete osas rahuldab pikemaks ajaks nõudmise.⁹⁵ Aruannetes juhitakse aga tähelepanu ka sellele, et teistest liiduvabariikidest sisseveetavaid kaupu eraldataks fondidest kiiremini ja väljasaatmisel peetaks kinni tähtsusest.⁹⁶ Mõned üleliidulised organisatsioonid ei võtnud küllaldaselt arvesse ka kohalike nõudmiste iseärasusi.⁹⁷

Eriti keeruliseks osutus masinate ja seadmete varustamine tagavaraosadega, kuivõrd neid vajasisid kapitalistlikest riikidest imporditud tootmiseseadmed ja transpordivahendid. Väljapääsu püüti leida nii vennasvabariikidest uute seadmete hankimisega, läiendavate varuosade tellimisega välisriikidest, mis oli aga Euroopas valitseva sõjaolukorra tõttu raskendatud, kui ka nende tootmise organiseerimisega. Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu võttis 28. aprillil 1941 vastu määruse Eesti NSV Kergetööstuse Rahvakomissariaadi ettevõtete varustamise kohta seadmete tagavaraosadega. Selles öeldakse, et kuna Eesti NSV tööstusel ei ole terasevalu baasi ja ettevõteteid ähvardab tööseisak tagavaraosade puudumise tõttu, siis peab vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu vajalikuks pöörduda NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu poole, et eraldataks ettevõtted, kus oleks võimalik remontida vabariigi tööstuseadmeid ja toota tagavaraosi. Sellega seoses tehakse konkreetsed ettepanekud mitmete Eesti ja Läti NSV-s ning Leningradi

⁹² 1940. a. septembri-, oktoobri- ja novembrikuu andmeid.

⁹³ Uksikasjalikumalt vt. V. Ruus, Kommunistliku partei tegevus väliskaubanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel Eesti NSV-s. — TRÜ Toimetised, vihik nr. 173. Töid NLKP ajaloo alalt III. Tartu, 1965, lk. 48—65.

⁹⁴ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 1—16.

⁹⁵ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 381, l. 23.

⁹⁶ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 662, l. 53 a.

⁹⁷ Vt. näit. ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 597, l. 1—5.

oblastis paiknevate üleliidulise alluvusega tehaste tootmisplaanide vastavaks korrigeerimiseks ja nomenklatuuri täiendamiseks.⁹⁸ ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees J. Lauristin pöördus NSVL Rahvakomissaride Nõukogu esimehe poole analoogilise ettepanekuga seadmete ja tagavaraosade hankimiseks auto-transpordile, tehes ettepaneku vabariikliku remonditehase rajamiseks.⁹⁹ Vastavalt vabariigi taotlustele kohustas NSVL Rahvakomissaride Nõukogu oma korraldusega (vt. näit. NSVL Rahvakomissaride Nõukogu korraldus 16. ja 26. maist, 9. ja 13. juunist 1941)¹⁰⁰ eraldama Eesti NSV-le üleliidulistest reservidest täiendavalt mitmesuguseid spetsiaalseid materjale ja tooraineid. Vabariigi nõudmiste alusel kohustas näiteks NSVL Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja A. N. Kossõgin 29. aprillist 1941 NSVL Tekstiili-, Kerge- ja Keemiatööstuse Rahvakomissariaate moodustama Eesti tekstiilitööstuse regulaarseks varustamiseks riidevärvide ja kemikaalide vajalikud tagavarad.¹⁰¹

Kuigi tarbekaupade keskmised laoiseisud olid nõukogude võimu taaskehtestamise aastal piisavad, ei tähendanud see, et neid oleks jätkunud nõudmistele vastavalt. Defitsiitsus tekkis järsult kasvanud nõudmise ja eelnenud ebasoodsate põllumajandusaastate tõttu. Kaasa mõjusid mitmete kaupade osas ebaõiged hinnasuhted ja mõnede majandusorganisatsioonide funktsioonide puudulik piiritletus ning ülesannete ebaregulaarne täitmine. Näiteks esines selle tõttu 1941. a. kevadel puudusi vabariigi rajoonide varustamisel lihasaadustega.¹⁰² Peamiselt kohalike vabrikute väikese tootmisvõimsuse tõttu tekkis 1941. a. kevadel ka puuvillaste kangaste ja õmblustoodete defitsiit.

Hindades esinevaid disproportsioone arutati EK(b)P Keskkomitees, kes esitas vastavad ettepanekud läbivaatamiseks UK(b)P Keskkomiteele.¹⁰³ Puuvillaste kangaste ja õmblustoodete täiendavaks sisseveoks teistest liiduvabariikidest pöörduti NSVL Rahvakomissaride Nõukogu poole.

Partei- ja nõukogude organite tegevus varustusküsimuste lahendamisel aitas majandusorganail üle saada varustamises esinevatest raskustest ja puudustest ning tagada tootmise ja elanikkonna varustamise kogu nõukogude võimu taaskehtestamise aasta jooksul.

Sotsialistliku majanduse organiseerimisel hindas V. I. Lenin kõrgelt sotsialistlikku võistlust, milles ta nägi uue ühiskonna ehitamise vajalikku tingimust. «Sedamööda, kuidas... areneb kommunistlik võistlus, ...» ütles V. I. Lenin kõnes 2. oktoob-

⁹⁸ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 46, l. 39.

⁹⁹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 434, l. 1.

¹⁰⁰ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 32, l. 6, 7, 48, 57.

¹⁰¹ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 1901, l. 21.

¹⁰² EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 63, l. 17, 41—42.

¹⁰³ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 597, l. 1—5.

ril 1920. a. Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil, «sedamööda on tagatud kommunistliku ülesheitustöö edu.»¹⁰⁴

Kapitalistlike tootmissuhete likvideerimine ja sotsialistlike tootmissuhete loomine andsid võimaluse laiade hulkade tööalase initsiatiivi tõusuks. 3. augustil 1940 kutsusid Balti Puuvillavabriku töölised «kõikide Tallinna ja kogu Eesti natsionaliseeritud käitiste ja tehaste töölisi üles töötama stahhaanovlikult meie sotsialistliku kodumaa jõukuse tõstmiseks, meie rahva ainelise ja kultuurilise olukorra kiireks parandamiseks.»¹⁰⁵ Uleskutsega ühinesid peamiselt teiste Tallinna suuretevõtete — «Ilmarise», «Eesti Siidi», «Franz Krulli», «Volta», «A. M. Lutheri» jt. kollektiivid. Kuid sotsialistliku võistluse¹⁰⁶ esimesel etapil ei saadud alati aru sotsialistliku võistluse osast ja ülesannetest ning mõisteti seda kui kapitalistlikku konkurentsi ja individuaalsete rekordite püstitamist. Võistluse viimine töötavatesse massidesse ning kogemuste edasiandmine jäid nii mõnigi kord tagaplaanile. Viimase puuduse all kannatas ka ETK Kopli Metallitehase algatusel 1940. a. 16.—22. augusti vahelisel perioodil Tallinna metallikäitistes läbi viidud sotsialistlik võistlus kärnitegijate paremate töömeetodite väljaselgitamiseks. Võistlus toimus neljas käitises (ETK Kopli Metallitehas, «Franz Krull», «Aivaz», «K. Graudin») ühel ajal kella 12—13, s. o. ühe tunni jooksul «käitise komissaaride ja töölisvanemate teadmisel, korraldusel ja järelevalvel». Igast käilisest võistles selle ala parim tööline. Võistlus oli esimesi vabariigi rahvamajanduses.

Esines ka arvamus, et sotsialistlikku võistlust võib läbi viia üksnes mõnedes rahvamajandusharudes ja ainult tootmissfääris. EK(b)P ja ametiühinguorganisatsioonide selgitustöö tulemusena kummutati need eksivaated ja võistlus omandas järjest massilisema iseloomu ning levis rahvamajanduse eriharudes. Ajaleht «Kommunist» teatas näiteks 17. oktoobril 1940, et raudteede peatehaste kommunistlike noorte tööbrigaad korraldas võistluse vagunite tähtajalise järelevaatuse teostamisel.¹⁰⁷ Mõni päev hiljem toodi andmeid seniste näitajate ületamisest raskekaaluliste rongide vedamisel.¹⁰⁸

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva auks peetavast sotsialistlikust võistlusest võttis osa 268 tööstusette-

¹⁰⁴ V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 667.

¹⁰⁵ «Rahva Hääli», 1940, 4. august.

¹⁰⁶ Vt. üksikasjalikumalt V. Boikov, Sotsialistlik võistlus Eesti tööstusettevõtetes esimesel nõukogude aastal — Kaasaja ajaloost. Tallinn, 1961, lk. 116—131 ja V. Ruus, EKP tegevusest sotsialistliku võistluse organiseerimisel rahvamajanduses. — TRU Toimetised, vihik nr. 203. Tõid NLKP ajaloo alalt V. Tartu, 1967, lk. 103—110.

¹⁰⁷ «Kommunist», 1940, 17. oktoober.

¹⁰⁸ «Kommunist», 1940, 19. oktoober.

võtet ligikaudu 42 000 töölisega. 1940. a. novembris—detsembris võisteldi ka juba põllumajandus-¹⁰⁹ ja kaubandusettevõtetes. Esimene võistlus riiklikus kaubanduses sai teoks 20.—31. detsembrini 1940 natsionaliseeritud kirjatarvete kaupluste «K.-m. Jüri Kodres» ja «Osaihisus Rahvaülikool» vahel.¹¹⁰

1941. a. tähistati sotsialistliku võistlusega UK(b)P XVIII konverentsi, 1. maid ja 21. juunit. Samal aastal asusid mitmed vabariigi ettevõtted võistlusse Moskva, Leningradi, Ivanovo, Läti ja Leedu NSV, Kirovi oblasti jt. samatüübiliste ettevõtete ja majandusorganisatsioonidega, nii avanes võimalus tundma õppida ning koduvabariigis rakendada vennasrahvaste paremaid kogemusi. Kõik see tõi kaasa tööviljakuse järsu kasvu, mis peegeldus koos sotsialistliku tootmise organiseerimise ja arendamise abinõudega ka tööstustoodangu kasvus.

Kõrvuti sotsialistliku majanduse arendamise eeltoodud abinõudega ning nende baasil osutas Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus suurt materiaalselt abi talurahvale, eelkõige uusmaasaajaile, samuti vabariigi esimestele kolhoosidele, sovhoosidele ja masin-traktorijaamadale.

Riigivolikogu 23. juuli deklaratsiooni kohaselt kustutati talurahvalt kõik kodanliku maareformiga tekkinud väljaostuvõlad, samuti maksu- ja trahvivõlad, vabastati talupojad maa ostuks antud laenude ning riiklikku maafondi arvatud maadel asuvate ehituste ostmiseks või püstitamiseks tehtud laenude tasumisest¹¹¹ ning kergendati muude põllumajanduslike laenude tasumist, eelkõige sejuures kehvtalupoegi. Tuhanded uusmaasaajad ja kehvtalupojad said nõukogude võimult soodsatel tingimustel pikaajalist laenu hoonete ehitamiseks, hobuste ja karja soetamiseks. 18. oktoobril 1940 avaldati ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrus maata ja vähese maaga talupoegadele krediidi andmise kohta 7 200 000 kr. ulatuses.¹¹² Lisaks sellele anti uusmaasaajatele lühiajalist krediiti loomasööda, mineraalväetiste ja seemnevilja ostuks. NSV Liidu Põllumajanduspanga Eesti Vabariikliku Kontori tegevuse kokkuvõtetes (13. juuni 1941) märgiti, et töötav talurahvas sai pika- ja lühiajalist laenu 1940. a. novembrist 1941. a. juunini 22,6 milj. rbl., kusjuures pikaajalist laenu anti 39 676 talupojale.¹¹³ «Riiklikud abinõud, mis on tarvituks võetud põllumajanduse heaolu tõstmiseks juba põllumajandus-

¹⁰⁹ «Piimandus», 1940, nr. 11, lk. 272.

¹¹⁰ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 29, l. 20—21.

¹¹¹ 1940. a. alguseks ulatus talude võlakoozem 150 miljoni kroonini. 1936. a. läks oksjonile 876 talu, 1938. a. 1434. Viimastest moodustasid kuni 10 ha suurused majapidamised 42%, 10—30 ha suurused 41% ja üle 30 ha suurused talud 17%. Eesti NSV ajalugu III. Tallinn, 1971, lk. 336—337.

¹¹² ENSV T 1940, 30, 350.

¹¹³ 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk. 442—443.

laenude kustutamise, metsa ning inventari andmise näol laenuna jne., ulatuvad rahasse ümberarvestatult 130 milj. rublani.»¹¹⁴

Vastavalt NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja UK(b)P Keskkomitee määrusele 19. veebruarist 1941 ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrusele 25. märtsist 1941 varustati uusmaasaajad veistega. Kui näiteks 1940. a. sügisel ei olnud Eestis 12634 talul lehma, siis juuniks 1941 oli niisuguseid majapidamisi jäänud 1501.¹¹⁵

Töötava talupoja abistamiseks maaharimisel moodustati partei ja valitsuse otsuste alusel vabariigis 1941. a. kevadel 25 traktori-jaama ja 234 hobulaenutuspunkti 236 traktori ja 1500 hobusega.¹¹⁶ Lepingute alusel osutati abi eelkõige veojõuta majapidamistele, aga ka teistele, eeskätt uusmaa- ja juurdelõikesaajaile. Vabariigi esimeste masina-traktori- jaamaade direktoriteks said E. Aasmäe, R. Kivimägi, A. Rattas, E. Kurm ja A. Krass.¹¹⁷ Traktoristideks hakkasid partei- ja komsomoliorganisatsioonide soovitustel õppima endised sulased, kehvikud ja käsitöölised. Õppida soovijaid oli tunduvalt rohkem kui suudeti kursustele vastu võtta. Jõhvi ja Rakveresse rajatavate traktori- jaamaade 120 traktoristi kohale kandideeris ligikaudu 500 inimest.¹¹⁸ 1941. a. kevadtalvel töötas Eesti NSV-s 12 traktoristide kursust ning tööd alustas kaks alalist traktoristide kooli.¹¹⁹

1941. a. 31. maiks oli 24 masina-traktori- jaama poolt teostatud 18223 ha pehmet kündi. Sellega oli traktorite kevadiööde plaanist täidetud 91,1%.¹²⁰ Eesti NSV põllumajanduse mehhaniseerimiseks eraldati 1941. aastaks 66 milj. rbl., s. t. niisama palju kui kodanliku Eesti valitsuse poolt kümne aasta jooksul.¹²¹ Keskmise jõudluse traktori kohta kõigis masina-traktori- jaamades moodustas 1941. a. juunis tehtud kokkuvõtete järgi 110,4 ha. Eriti hästi töötas Pärnu-Jaagupi masina-traktori- jaam (direktor F. Leppikus), kus aasta- plaanist täideti 90,4% (keskmise jõudluse traktori kohta 181 ha, küttaaine kokkuhoid 3144 kg),¹²² samuti Rakvere masina-traktori- jaam (direktor R. Kivimägi), kus aastaplaanist oli täidetud 83,9% (keskmise jõudluse 147 ha, küttaaine kokkuhoid 1316 kg).

Kuigi masina-traktori- jaamaade ja hobulaenutuspunktide töös

¹¹⁴ «Põllutöö ja Karjakasvatus» 1941, nr. 6, lk. 321.

¹¹⁵ 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk. 444—445.

¹¹⁶ «Põllutöö ja Karjakasvatus» 1941, nr. 6, lk. 322—323.

¹¹⁷ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. III osa. Tallinn, 1972, lk. 74.

¹¹⁸ «Punane Virumaa» 1940, 28. det.

¹¹⁹ «Kommunist» 1941, 19. veebruar.

¹²⁰ «Kommunist» 1941, 4. juuni.

¹²¹ J. Lauristin, Eesti NSV kevadkülvil eel. — «Põllutöö ja Karjakasvatus» 1941, nr. 5, lk. 257.

¹²² «Kommunist», 1941, 22. juuni.

esinees veel tõsiseid puudusi (lepingute mittetäielik täitmine, traktorite ebaproduktiivne kasutamine, suhteliselt nõrk tehniline baas, hobulaenupunktide ainult osaline komplekteerimine põllumajandusliku inventariga), tuldi kevadkülvil ülesannetega toime. Oma osa etendas siin ka sotsialistlik võistlus, mille algatasid Petseri- ja maatraktoristid.

Eesti põllumajanduse sotsialistlikus sektoris kuulus peamine koht sovhoosidele. Esialgse plaani kohaselt pidi vabariigi sovhooside arv tõusma 113-ni, kuid EK(b)P IV kongress ei aktsepteerinud sellist suunda, kuivõrd majandid oleksid kujunenud sel juhul liialt väikesteks ning ei oleks suudetud organiseerida suure produktiivsusega ja mehhaniseeritud sotsialistlikku tootmist. Otsustati asutada eelkõige suuri loomakasvatussovhoose ja spetsialiseerida need kõrge produktiivsusega piimakarja kasvatamisele. 26. aprillil 1941 kinnitas NSV Liidu valitsus vabariigi valitsuse poolt esitatud projekti asutada 15. maini 1941 27 sovhoosi.¹²³ Selleks eraldati peamiselt endiste riigimõisate baasil vastavad maaalad ja põllumajanduslik inventar, nähti ette uute tootmishoonete ja tööliselamute ehitamine.¹²⁴

Sovhoosid pidid kujunema baasiks, kust ümbruskonna põllupidajad saaksid endale tõukarja. Rõhku pandi ka ulatuslikule mehhaniseerimisele ja viljaseemne sortide aretamisele.¹²⁵

Sovhooside ettevalmistumine kevadkülviks kulges edukalt. 1941. a. kevadkülviks oli olemas viljaseeme ja küllaldaselt kunstväetist.¹²⁶ Masina-traktorijaamade abiga lõpetati paljudes sovhoosides põhiline osa külvitöödest maikuu viimasteks päevadeks. Sovhoosid aitasid ka ümbruskonna väiketalusid veojõu ja külvi-seemnega.¹²⁷

EK(b)P ja ENSV valitsus jälgisid samuti vabariigi esimeste põllumajanduslike artellide tööd. Kolhoosidele anti laenu maaparandustöödeks, loomasööda, kunstväetise ja ehitusmaterjalide muretsemiseks.¹²⁸ 10. juuniks 1941 oli kolhooside kevadkülviplaani ülesanne ületatud.¹²⁹ Kokkuvõttes viidi vabariigi põllumajanduses kevadkülv läbi lühema ajaga kui eelmistel aastatel, kusjuures külvipind oli 12 000 ha suurem kui 1939. aastal.

1941. aastast kehtestati vabariigi taludele kohustuslikud põllumajandussaaduste müüginormid.¹³⁰ Need olid aga vabariigi eri piirkondade vahel halvasti diferentseeritud, kohati ülearu suured,

¹²³ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. III osa, lk. 78.

¹²⁴ «Kommunist», 1941 12. juuni.

¹²⁵ «Talurahva Hääle» 1940, 25. november.

¹²⁶ «Talurahva Hääle», 1941, 28. märts.

¹²⁷ «Kommunist» 1941, 11. juuni.

¹²⁸ Vt. näit. «Tartu Kommunist», 1941, 17. aprill.

¹²⁹ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. III osa, lk. 78.

¹³⁰ ENSV RKN ja EK(b)P KK määrus 18. apr. 1941. «Kommunist» 1941, 19. aprill.

ja avaldatud suure hilinemisega.¹³¹ See tekitas tõsiseid raskusi müüginormide tasumisel, eriti väheviljaka maaga väiketaludele. Varumisnormide suurust korrigeeriti olulisemalt alles mõni päev enne Suure Isamaasõja algust.

EK(b)P ja ENSV valitsuse poolt maatööraha olukorra parandamiseks ja sotsialistliku põllumajandussektori organiseerimiseks tarvitusele võetud abinõude elluviimise tulemusena anti tugev hoop kapitalistliku küla sotsiaal-majanduslikule baasile. Kõige selle tulemusena tugevnes töölisklassi ja talurahva liit ja valmistati ette tingimusi edaspidiseks üleminekuks kollektiivsele põllumajandusele.

Sotsialistlikud ümberkorraldused rahvamajanduses toimusid ühtaegu rahuliku ülesehitustöö tingimustes ja ka klassivõitluse õhkkonnas. Vabariigi kuulumise tõttu NSV Liidu koosseisu ja eesti kodanluse isoleerituse tõttu välisimperialistidest pidi klassivaenlane läbi ajama peamiselt nõukogudevastaste ja provokatsiooniliste kuulduste levitamise, ähvardamiste ja nõukogude aktivistide laimamisega. Kuid selle kõrval organiseeriti ka majanduslikku sabotaaži: varjati ja sahkerdati maha valmissaadusi ja inventari, õhutati spekulatsiooni ja kaupade massilist kokkuostu, hävitati karja ja takistati EK(b)P ja ENSV valitsuse poolt tarvitusele võetud seadusandlike abinõude ellurakendamist. Tungiti kallale uusmaasaajatele, partei- ja nõukogude aparaadi töötajatele. Klassivaenlase vastu võitlemist raskendas kulakute ja fašistliku põrandaaluse olemasolu, kodanlik-natsionalistliku ideoloogia ja eelarvamuste pärand, kogemustega nõukogude kaadri vähesus, puudujäägid majanduslikus ülesehitustöös ja klassivaenlase vastu võitlemise vormides. Eriti aktiveerus klassivaenlase tegevus 1941. a. kevadel, kui sõjalis-poliitiline olukord teravnes.

Esinenud raskustele vaatamata korraldati nõukogude võimu ühe aasta jooksul vabariigi majanduselu põhjalikult ümber. Tuginedes rahvamajanduse sotsialistlikule sektorile, lülitati senised majanduslikud seosed monopolistliku kapitali huvide funktsioneerivalt. Lääne-Euroopa turult NSV Liidu vastastikuse koostöö ja abi suhetele rajanevasse varustus-turustussüsteemi, organiseeriti üldrahvalik kontroll tootmise ja jaotuse üle, pandi kehtima ühtne riigieelarve, riiklikud hinnad ja töötasud, juurutati rahvamajandusse sotsialistlik võistlus, likvideeriti tööpuudus, viidi rahvamajandus NSV Liidu riikliku plaani alustele. Kõik see aitas kaasa tööviljakuse järsusele tõusule, tööstustoodangu ja kaubakäibe erakordsele suurenemisele, linna- ja maatööraha ainelise heaolu parnemisele.

NSV Liidu eeskujul läbi viidud vabariigi majanduse sotsialistlik ümberkorraldamine stimuleeris samuti kultuuri ja teaduse kiiret arengut. Kõik see on täielikus vastuolus emigrantlike poliiti-

¹³¹ Vt. EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 393, l. 71—79.

kute ja «ühiskonnateadlaste» versiooniga Eesti majanduse allakäigust «NSV Liidu okupatsiooni» tulemusena.

Silmapaistvat osa sotsialistliku majanduse rajamisel ja tugevdamisel etendasid EK(b)P Keskkomitee ja Eesti NSV valitsuse liikmed, tuhanded vabariigi partei-, nõukogude, majandus- ja ametiühinguorganisatsioonide esindajad, mitmed UK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Valitsuse liikmed ning üleliiduliste organisatsioonide juhtivad töötajad.

МЕРОПРИЯТИЯ КП(б)Э И ПРАВИТЕЛЬСТВА ЭССР ПО ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ХОЗЯЙСТВА В 1940—1941 гг.

М. и В. Руус

Резюме

Организация социалистического хозяйства протекала в условиях классовой борьбы. В связи с тем, что республика входила в состав СССР и что эстонская буржуазия была изолирована от международной буржуазии, классовый враг ограничивался распространением антисоветских слухов, клеветы и угроз. Однако наряду с этим проводился и хозяйственный саботаж: скрывали и незаконно реализовывали продукцию и инвентарь, подстрекали к спекуляции, к массовым закупкам товаров, уничтожали скот, препятствовали осуществлению мероприятий Советской власти по развитию социалистического хозяйства.

Несмотря на трудности, в течение одного года существования Советской власти хозяйство республики было в корне преобразовано. Опираясь на социалистический сектор в народном хозяйстве, бывшие хозяйственные связи были переориентированы с западно-европейского рынка, который функционировал в интересах монополистического капитала, на систему сбыта и снабжения Союза ССР, опирающуюся на сотрудничество и экономическую взаимопомощь. Народное хозяйство было переведено на государственную плановую основу, был организован общенародный учет и контроль за производством и распределением, были установлены единые государственные цены и заработная плата, было организовано социалистическое соревнование, что способствовало резкому подъему производительности труда и продукции.

MEASURES TAKEN BY THE ESTONIAN COMMUNIST PARTY FOR THE ORGANIZATION OF SOCIALIST ECONOMY IN 1940—1941

M. and V. Ruus

Summary

The socialist economy was organized in the conditions of class struggle. As the Republic was a member state of the Soviet Union and the Estonian bourgeoisie was politically isolated, the class enemy was forced to confine himself to anti-Soviet rumours, slander and threats. In addition, however, economic sabotage was organized: products and stock were embezzled and sold, speculation and buying up of goods were encouraged, livestock was slaughtered and attempts were made to prevent the Soviet Government from realizing its plans for the economy.

In spite of all the difficulties the economy of the Republic was fundamentally reorganized during the year of Soviet Power. Due to the socialist sector of the national economy the former economic ties with the West-European market serving the interests of monopolistic capital were disrupted and new connections were established with the supplies and sales system of the Soviet Union based on cooperation and mutual assistance, the national economy was incorporated in the state plan of the Soviet Union, production and distribution were subjected to national control, prices and wages were standardized all over the country, emulation was organized among the workers which contributed to a sudden rise in labour productivity and production.

VALLA PARTEIORGANISAATORID EESTI NSV-s

F. Kinkar

Partei poliitika edukas teostamine okupatsioonist vabastatud Nõukogude Eestis eeldas parteiorganisatsioonide arvulist kasvu ja nende võitlusvõime pidevat suurendamist. Eriti pakiline oli see vajadus maal, kus kommuniste oli esialgu äärmiselt vähe, lahendamist vajasis aga paljud majanduse, kultuuri- ja ideoloogilise töö organiseerimise probleemid. Vabariigi parteiorganisatsioonide keskseks ülesandeks sai tingimuste ettevalmistamine põllumajanduse sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks ja selle praktiline läbi viimine.

Esimestest vabastusjärgsetest kuudest alates rõhutas vabariigi parteiorganisatsioon pidevalt vajadust suurendada partei jõude maal.

EK(b)P Keskkomitee V pleenum (1944. a. dets.) nõudis oma otsuses: «Partei maakonnakomiteede lähim ülesanne on tagada parteiorganisatsioonide, kandidaadi-, parteiliikmete ja kommunistlike noorte gruppide loomine kõigis suuremates ja majanduslikult tugevates valdades.»¹

Partei-organisatsioonide loomine ja tugevdamine valdades võis toimuda vaid laialdase kasvatus- ja organiseerimistöö pinnal maatöötajate laiades hulkades, aktiivi loomise ning selle poliitiliste omaduste pideva täiustamise teel. See oli aeganõudev töö. Uhtaegu oli vaja tagada kõikide eluvaldkondade kohene ja konkreetne parteiline juhtimine külas. Olukorra ainsaks lahenduseks sai olla valla parteiorganisatsioonide institutsiooni loomine.

Vallapartorgi töö oli keerukas, laiahaardeline ja vastutusrikas. See oli tegevus klassivõitluse eesliinil, sest partorgide peaülesandeks oli organiseerida töötavat talurahvast võitluses kulakluse vastu.

Partorgide esmaseid ülesandeid oli kasvatustöö organiseerimine ja vahetu teostamine. Neile langes kohustus organiseerida

¹ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 370, lk. 174.

agitkollektiivide tööd, suunata rahvamajade tegevust, teha elanikkonna seas poliitilist selgitustööd.²

Usna üksikasjaliku loetelu vallapartorgide kohustustest andis EK(b)P Keskkomitee VII pleenum (1945. a. juulis). Siin rõhutati partorgide kohustust juhtida valla täitevkomiteede ning külanõukogude kaudu kogu majanduslikku elu (riiklike kohustuste täitmine, viljakoristuse ja -peksu organiseerimine, maareformi teostamine, uusmaasaajate abistamine jm.). Vallapartorgid olid kohustatud suunama ka kõigi ühiskondlike organisatsioonide, esmaajones komsomoli ja ametiühingu tegevust kohapeal.³ Töötav talupoeg pidi partorgis leidma endale poliitilise kasvataja ja nõuandja, partei ja rahva vahelise sideme kehastaja.

Käesolevas artiklis ei ole siiski eesmärgiks ülevaate andmine niivõrd vallapartorgide tegevusest kui just nende koosseisu pidevast arengust. Sõltus ju partorgide kaadrist vahetult ka nende tööresultatiivsus.

Vallapartorgide kaadri valikut, paigutamist ja kasvatamist on teatud määral käsitletud mitmed vabariigi ajaloolased (A. Panksejev, E. Kivimaa jt.). Nii on E. Kivimaa avaldanud mõningaid andmeid parteiorganisaatorite kaadri kohta kuni 1947. aastani, toonud näiteid paremate partorgide tööst.⁴

Käesoleva kirjutise autor näeb oma ülesannet selles, et anda senisega võrreldes üksikasjalikum ülevaade EK(b)P Keskkomitee ja partei maakonnakomiteede tööst vallapartorgide kaadriga. Peamise allikana on töös kasutatud EKP Keskkomitee Arhiivis (EKPA) talletatavaid dokumente.

* * *

Esimesed partorgid suunati valdadesse tööle vahetult pärast vastava piirkonna vabastamist okupatsioonist. Esimesed dokumentaalsed andmed vallapartorgide kaadri kohta pärinevad Virumaalt, kus 1944. a. septembris töötas vabastatud valdades 4 partorgi (Paulus, Laande, Murumäe, Vagur).⁵ Vastavalt Eesti NSV vabastamisele määrati 1944. a. septembris vallapartorge tööle ka teistes maakondades. Kuu lõpul kinnitati EK(b)P Võrumaa Komitee büroo otsusega maakonna 20 valla peale 7 partorgi.⁶

Esimesteks partorgideks Võrumaal olid Irina Bõstrova (Misso, Rudja), Elfride Toom (Sõmerpalu, Laheda, Võru, Lasva), Ferdinand Värtna (Antsla, Urvaste, Linnamäe), Oskar Laanemaa

² «Rahva Hää!» 1945, 2. veebr. (juhtkiri).

³ «Rahva Hää!» 1945, 14. juuli.

⁴ E. Kivimaa, Parteiorganisatsioonide loomine ja kindlustamine eesti külas aastail 1944—1947. — Tõid NLKP ajaloo alalt VI, Tartu 1969, lk. 86—105.

⁵ EKPA, f. 10, nim. 8^a, s.-ü. 2, l. 1.

⁶ А. Панкseev. В переломное время. Таллин, 1966, стр. 43.

(Lepiku, Varstu), Karl Hüps (Rõuge, Kasaritsa, Haanja), Johannes Ilves (Põlva, Mooste, Räpina), Mihhail Sibbul (Veriora, Orava, Leevi).⁷

Viljandimaal tegutsesid 1944. a. septembri lõpus 2 partorgi ja Harjumaal 3.⁸

1944. a. oktoobris suutsid partei maakonnakomiteed teatud määral suurendada partorgide arvu valdades. Nii kinnitas EK(b)P Virumaa Komitee büroo sellel kuul tööle juba 6 partorgi. Nendele tehti ülesandeks viia läbi partei-poliitilist tööd kokku 22-s maakonna 32 vallast. Järvamaa parteikomitee büroo suunas oktoobris tööle esimesed 4 partorgi, Tartumaal oli neid sel ajal juba 17 jne. Novembris tegutses vabariigis (mittetäielikel andmetel) kokku 62 vallapartorgi. Säilinud andmed esimeste partorgide kohta võimaldavad anda alljärgneva kokkuvõtte selle kaadri tolleaegsest koosseisust maakonniti.

Tabel

Vallapartorgid Eesti NSV-s 1944. a. novembris⁹

Maakond	Partorgide arv	Haridus		Parteilisus		Rahvus	
		alg	lõpet. keskk.	ÜK(b)P liige	ÜK(b)P l/kand.	eestlane	venelane
Harjumaa	15	15	—	3	12	15	—
Järvamaa	4	3	1	1	3	4	—
Läänemaa	2	2	—	—	2	2	—
Pärnumaa	4	3	1	2	2	4	—
Saaremaa				andmed puuduvad			
Tartumaa	18	17	1	5	13	17	1
Valgamaa	2	2	—	1	1	2	—
Viljandimaa	3			andmed puuduvad			
Virumaa	7	7		2	5	5	2
Võrumaa	7			andmed puuduvad			
Kokku:	62						

Ülaltoodud, olgugi mittetäielikud andmed lubavad teha mõningaid järeldusi. 1944. a. novembris oli partorge vabariigis seega vaid $\frac{1}{4}$ nende vajalikust üldarvust (243 valda). Valdav enamus

⁷ EKPA, f. 1, nim. 117, s.-ü. 6, l. 17.

Neist I. Böstrova ja M. Sibbul edutati 1945. a. partei maakonnakomitee instruktoriteks (EKPA, f. 18, nim. 18—3, s.-ü. 81, l. 19). M. Sibbul suunati 1946. a. tööle taas partorgina valda, tapeti bandiitide poolt 1948. a. (EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 764, l. 42). J. Ilves oli pikemat aega partorgiks.

⁸ Seealamsas, l. 14, 16.

⁹ EKPA, f. 1, nim. 117, s.-ü. 5, l. 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 138.

neist olid partei liikmekandidaadid, seega veel väheste poliitiliste kogemustega. Peale üksikute erandite olid partorgid tavaliselt 5—6-klassilise algharidusega. Partorgide kaader koosnes põhiliselt eesti rahvusest kommunistidest, mis võimaldas neil oma tööd kohapealset olukorda tundes konkreetselt korraldada. Kõige arvukamalt oli partorge vabariigi suuremate keskuste (Tallinna ja Tartu) vahetus naabruses asuvates valdades, mis seletub nende linnade parteiorganisatsioonide tunduva abiga Harju- ja Tartumaa valdadele; pealegi kuulus Tartu linn 1945. a. juulini Tartu maakonna koosseisu.

Seega suutsid vabariigi parteiorganid vähem kui 2 kuuga teha esimesi arvestatavaid samme partorgide kaadri valikul ja paigutamisel. 1944. a. lõpuks töötas vabariigis juba 118 partorgi.¹⁰ Nende hulgas oli operatiivgruppide koosseisus tegutsenud aktiivseid, endiseid Eesti Partisaniliikumise Staabi võitlejaid, demobiliseeritud rindemehi, nõukogude tagalast reevakueeritud kommuniste.

Kaadri vähesus ei võimaldanud 1944. aastal veel igasse valda partorgi suunata, üsna tavaline oli ühe partorgi määramine mitme valla peale. Mõnedes maakondades, näiteks Harjumaal, rakendati selleks tööle ka partorgide kohusetäitjaid (asetäitjaid). Partorgidena töötas arvukalt partei liikmekandidaate ja üksikutel juhtudel koguni parteituid aktiivseid.

Valdades, kuhu ka selliste erakorraliste abinõude tulemusena ikkagi partorge ei jätkunud, täitsid nende kohustusi ajutiselt partei maakonnakomiteede vastutavad töötajad.

Vallapartorgideks suunatud kommunistide ees seisis keerukad ülesanded. Nad olid esimesed, kes pärast okupatsiooniaastaid asusid külas partei poliitikat ellu viima. Tuleb tunnustada nende tööd, vaatamata paratamatutele puudustele selles. Paljud 1944. aasta partorgid asendati peagi tugevamatega, kuid oli ka märkimisväärne osa neid, kes edukalt tegid oma vastutusrikast tööd, ja seda veel paljude aastate vältel. Mitmed neist hukkusid võitluses klassivaenlastega.

Aktiivselt tegutses üks esimesi partorge Virumaal, partei liige 1940. aastast F. Murumäe (Mäetaguse v., alates 1945. a. okt. Iisaku v.). Tema initsiatiivil loodi kohalikud parteiorganisatsioonid, haarati kaasa aktiiv, lahendati edukalt majanduslikke ülesandeid. Kommunist F. Murumäe töötas Virumaal vallapartorgina edukalt 1944. a. sügisest kuni mõrvamiseni bandiitide poolt 8. juunil 1946. a.¹¹

Tervikuna aga ei vastanud vallapartorgide kaader 1944. aastal veel nõuetele ei arvuliselt ega kvaliteedilt. Sellest lähtudes pidas EK(b)P Keskkomitee VI pleenum 1945. a. märtsis vajalikuks suu-

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 104, s.-ü. 2, l. 17.

¹¹ EKPA, f. 10, nim. 8, s.-ü. 135, l. 35.

nata linnadest maale partorgideks 100 kommunisti. See fikseeriti ka pleenumi otsuses, mille täitmisel tuli aga ette milmeid raskusi. EK(b)P KK VII pleenumil sama aasta juulis oldi sunnitud tunnistama, et nimetatud otsus oli veel täitmata — maale oli suunatud vaid 4 kommunisti.¹² Olukord paranes oluliselt 1945. a. teisel poolel EK(b)P KK VII pleenumi otsuste täitmise käigus. 1945. a. jooksul valisid EK(b)P Keskkomitee ja partei maakonnakomiteed välja ja suunasid vallapartorgidena tööle kokku 196 kommunisti.¹³ Võimaluse selleks andis vabariigi parteiorganisatsioonide üldine kasv. Esmakordselt saavutati 1945. a. lõpuks olukord, kus igas vabariigi 236 vallast oli olemas oma parteiorganisaator.

Peaaegu 50 protsenti 1945. aastal vallapartorgideks määratud kommunistidest moodustasid Nõukogude armeest demobiliseeritud sõjaväelased.¹⁴ Koos varem sellele tööle suunatud demobiliseerituga moodustasid endised Nõukogude armee, tävaliselt Eesti Korpuse võitlejad 1945. a. lõpuks mõnedes maakondades suure osa või koguni valdava enamuse partorgidest. Nii olid Viljandimaal 1. I 1946. a. seisuga 21 vallapartorgist 12 demobiliseeritud kommunisti,¹⁵ Valgamaal 10-st 7.¹⁶ Ka Harjumaa valdadesse suunati 1945. a. partorgideks demobiliseeritud kommuniste. Neist R. Lään asus tööle Kohila vallas, K. Eelma Järvakandis, O. Taru Jõelähtmes, K. Vahter Hageris, K. Kivistik Harkus. Partorgidena asusid tööle ka endised sõjamehed A. Komissar (Saue vald), P. Saarna (Tõdva vald), J. Kokkar (Varbola vald) jt. Kokku oli 1945. a. lõpuks Harjumaa 30 vallapartorgi hulgas 13 äsja demobiliseeritud kommunisti.

Demobiliseeritud ja endisi partisane suunati 1945. a. vallapartorgideks ka Virumaal. Need olid V. Eelmäe (Vihula vald), J. Kaljas (Palmse vald), Joh. Vaht (Rakvere vald), A. Saarest (Maidla vald), V. Orav (Tudulinna vald), A. Golubev (Illaku vald), K. Aasla (Roela vald), V. Sirenev (Vasknarva vald), A. Tamme (Haljala vald) jt.¹⁸

Partei Tartumaa komitee suunas 1945. aastal vallapartorgiks 22 demobiliseeritud kommunisti.¹⁹

Kahjuks juhtus ka seda, et vallapartorgi töökohale suunatud demobiliseerunud kommunist ei asunud oma ülesandeid täitma. 1946. a. veebruaris kandis EK(b)P Keskkomitee kaadriosakond

¹² EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 374, l. 172.

¹³ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 38, l. 9.

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 38, l. 9.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 38, l. 9.

¹⁶ Sealsamas, l. 1.

¹⁷ EKPA f. 11, nim. 8, s.-ü. 54, l. 15.

¹⁸ EKPA f. 10, nim. 7, s.-ü. 34, l. 12.

¹⁹ EKPA, f. 12, nim. 4, s.-ü. 28, l. 24.

EK(b)P Keskkomitee esimesele sekretärile N. Karotammele ette, et selliseid kommuniste oli kokku 22, kellest 13 olid koguni Eesti NSV-st lahkunud.²⁰

1945. aastal võtsid EK(b)P Keskkomitee ja partei maakonnakomiteed tarvitusele ka teisi abinõusid partorgide kaadri tugevdamiseks. Sellele tähtsale tööle suunati mitmeid partei maakonnakomiteede töötajaid, kommuniste nõukogude organeist, ka mitmeid komsomolitöötajaid jt. Rõngu valla partorgiks nimetas EK(b)P Tartumaa Komitee büroo partei liikme 1905. aastast K. Sõkutaja, kes töötas sellel kohal valdade likvideerimiseni 1950. aastal. Enne partorgi kohale asumist oli K. Sõkutaja töötanud ENSV Rahvakomissaride Nõukogu aparaadis. EK(b)P Võrumaa Komitee edutas 1945. a. vallapartorgideks mitmeid noori kommuniste, sealhulgas komsomoliaktiviste, näiteks Võru valla komsorgi H. Viso samasse valda ja komsomoli maakonnakomitee instruktori V. Valuski Sõmerpalusse.²¹

Vallapartorgide kaadrit valides pidasid parteiorganid silmas asjaolu, et küla poliitilisteks juhtideks suunataks üha enam inimesi, kel endal on vajalikke partei-poliitilise töö kogemusi. Usna arvukalt suunati sellele tööle staažikamaid kommuniste, vähenes partei liikmekandidaatide osatähtsus. Nii oli Võrumaal 1945. a. detsembris 30-st vallapartorgist partei liikmeid 21 ja liikmekandidaate 9. Põlva valla partorg R. Sööde, partei liige 1919. aastast, oli üks paremaid parteiorganisaatoreid maakonnas.²² Võrumaal oli 1945. a. lõpuks vallapartorgideks 6 sõjaeelse staažiga kommunisti. Edukalt täitis Mooste valla partorgi ülesandeid partei liige 1930. aastast O. Reisman. Oma parteitöö kogemusi jagasid noorematele kolleegidele staažikad kommunistid — partorgid G. Urust (partei liige 1927. a., Kasaritsa v.), E. Nurm (partei liige 1939. a., Mäe vald) jt.

Viljandimaal oli 1945. a. lõpuks saavutatud olukord, kus 21 vallapartorgist 18 olid partei liikmed (liikmekandidaate oli 3), neist 9 sõjaeelse staažiga — G. Juhanson (partei liige 1921. aastast, Pajusi vald), A. Utsar (partei liige 1931. a., Suislepa vald) — ja 7 kommunisti 1940. aastast.²³

Mõnevõrra teistsugune oli olukord Tartumaal. 1945. a. lõpus olid siin täielikult ülekaalus armeest demobiliseerunud noored kommunistid, 43 partorgi hulgas oli vaid 2 staažiga kommunisti (K. Sõkutaja ja M. Langovits). 26 partorgi olid partei liikmed 1943., 1944. või 1945. aastast, 15 alles liikmekandidaadid.²⁴

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 86, l. 2—3.

²¹ H. Viso tapeti bandiitide poolt 27. IV 1949. a., ta oli sel ajal Haanja valla partorg. (EKPA, f. 18, nim. 3, s.-ü. 81, l. 19.)

²² EKPA, f. 18, nim. 4, s.-ü. 88, l. 7.

²³ EKPA, f.-1, nim. 48, s.-ü. 63, l. 11.

²⁴ EKPA, f. 12, nim. 4, s.-ü. 28, l. 28.

Ka Harjumaal oli vallapartorgide kaader (30 in.) 1945. aastal valdavas enamuses komplekteeritud noortest kommunistidest. Peale Ida Meele (Rae v., partei liige 1917. a.) ja L. Lingi (Juuru v., partei liige 1940. a.) olid kõik ülejäänud partorgid kommunistideks saanud alles sõja-aastail (1942—1945). Erinevalt Tartumaast oli siin küll ainult 2 partei liikmekandidaati partorgi kohal.²⁵

Vallapartorgide kaadri kujunemist 1945. a. jooksul kokku võttes on alust väita, et see täienes mitte ainult arvuliselt. Paranes üldiselt partorgide valik, suurenesid ka nende kogemused. Partorgide töö üheks kõige arvestatavamaks tulemuseks oli see, et 1945. a. lõpuks loodi valdades kokku 28 partei-algorganisatsiooni 193 kommunistiga, 21 kandidaadigruppi 93 kommunistiga ning 32 partei- ja komsomoligruppi 67 kommunistiga. Koos üksikkommunistidega (330) ja sovhoosides, MTJ-des ning HMLP-des töötavate kommunistidega (77) oli vabariigi valdades niisiis 1946. a. 1. jaanuariks 756 kommunisti ehk 16 korda rohkem kui 1945. a. 1. jaanuaril.²⁶

Tulemusi oli partorgide tegevusel elanikkonna poliitilise kasvatamise alal.²⁷ Täiustus partorgide juhtiv tegevus majanduses ja nõukogude aparadi töö parandamisel.

1945. aastal kerkis vallapartorgide hulgas esile arvukalt võimekaid töötajaid. EK(b)P Keskkomitee ja partei maakonnakomiteed nägid üht oma põhiülesannet töös partorgide kaadriga nende paremate kogemuste üldistamises ning laialdases levitamises. Eriti vajalik oli see sellepärast, et partorgide hulgas olid valdavas enamuses noored kommunistid, ca $\frac{1}{3}$ (72 in.) olid aga alles partei liikmekandidaadid.²⁸

Sel eesmärgil arutati vallapartorgide aruandeid mitmel korral EK(b)P Keskkomitee bürool. 18. aprilli 1945. a. istungil arutas EK(b)P Keskkomitee büroo Tartumaa Kudina valla partorgi sm. Kuusksalu aruannet. Partorg oli suutnud seni üsna mahajäänud vallas organiseerida laialdase poliitilise töö: regulaarselt korraldati talupoegade koosolekuid, kus toimusid ettekanded poliitilistes küsimustes, sagedasti esines loengute ja ettekannetega partorg ise, teda abistasid selles töös õpetajad. Partorg suutis lühikese ajaga koondada enda ümber teovõimelise aktiivi. Tänu majandusliku ja poliitilise töö ühendamisele partorgi ja aktiivi tegevuses oli vallas 1945. a. kevadeks maareform põhiliselt lõpule viidud, riiklike müügikohustuste plaan ületatudki. Rõhutanud sm. Kuusksalu töö positiivseid kogemusi, kohustas EK(b)P Keskk-

²⁵ EKPA, f. 11, nim. 8, s.-ü. 54, l. 15.

²⁶ E. K i v i m a a, op. cit., lk. 97.

²⁷ Vt. lähemalt selle kohta vastavaid kirjutisi kogumikus «Tõid NLKP ajaloo alalt» VII, VIII, IX.

²⁸ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 384, l. 106.

komitee büroo teda parandama esmajoones kasvatustööd talurahva hulgas (võitlus kodanliku natsionalismi vastu, patriootlike algatuste populariseerimine, poliitringide loomine).²⁹

Edukalt tegid oma rasket tööd mitmed teisedki partorgid: partei liige 1917. aastast A. Vegen (Muhu saar), A. Tolli (Pärnu maakond, Audru vald), V. Tšainikova (Võru maakond, Põlva vald) jt. Teravat kriitikat pälvisid aga EK(b)P Keskkomitee bürool (20. juunil 1945. a.) Viljandimaa Holstre valla partorg M. Link ja Kabala valla partorg J. Laos. Poliitilise töö asemel tegelesid nad majandus- ning administratiivorganite asendamisega.

Partorgide kaadri kasvatamisele aitas kaasa ka vabariigi ajakirjandus. Ajalehes «Rahva Häääl» ilmus 1945. a. mitmesugust informatsiooni partorgide tööst. Nii anti selle ajalehe ühes juhtkirjas hinnang kahe partorgi tööle, neist E. Põldmad (Kohila v.) tõsteti esile maareformi eduka teostamise ja aktiivi loomise eest, aktiivse võitluse eest kulakliku kahjurluse vastu, O. Vare (Kehtna v.) müügikohustuse eduka täitmise organiseerimise eest. Kriitikat väärisid aga Vastseliina valla partorg O. Laanemaa, kes polnud veel asunud maareformi teostamisele vallas, ja mõned teisedki.³⁰

1945. a. avaldati ajakirjanduses mõnede eesrindlike partorgide tööplaanid.

Üheks selliseks oli Harju maakonna Jõelähtme valla partorgi poliitilise selgitustöö plaan 1945. a. kevadkülvil perioodiks, milles olid kindlaks määratud iga agitkollektiivi liikme (13 in.) tööpiirkond ja ülesanded, õppused agitaatorite eneste jaoks, seinalehtede väljaandmine, rahvakoosolekute korraldamine kohalikus rahvamajas.³¹

Sama aasta juunis avaldati «Rahva Hääles» Harju maakonna Raiküla valla partorgi J. Vahesalu tööplaani juulikuuks. See koosnes kolmest osast: massiline poliitöö, majanduselu juhtimine, organisatsiooniline töö. Plaanis olid märgitud konkreetsed ülesanded ja nende täitmise eest vastutavad isikud. Massilise poliitilise kasvatustöö üritusi oli ette nähtud üsna rohkesti: 3 vestlust rahvamajades põllumajanduslikust kooperatsioonist, üks loeng, küsimuste-vastuste õhtu, ENSV 5. aastapäeva pidulik tähistamine, 2 seinalehe väljaandmine, poliitringi juhtide seminar jne.³²

Vallapartorgide töökogemuste üldistamisele ja kriitilisele analüüsile pöörasid tähelepanu ka partei maakonnamiteed. Nii arutas EK(b)P Valgamaa Komitee büroo 1945. a. 13. Võrumaa Komitee büroo koguni 17 korral vallapartorgide aruandeid.³³ EK(b)P Viljandimaa Komitee büroo arutas 1945. a. põhjalikult Vastse-

²⁹ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 190, 48, 49.

³⁰ «Rahva Häääl» 1945, 5. mai.

³¹ S e a l s a m a s.

³² «Rahva Häääl» 1945, 28. juuni.

³³ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 4, l. 3.

mõisa v. partorgi Ott'i³⁴, Rimmu v. partorgi Lauri³⁵ ja Võisiku v. partorgi Soop'i³⁶ tööd.

EK(b)P Virumaa Komitee büroo analüüsis 1945. a. aprillis Paasvere valla partorgi Pauluse ja Undla valla partorgi Šubini tööd poliitilise ja kultuurilise kasvatuse alal. Selgus, et Undla valla partorg oli suutnud organiseerida kohapeal elujõulise agitkolektiivi 11 liikmega ja tööle rakendada poliitringi. Edukalt tegutses rahvamaja, toimusid rahvakoosolekud jne. Tunduvalt nõrgemini oli poliitiline kasvatustöö korraldatud Paasvere vallas, kus peale 23-liikmelise poliitringi organiseerimise ei tehtud kuigi palju töötajate kasvatamiseks. Büroo võttis vastu otsuse poliitilise kasvatustöö tõhustamiseks neis valdades.³⁷

Samal aastal arutas EK(b)P Virumaa Komitee büroo ka Iisaku vallas partorg H. Vaguri aruannet poliitilise kasvatuse alal tehtust.³⁸ 1945. a. oktoobris oli samas arutusel Lüganuse valla partorgi E. Laande³⁹ ja novembris Undla valla uue partorgi Raidma aruanne.⁴⁰

Selliseid arutelusid korraldasid regulaarselt, kuigi erinevas ulatuses, ka teised partei maakonnakomiteed. Niisugustest aruteludest bürool võtsid reeglina osa ka teised partorgid ning sellisena olid need partorgide kasvatamise üheks vormiks. Peab aga märkima, et üsna sageli kujunesid sedalaadi arutlused ülepakutult kriitilisteks ja vastuvõetud otsused üldsõnalisteks.

Partorgide kaadri koosseisu arvesse võttes pöörati erilist tähelepanu nende kvalifikatsiooni tõstmise seminaridele. Esimesed teated vallapartorgidele korraldatud õppustest on pärit 1944. aastast. Süstemikindlamaks muutus see tegevus alates 1945. aastast. Seminaridel, mis toimusid tavaliselt kord kuus partei maakonnakomitee juures, esinesid vabariigi ja maakonna juhtivad töötajad, kogemuste vahetamise korras ka partorgid ise.

EK(b)P Tartumaa Komitee korraldas partorgide seminare 1—2 korda kuus.⁴¹ 1945. a. jaanuaris olid siin arutusel massilise poliitilise töö küsimused maal.⁴² Veebruaris kuulati ettekannet liitlasriikide valitsusjuhtide Krimmi konverentsist.⁴³ Selliselt toimus seminare järgmistelgi kuudel. Juunis kutsus partei maakonnakomitee kokku juba kogu aktiivi valdadest (partorgid, valla- ja külanõukogu esimehed ja sekretärid, komsorgid, maakorralduskomisjoni esimehed jt.), kokku 400 inimest. Sellel suurel kokku-

³⁴ EKPA, f. 19, nim. 3, s. ü. 24, l. 184—186.

³⁵ Sealsamas, l. 227—228.

³⁶ EKPA, f. 19, nim. 3, s. ü. 25, l. 60—62.

³⁷ EKPA, f. 10, nim. 7, s. ü. 2, l. 184—185.

³⁸ EKPA, f. 10, nim. 7, s. ü. 3, l. 186—187.

³⁹ EKPA, f. 10, nim. 7, s. ü. 4, l. 83.

⁴⁰ Sealsamas, l. 168—169.

⁴¹ EKPA, f. 12, nim. 4, s. ü. 28, l. 9.

⁴² EKPA, f. 1, nim. 3, s. ü. 91, l. 9.

⁴³ Sealsamas, l. 34.

tulekul esinesid ettekannetega partei maakonnakomitee vastutavad töötajad, ühiskonnateadlased V. Reiman ja A. Uibo, kirjanik F. Kotta.⁴⁴ Juulis toimus Tartumaal partorgide ja komsorgide seminar. Ettekannetega oma kogemustest poliitilise kasvatustöö alal esinesid Alatskivi valla partorg A. Lodeikin ja Kudina valla partorg A. Ojaste, kes olid suutnud luua vallas kultuur-hariduslike asutuste arvuka aktiivi.⁴⁵ Järgmisel kuul toimunud partorgide ja komsorgide ühisel seminaril oli arutusel rahvamajade töö maakonnas.⁴⁶

Mitte alati ei täitnud aga partorgidele korraldatud õppused oma ülesandeid, kujunedes vaid ühekiulseteks instrueerimiskoosolekuteks. EK(b)P Keskkomitee VII pleenumil toodi näiteid sellest, kuidas niisugustel seminaridel sageli arutati ainult majandusprobleeme.⁴⁷

Seminare ja õppusi vallapartorgidele korraldati ka vabariiklikus ulatuses. EK(b)P Keskkomitee büroo otsuse⁴⁸ alusel toimus 1945. a. septembris 2-nädalane partorgide seminar. (Lühemaajalisi õppusi oli neile EK(b)P KK juures korraldatud juba aasta esimeselgi poolel.) Seminari kavas olid ettekanded ja arutelud peasjalikult organisatsioonilisest ja agitatsioonitööst maal. Ettekannetega neis küsimustes esinesid EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär N. Karotamm, Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja N. Puusepp jt. vabariigi juhtivad töötajad.⁴⁹

Edusammude kõrval partorgide kaadri valikul, paigutamisel ja kasvatamisel ilmnis ka tõsiseid puudusi.

Nagu märgitud, vahetusid 1945. aastal partorgid suures ulatuses. Vähene oli paljudel neist parteiline karastus. Kogu tolleaegses parteitöös esinenud kampaanialikkus andis end tunda ka partorgide tegevuses. Liiasi hindasid kõrgemalseisvad parteiorganid sageli partorgi tööd järjekordse majanduskampaania tulemuste alusel. Sedavõrd jäi unarusse kultuuri- ja kasvatustöö suunamine maal.

Tehti vigu partorgide kaadri valikul. Sellele vastutusrikkale tööle sattus mõnikord inimesi, kes poliitiliselt ja moraalselt ei vastanud esitatavatele kõrgetele nõuetele. EK(b)P Keskkomitee VII pleenumil märgiti, et mõnikord partorgid sattusid isegi kulakliku elemendi mõju alla.⁵⁰ Viimased kasutasid kõiki vahendeid, kaasa arvatud alkohol, et diskrediteerida partorge. Ajalehes «Rahva Häääl» kritiseeriti teravalt Tartu maakonna Võnnu valla partorgi Mulda, kes kulakliku elemendi mõju all laskis tekkida

⁴⁴ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 91, l. 122.

⁴⁵ Sealsamas, l. 145.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 91, l. 170.

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 374, l. 82.

⁴⁸ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 198, l. 180.

⁴⁹ EKPA, f. 1, nim. 104, s.-ü. 2, l. 17.

⁵⁰ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 374, l. 137.

maareformi käigus vallas jämedaid moonutusi. Partorg Muld ja valla täitevkomitee esimees vabastati töölt.⁵¹

Hukkamõistu väärised jäme administreerimine, koguni sotsialistliku seaduskorra rikkumine üksikute juhuslikult sellele tööle sattunud partorgide poolt. Igal konkreetsel juhul tekitas see paratamatut kahju, raskendas kasvatustööd talurahva hulgas. EK(b)P Keskkomitee IX pleenumil 1945. a. detsembris rõhutas EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär N. Karotamm veel kord, et valla partorgid ning täitevkomitee esimehed, kes omavolitsevad ja kuritarvitavad võimu, tuleb kõrvaldada töölt nende endistele teenetele vaatamata.⁵² Selliste inimeste suhtes rakendati rangeid abinõusid, sest nad takistasid partei poliitika elluviimist maal.

Vabariigi parteiorganisatsioon võitles otsustavalt partorgide kaadri puhastamise eest. 1945. a. jooksul vabastati partorgi töökohalt 45 sellele tööle sobimatut inimest.⁵³

1944. a. lõpus ja 1945. aastal saavutati oli esimeseks etapiks valla parteiorganisaatorite kaadri kujundamisel.

1946. a. jooksul toimus olulisi muutusi vallapartorgide koosseisus.

Vabariigi parteiorganid jätkasid tööga mitte toimetulevate partorgide asendamist sobivamatega. Aasta jooksul luli seda teha 71 korral. 26 partorgi edutati või lähetati õppima. Uhtekokku vahetus 1946. aastal 133 partorgi, s. o. enam kui pooled.⁵⁴

Partorgide kaadri ning maa parteiorganisatsioonide edasiseks kindlustamiseks võttis EK(b)P Keskkomitee XII pleenum augustis 1946 vastu otsuse, milles nõuti 200 kommunisti suunamist kahe kuu jooksul valdadesse, MTJ-desse ja sovhoosidesse.⁵⁵ Aasta lõpuks oli see otsus täidetud. Maale oli suunatud 202 kommunisti, sealhulgas Tallinna parteiorganisatsioonist 172. Partei-poliitilisele tööle valdadesse suunati 70 kommunisti, ülejäänud paigutati tööle nõukogude organitesse, majandusalale ning juhtivale tööle maakonnakeskustes.⁵⁶ Suurema osa ka 1946. aastal partorgideks suunatudest moodustasid demobiliseeritud kommunistid.

Nii asusid 1946. a. Harjumaal partorgidena tööle demobiliseeritud kommunistid H. Ilves (Anija vald), R. Kivirand (Nõva vald), L. Rass (Paningi, hiljem Ravila vald), V. Aigro (Kuimetsa vald), M. Sander (Keila vald), H. Pandis (Kõue vald)⁵⁷. Sellele tööle suunati ka partei maakonnakomitee instruktor V. Nõulik, Tallinna Trammi-Autobussitrusti osakonnajuhataja K. Saluste (Kolga vald)

⁵¹ «Rahva Hääli» 1945, 12. juuni.

⁵² EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 376, l. 167.

⁵³ EKPA, f. 1, nim. 104, s.-ü. 8, l. 17.

⁵⁴ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 37, l. 19.

⁵⁵ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 379, l. 259.

⁵⁶ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 37, l. 20.

⁵⁷ EKPA, f. 11, nim. 8, s.-ü. 54, l. 3—11.

jt.⁵⁸ Kaks partorgi (V. Nõmmik Peningi ja A. Laanisto Kohila vallast) asusid selles maakonnas tööle pärast Vabariikliku Partei-kooli lõpetamist.⁵⁹

Viljandimaal määrati 1946. a. partorgiks demobiliseeritud kommunistid A. Rohtla (Holstre v.), P. Kasemets (Rimmu v.), H. Kiin (Suislepa v.), V. Ruus (Paistu v.), A. Purre (Kõo v.). Karksi valla uueks partorgiks sai endine partei maakonnakomitee esimese sekretäri abi K. Naanuri.⁶⁰

Võrumaa partorgide kaader täienes selliste inimestega nagu N. Lumi (tapeti bandiitide poolt koos abikaasa ja väikese tütrega 1948. a. suvel⁶¹) jt.

Tartumaal edutati 1946. a. partorgideks R. Kommussaar (Nõo v.), O. Salu (Vaimastvere v.), V. Asper (Laiuse v.), A. Hinno (Kiidjärve v.), I. Orlov (Kavastu v.), A. Liiv (Avinurme v.), A. Laasmaa (Aakre v.) jt.⁶²

Suur oli partorgide kaadri vahetus 1946. a. Virumaal. 1945. a. lõpul siin töötanud 30 partorgist oli aasta pärast samal kohal vaid 9 (Jazev, Tiilen, Kraus, Vaht, Tamme, Amelina, Eesmäe, Kaljas, Rodi), kõik ülejäänud olid asendatud uutega.⁶³

Uldistanud partorgide kaadriga peaaegu 2 aasta vältel tehtud töö kogemusi, leidis EK(b)P Keskkomitee, et partei maakonnakomiteed olid töölemääramisel ja eriti vallandamisel mõnikord ka lubamatult kiirustanud. Et tagada kaadri senisest veelgi hoolikam valik, vältida selle ülemäärast voolamist ning ühtlasi rõhutada partorgide erilist osa ja vastutust partei poliitilise kursi elluviimisel maal, võttis EK(b)P Keskkomitee vallapartorgid 1946. a. septembrist alates oma nomenklatuuri.

Rakendatud abinõude tulemusena paranes partorgide kaader 1946. aasta jooksul märgatavalt. Olukorda seisuga 1. I 1947 iseloomustavad järgnevad andmed (vt. tabel 3).

Toodud andmeist nähtub, et absoluutse enamuse partorgidest moodustasid Suure Isamaasõja karmi kooli läbiteinud kommunistid. Parteistaaž ei ulatunud valdaval osal küll üle 3 aasta, kuid seejuures olid partei liikmekandidaadid vaid kolm partorgi. Selles oli edasiminekuks aasta jooksul märgatav. Kahjuks ei olnud ikka veel 21 partorgil partei põhikirjas ettenähtud 1-aastast parteistaaži miinimumi. Täpselt pooled vallapartorgid olid parteitööl olnud mitte enam kui aasta. Kuid üsna noorte kommunistide kõrval oli nüüd partorgideks hulgaliselt neid, kes partei-poliitilisel tööel tegutsesid 2—3 ja enamgi aastat. Neist oli kujunemas valla parteiliste

⁵⁸ EKPA, f. 11, nim. 8, s.-ü. 54, l. 62.

⁵⁹ Sealsamas, l. 84.

⁶⁰ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 63, l. 31.

⁶¹ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 764, l. 45.

⁶² EKPA, f. 12, nim. 6, s.-ü. 46, l. 88.

⁶³ EKPA, f. 10, nim. 7, s.-ü. 34, l. 12; nim. 8, s.-ü. 143, l. 86.

Üld- arv	Suurest Isamaa- sõjast osavõt- nuid	Partei- staaž *		Parteitöö staaž		Sots. koosseis		Haridus	Rahvus
		kuni 1 a.	21	kuni 1 a.	116	tööl.	152	alg-, 215	eestlasi 203
232	221	1—3 a.	138	kuni 2 a.	89	talup.	18	kesk- 17	venelasi 29
		3—5 a.	50	kuni 3 a.	23	teen.	62	partei- poliit. 66	
		5 ja enam aastat	20	kuni 5 a.	4				

* 3 partorgi olid partei liikmekandidaadid.

juhtide stabiilsem kaader. Märkigem siinkohal tabeliandmeile lisaks, et 11 partorgi olid 1946. a. lõpus sellel töökojal edukalt tegutsenud 1944. a. sügisest alates.⁶⁵

Ei ole juhuslik, et parteiorganid suunasid sellele tööle arvukalt tööliklassi esindajaid (1946. a. 152 inimest ehk üle 65% valla-partorgide üldarvust). Selles kajastus tööliklassi ja töötava talurahva poliitilise liidu leninlik põhimõte, tööliklassi abi talurahvale üleminekul sotsialismi teele. Mõnevõrra liiga tagasihoidlikuks jäi samal ajal talupoegade-kommunistide osa partorgide hulgas.

Partorgide üldhariduslikus tasemes eriliselt muutusi ei ilmnenu, küll aga olid nendest 66 nüüd poliitilise ettevalmistusega. Valdav enamik partorgidest olid eestlased, kuid sellele tööle rakendati arusaadavalt ka teistest rahvustest kommuniste.

1947. aastal jätkus tegevus vallapartorgide kaadri edasiseks tugevdamiseks. Üks peamisi saavutusi sellel alal oli partorgide kaadri voolavuse järsk alanemine. Kui 1946. a. jooksul, nagu märgitud, vahetus 133 partorgi, siis 1947. a. esimesel poolel vaid 34, neist 15 ei tulnud tööga toime, 6 vabastati tervislikel ja ülejäänud muudel põhjustel. 1. juuliks 1947 olid kõik vallapartorgid partei liikmed ja ainult 7 neist ei omanud nõutavat aastast parteistaaži.⁶⁶

Saavutatud positiivsed nihked partorgide kaadri koosseisus kajastasid parteiorganite järjekindlat võitlust maal tehtava parteitöö pideva tõhustamise eest. Rõhutamist väärivad EK(b)P Keskkomitee, selle kaadriosakonna vastav tegevus. Tänu EK(b)P Keskkomi-

⁶⁴ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 37, l. 18.

⁶⁵ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 384, l. 106.

⁶⁶ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 129, l. 4.

tee vahetule juhtimisele (alates 1946. a.) paranes partorgide valik, seega vähenes nende sagedase väljavahetamise vajadus. 91,9% vallapartorgidest oli 1947. a. juuliks EK(b)P Keskkomitee bürool kinnitatud.⁶⁷

Partorgide kaadri parandamine tõi seaduspäraselt kaasa parteitöö üldise tõusu maal. Selle koondnäitajaks on taas parteiorganisatsioonide kasv külas. 1. jaanuariks 1947 oli Eesti NSV valdades 202 parteiorganisatsiooni 1796 kommunistiga, 19 kandidaatide ja partei-komsomoligruppi 77 kommunistiga, 49 üksikkommunisti; seega kokku 1922 partei liiget ja kandidaati. Koos sovhoosides ja MTJ-des töötavate kommunistidega kujunes nende üldarvuks 2079 inimest.⁶⁸ Maakommunistide arv oli Nõukogude Eestis 1946. aasta jooksul kasvanud peaaegu kolmekordseks.

1946. ja 1947. aastal kerkis valdades esile üha uusi võimekaid parteitöötajaid, kellel oli teenitult kõrge autoriteet lootava talurahva hulgas, kes oskasid ühendada poliitilist kasvatustööd majanduslike ja organisatsiooniliste ülesannete lahendamisega.

Edukalt töötas Läänemaal Velise vallas partorg A. Salundi. Ta oli läbi teinud Suure Isamaasõja võitlustee esialgu hävituspataljonis, hiljem Eesti Laskurkorpuses ja Eesti Partisaniliikumise Staabis. 1944. a. oktoobris määrati A. Salundi Asuküla valla täitevkomitee esimeheks, 1945. a. mais — Velise valla partorgiks. Töötava talupoja perekonnast pärinedes, kogenud ja poliitiliselt arenenud kommunistina võitis A. Salundi autoriteedi valla töörahva hulgas. Oigesti korraldatud poliitiline töö tagas ka selle, et Velise vald oli üks esimesi maakonnas majanduslike ülesannete lahendamisel.⁶⁹ Partorg A. Salundi valiti 1946. a. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks.

Energilise ja algatusvõimelise parteiorganisaatorina tunti Tartumaal Elfriede Borotkinat. 1941. aastal võeti ta, töölise tütar Tartust, vastu partei liikmekandidaadiks. Juba siis oli ta Tartumaa valdades nõukogude ja parteitööl. Naasnud evakuatsioonist, sai E. Borotkinast 1944. a. Kambja, 1945. a. Kuremaa valla partorg.⁷⁰ Ka E. Borotkina tööd tunnustas ta valimine 1946. a. NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu saadikuks.

EK(b)P Läänemaa Komitee iseloomustuses Kirbla valla partorgi A. Paisuotsa kohta märgiti, et ta võtab oma ülesandeid täie tõsidusega, suunab valla kommunistlikke noori, ka kultuuri-asutuste tegevus ning osavõtt poliitkoolist on elavnenud. Oma tegevusega suutis partorg võita valla töötajate usalduse ja poolehoidu. A. Paisuotsal oli häid eeldusi tööks partorgina — juba 1941.

⁶⁷ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 129, l. 4.

⁶⁸ E. Kivimaa, op. cit., lk. 100.

⁶⁹ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 64, l. 44; «Rahva Hääli» 1946, 17. jaanuar.

⁷⁰ «Rahva Hääli», 1946, 20. jaanuar.

aastal oli ta samas vallas partorgiks olnud, Eesti Korpuses sai ta lisa oma parteitöö kogemustele.⁷¹

N. Jazev oli esialgu parteitööl Võrumaal. 1945. a. suunati ta Virumaale,⁷² Jõhvi valla partorgiks. Tema juhtimisel kujunes vallas aktiiv, kellega koos tehti poliitilist kasvatustööd talurahva hulgas. Jõhvi vald oli maakonnas üks eesrindlikumaid.⁷³

Partorgide kaadri kasvatamise ülesanded, vormid ja meetodid jäid ka 1946. ja järgnenud aastail põhiliselt sellisteks, nagu nad olid 1944—1945. a. juba kujunenud. Uha laiema rakendati niisugust kasvatustöö vormi nagu partorgide aruanded maakonnakomitee bürool. EK(b)P Virumaa Komitee esimene sekretär A. Janson kirjutas selle kohta: «Igale partei maakonnakomitee büroole, kus on arutusel ühe või teise valla parteiorganisaatori töö küsimus või koguni töölt kõrvaldamine, on kutsutud rohkem parteiorganisaatoreid, et eluliste näidete varal kasvatada neis nõutavaid parteitöölise omadusi.»⁷⁴ EK(b)P Virumaa Komitee bürool olid 1946. a. jooksul arutusel 13 vallapartorgi tööaruanded.⁷⁵ Arutelud olid reeglina väga kriitilised, otsused varasemate aastatega võrreldes mõnevõrra konkreetsamad. Mitmel juhul lõppes arutelu partorgi vabastamisega töölt.

Sõmerpalu valla partorg Kukk ei suutnud luua aktiivi. See oli tema töös esinenud puuduste peamisi põhjusi.⁷⁶ Nõrk oli vallas tehtav poliitiline töö: partorg ei suunanud poliitringis tehtavat tööd, agitkollektiiv ei tegutsenud. Oma käitumises ilmutas Kukk jämedust, ignoreeris ka kõrgemalseisvate parteiorganite korraldusi. EK(b)P Virumaa Komitee, kuulunud aprillis 1946 partorg Kuke aruannet, vabastas ta töölt.⁷⁷

Parteiorganite üheks tähtsamaks ülesandeks jäi endist viisi paremate partorgide väljaselgitamine praktilise töö käigus ja nende kogemuste levitamine. EK(b)P Järvamaa Komitee büroo korraldas 1946. a. novembris Vajangu valla partorgi O. Akseli⁷⁸ eesrindlike kogemuste arutelu, millest võtsid osa kõik maakonna partorgid ja partei-algorganisatsioonide sekretärid.⁷⁹ EK(b)P Pärnumaa Komitee andis sel teel edasi partorgide Salmisto (Soontaga v.) ja Künnapu (Vändra v.) kogemusi.⁸⁰

Täiustusi ka partorgide seminarid. Majandusküsimustega koos arutati neil enam partei poliitilise ja organisatsioonilise töö prob-

⁷¹ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 64, l. 33.

⁷² EKPA, f. 18, nim. 4, s.-ü. 88, l. 23.

⁷³ «Eesti Bolševik» 1946, nr. 5, lk. 363.

⁷⁴ Sealsamas.

⁷⁵ EKPA, f. 10, nim. 8, s.-ü. 4, l. 29—30, 41—42, 128—129, 214—215, s.-ü. 5, l. 56—57; s.-ü. 6, l. 32, 71, 144; s.-ü. 7, l. 19.

⁷⁶ «Eesti Bolševik» 1946, nr. 5, lk. 363.

⁷⁷ EKPA, f. 10, nim. 8, s.-ü. 4, l. 214—215.

⁷⁸ EKPA, f. 1, nim. 48, s.-ü. 63, l. 152.

⁷⁹ EKPA, f. 1, nim. 4, s.-ü. 267, l. 37.

⁸⁰ Sealsamas.

leeme. Seminaridel toimusid ka partorgide poliitõppused. Nii korraldati Viljandimaal 1946.—1947. a. kord kuus partorgide õppusi, kus arutati valmistumist järjekordseteks valimisteks, poliitringide tegevust valdades, kaadriavaliku ja parteisisese töö aktuaalseid küsimusi jms. Ühtlasi kuulati neil (tavaliselt kahepäevastel) kokkutulekul ka loenguid ÜK(b)P ajaloost, rahvusvahelisest olukorrast ja teistel üldpoliitilistel teemadel.⁸¹

Partorgide kaadri hoolikas valik ja poliitiline kasvatamine tagasid selle, et põhiline osa neist said oma ülesannetega edukalt hakkama. Ometi oli veel 1946.—1947. aastalgi üksikuid partorge, kes polnud omandanud vajalikku oskust inimestega suhelda, neid partei poliitika ellurakendamisele innustada. Nii kriitiseeriti ajakirjas «Eesti Bolševik» 1946. a. õigustatult Järva maakonna Väätsa valla partorgi ja täitevkomitee esimeest, kes pideva organiseerimis- ja veenmistöö asemel asusid bürokraatliku administreerimise ja hirmutamise teele. Nad andsid külavolinikele korralduse, kus seisis kirjas: «Tööst kõrvalehoidujad... isegi need, kes on oma normid täitnud, langevad raske karistuse alla ja nende suhtes ei tunta mingit halastust, sest nad on nõukogude võimu vastases ja nende koht ei ole mitte siin.»⁸² EK(b)P Keskkomitee ja partei maakonnakomiteed olid leppimatud selliste partei poliitika moonutajate suhtes.

1947. a. teisest poolest alates sai Eesti NSV-s võimalikuks partei vallakomiteede loomine. 1. septembriks 1947 oli moodustatud 70 EK(b)P vallakomiteed.⁸³ See oli maa partei-algorganisatsioonide kasvu tulemus, milles kokkuvõtlikult kajastus ka partorgide tegevus. 1947. a. keskpaik oli ühtlasi kulminatsiooniks sõjajärgsete vallapartorgide institutsiooni arengus. Vastavalt vallakomiteede arvu kasvule vähenes edaspidi vallapartorgide arv kuni selle institutsiooni kaotamiseni ühenduses Eesti NSV rajoniseerimisega ja sellest tuleneva valdade likvideerimisega 1950. aastal.

Vallakomiteede etteotsa valiti sageli uusi, kogenud, parema teoreetilise ettevalmistusega kommuniste. Tähtis on siiski rõhutada, et paljud partorgidena töötanud seltsimehed jätkasid hiljem edukalt tööd partei vallakomiteede sekretärina. 1947. a. detsembris olid Harjumaal partei vallakomiteede sekretärideks endised partorgid H. Ilves, O. Taru, H. Pandis, V. Nõulik, E. Palm, V. Vahtra, A. Utkina.⁸⁴ Ka 1949. a. lõpus olid 4 neist veel vallakomiteede eesotsas⁸⁵ (kokku oli Harjumaal 1949. a. lõpus 20 partei vallakomiteed⁸⁶). Ka Tartumaal, Virumaal jm. töötas endisi partorge partei

⁸¹ EKPA, f. 19, nim. 5, s.-ü. 224, l. 50.

⁸² N. Puusepp, Poliitilise selgitustöö järjekordsetest ülesannetest maal. «Eesti Bolševik», 1946, nr. 9, lk. 640.

⁸³ E. Kivimaa, op. cit., lk. 103.

⁸⁴ EKPA, f. 11, nim. 17, s.-ü. 5, l. 41.

⁸⁵ EKPA, f. 11, nim. 17, s.-ü. 13, l. 55—57.

⁸⁶ EKPA, f. 11, nim. 11, s.-ü. 1, l. 47.

vallakomiteede sekretäridena ning propagandistidena. Pidevalt toimus eesrindlike partorgide edutamine ka teistele vastutavatele kohtadele partei-, nõukogude, majandustööl jm.

Partorg sõjajärgses külas oli kommunistliku partei esindaja, tema poliitika ellurakendamise organiseerija, võitleja töörahva huvide, sotsialismi eest. Seepärast on ka mõistetav klassivaenlaste partorgidevastane tegevus.

Terav klassivõitlus nõudis sõjajärgsetel aastatel paljude aktivistide, sealhulgas partorgide elu. 1945. a. juunis tapsid bandiidid Elviine Kriisa (Virumaa, Erra v.)⁸⁷, augustis O. Vare (Harjumaa, Kehtna v.)⁸⁸ 1945. a. septembris H. Ott'i (Viljandimaa, Vastsemõisa v.)⁸⁹ juulis L. Järve Võrumaalt⁹⁰ ja haavasid raskesti Mäe valla partorgi Svirskit.⁹¹ 1946. a. märtsis langes bandiitliku terrori ohvriks üks esimesi partorge Virumaal H. Vagur,⁹² juunis endine Undla valla partorg Šubin.⁹³ See on vaid osa bandiitide ohvritest vallapartorgide hulgas. Kulaklik-bandiitlik terror maa parteiaktiivi vastu ei lakanud ka järgnevail aastail, mille kohta on toodud näiteid eespool.

Vallapartorgide osa sõjajärgse eesti küla poliitilises ja ideoloogilises kujunemises on suur. Vaatamata puudujääkidele töös suutsid nad enda ümber koondada laialdase aktiivi, luua elujõulised parteiorganisatsioonid. Oma ülesandeid töötajate ideoloogilise kasvatamise alal teostasid nad üldjoontes edukalt. Kokkuvõttes on sõjajärgsetel vallapartorgidel kaheldamatuid teeneid tingimuste ettevalmistamisel Nõukogude Eesti talurahva üleminekuks sotsialismile.

ВОЛОСТНЫЕ ПАРТОРГИ В ЭСТОНСКОЙ ССР

Ф. Кинкар

Резюме

С целью создания и укрепления партийных организаций на селе ЦК КП(б) Эстонии направил в первые послевоенные годы в волости партийных организаторов. В конце 1944 года их количество достигло 118 человек. К концу 1945 года было достигнуто положение, когда в каждой из 236 волостей республики был парторг. В основном это были рабочие-коммунисты и демобилизованные воины Советской армии. За 1945 и 1946 годы в Эстонии

⁸⁷ ЕКРА, ф. 1, н.п. 3, с.-ü. 105, л. 24.

⁸⁸ Sealsamas, l. 69.

⁸⁹ Sealsamas, l. 76.

⁹⁰ ЕКРА, ф. 1, н.п. 3, с.-ü. 105, л. 45.

⁹¹ ЕКРА, ф. 18, н.п. 4, с.-ü. 88, л. 23.

⁹² ЕКРА, ф. 10, н.п. 8, с.-ü. 135, л. 17.

⁹³ Sealsamas, l. 35.

сформировались кадры волпарторгов, в основном успешно справившиеся с задачами партийной работы на селе. Кульминационным пунктом деятельности волпарторгов явилась первая половина 1947 года. После этого в волостях стали постепенно создаваться партийные комитеты. Несмотря на определенные недостатки в своей деятельности, волостные парторги сумели сплотить широкий актив, создать и укрепить партийные организации на селе, способствовать созданию условий для перехода трудового крестьянства Советской Эстонии на путь социализма.

VOLOST PARTY ORGANIZERS IN THE ESSR

F. Kinkar

Summary

In order to establish and consolidate the Party groups in the rural districts the Central Committee of the C.P. of Estonia directed organizers into 'volosts' during the post-war years. By they amounted already to 118 people. By the end of 1945, however, a situation was achieved that every 'volost' in the republic (236 'volosts' in all) had its own Party organizer.

In the course of 1946 a staff of Party organizers was formed who were able quite successfully to solve the tasks connected with the Party policy in the rural districts.

The activities of the Party organizers reached their highest peak in the first half of 1947. After that period the 'volost' Party Committees were gradually being formed. In spite of various drawbacks in the work of Party organizers they managed to rally an active and numerous staff around them. It was necessary in order to establish and consolidate Party groups in the village, to help the Estonian peasantry create favourable conditions for the transition to socialism.

ИЗ ОПЫТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМИССИЙ ПО ОРГАНИЗАЦИОННО-ПАРТИЙНОЙ РАБОТЕ ПАРТКОМОВ КП ЭСТОНИИ

И. Сорокин

В условиях развитого социалистического общества важнейшее значение для строительства коммунизма имеет организационная работа Коммунистической партии. Повышению ее эффективности способствует применение действенных форм работы партийного актива. Совершенствование форм и методов деятельности партийного актива представляет собой непрерывный процесс, ибо в основном партийная работа ведется на общественных началах, т. е. бесплатно и в свободное от основной работы время.

Новый период и задачи коммунистического строительства потребовали и наиболее действенных форм активизации партийных масс. Выполняя эти требования, партия стала применять новые организационные формы привлечения партийного актива во всех сферах своей деятельности, искать наиболее целесообразные из них, испытывать эти формы на практике. Свой вклад в решение этой проблемы внесла и партийная организация Эстонской ССР. Начиная с 1959 года в партийной организации республики получили широкое распространение новые организационные формы деятельности партийного актива (внештатные отделы, комиссии, советы и др.). Одной из них стали комиссии по организационно-партийной работе, созданные в горкомах и райкомах КПЭ.

Изучение и обобщение опыта партийных организаций по совершенствованию форм деятельности партийного актива имеет важное теоретическое и практическое значение. Однако о развитии этих форм в деятельности парторганизации ЭССР специальных историко-партийных исследований не опубликовано. Некоторые вопросы деятельности комиссий, отделов, советов в парторганизациях КП Эстонии освещались в республиканских и местных газетах. В газетных статьях публиковался в основном фактический материал о работе некоторых комиссий, отделов и

т. д. Такие статьи играли важную роль в обмене опытом, но не давали полного представления о развитии форм работы партактива в республике.

Отдельные вопросы развития общественных начал освещались в журнальных статьях, написанных партийными работниками. В частности, ряд статей по этому вопросу опубликован А. П. Вадером.¹ В них освещаются вопросы руководства развитием общественных начал со стороны партийных органов. Много внимания автор уделил критике недостатков, проявившихся в создании комиссий, советов партийных, советских и профсоюзных органов.

Статей же, посвященных обобщению опыта деятельности комиссий по организационно-партийной работе в республике, не публиковалось. Данной статьей автор пытается в какой-то мере восполнить этот пробел.

Первая комиссия по организационно-партийной работе была создана в декабре 1959 года в Вяйке-Маарьяском райкоме КПЭ.² Опыт ее работы изучался ЦК КПЭ с целью распространения его в других партийных комитетах.³ В середине 1963 года в партийных комитетах КПЭ работали уже 17 комиссий, объединявших 200 коммунистов. Комиссии по организационно-партийной работе стали в парткомах КПЭ одной из основных форм вовлечения коммунистов во внутривнутрипартийную работу.

Внутрипартийная работа имеет свои специфические черты и особенности. Ее целью является повышение боеспособности партии, укрепление ее рядов и единства, поиск лучших форм проведения в жизнь партийных норм и законов. В значительной степени эта работа связана и с контролем за осуществлением партийными организациями и коммунистами уставных требований. Поэтому особенности этой работы предъявляют и свои требования к кадрам, ее проводящим. В связи с этим комиссии по организационно-партийной работе в партийных комитетах КПЭ создавались в основном из членов парткомов. Так были созданы комиссии в Тартуском горкоме,⁴ Вяндраском райкоме,⁵ Вяйке-Маарьяском райкоме⁶ и др.

Многие партийные комитеты учитывали специфику внутрипартийной работы и привлекали для работы в комиссии опытных коммунистов, имевших большой стаж. Так, в комиссии Тартуско-

¹ См. А. Вадер. Совершенствовать общественные формы работы. — «Партийная жизнь», 1964, № 19; Нужна стройная система. — «Советы депутатов трудящихся», 1966, № 12.

² ПА КПЭ, ф. 1, о. 199, д. 136, л. 122.

³ ПА КПЭ, ф. 1, о. 211, д. 9, л. 216.

⁴ «Rahva Hääl», 13 апреля 1960 г.

⁵ «Коммунист Эстонии», 1962, № 4, стр. 52.

⁶ «Коммунист Эстонии», 1961, № 4, стр. 40.

го горкома из 13 членов 8 имели партийный стаж свыше 15 лет. Этот большой опыт партийной работы позволял комиссии успешно справляться со своими задачами. В комиссии Нарвского ГК также работали опытные коммунисты, знакомые с партийной работой. Возглавлял эту комиссию пенсионер Г. А. Большагин, долгое время работавший секретарем райкома партии.

Известное значение для успешной работы имеет численный состав комиссии. Комиссии приходится заниматься довольно широким кругом вопросов партийно-организационной работы, поэтому малочисленный состав ее не может обеспечить изучения и квалифицированного решения всех необходимых задач. А с другой стороны, большое количество членов усложняет организацию работы самой комиссии, что неизбежно сказывается на ее деятельности. В некоторых партийных комитетах КП Эстонии были организованы малочисленные комиссии. В частности, в Вяндраском РК и в Мярьямаском РК в 1962 году комиссии состояли всего из 5 членов, а в Йыгеваском райкоме партии в комиссии было 29 человек. В дальнейшем же практика работы комиссий показала наиболее действенный состав. В 1963 году в большинстве партийных комитетов КП Эстонии комиссии по организационно-партийной работе состояли из 9—18 человек.

Комиссии по организационно-партийной работе создавались в горкомах и райкомах КП Эстонии впервые и поэтому в начале их деятельности шли поиски наиболее целесообразных форм организации их работы. Так, в Вяйке-Маарьяском райкоме партии комиссия сначала была разбита на секции. Однако в дальнейшем выяснилось, что такая организация лишь усложнила работу и секции были ликвидированы.⁷ Уже в 1963 году ни в одной комиссии партийных комитетов КП Эстонии секции не создавались и они работали единым коллективом.

В успешной работе комиссии по организационно-партийной работе важную роль играет планирование. Комиссия эта не является простым исполнительным органом партийного комитета. Целью ее деятельности является оказание помощи партийному комитету в решении узловых проблем организационной работы, исследование этих проблем и рекомендация конкретных мер по улучшению работы в той или иной области. В связи с такими задачами и встал вопрос о приемлемых сроках планирования деятельности комиссии. Опыт работы комиссий в парткомах КПЭ показал, что деятельность их необходимо планировать на длительный период времени. Члены комиссии, работающие на общественных началах, т. е. вне рабочего времени, не могут выполнять задания каждый день. Поэтому исследование той или

⁷ «Коммунист Эстонии», 1961, № 4, стр. 40.

иной проблемы внутрипартийной работы занимает у комиссии значительное время. Планирование деятельности комиссии на месяц может заставить ее заниматься лишь мелкими повседневными вопросами и потерять перспективу в работе. Практика работы комиссий в парткомах КПЭ показывает, что лучшим вариантом рабочего плана для комиссий по организационно-партийной работе является квартальный план. Это подтверждается опытом работы комиссий Тартуского ГК, Йыгеваского РК, Центрального РК города Таллина и других, где деятельность комиссий осуществлялась по квартальным планам.

Вопрос о планировании работы комиссии связан и с вопросом о месте комиссии в деятельности партийного комитета, о разграничении функций штатного отдела парткома и комиссии по организационно-партийной работе и о их взаимодействии. Исходя из того, что комиссия по организационно-партийной работе должна прежде всего заниматься перспективными узловыми вопросами внутрипартийной работы, комиссия должна иметь свой отдельный план. К такому выводу приводит опыт деятельности многих комиссий. Так, комиссия Центрального райкома г. Таллина всю свою деятельность строила на основе самостоятельного плана. И это позволило ей заниматься действительно наиболее важными проблемами жизни партийных организаций. Но в то же время отдельный план не должен превращать комиссию в совершенно автономный орган партийного комитета. Комиссия есть вспомогательный орган парткома и поэтому ее отдельный план должен тесно увязываться с планом работы штатного отдела, согласовываться с ним. Именно так строили свою работу комиссии Тартуского горкома партии, Центрального РК КПЭ и др. Опыт такой координации работы комиссии и штатного отдела парткома имелся и в парторганизациях других союзных республик и в частности на Украине.⁸

В вопросах планирования работы комиссий в партийных комитетах КП Эстонии был и другой опыт. Так, комиссия по организационно-партийной работе Нарвского горкома партии не имела своего самостоятельного плана работы. Она руководствовалась планом организационного отдела горкома и работала по нему. План этот определял все содержание деятельности комиссии. Такое планирование и положение комиссии приводило к тому, что во многих случаях она занималась лишь «текущими» вопросами и выполняла не свойственные ей функции.

Комиссии по организационно-партийной работе оказывали большую помощь партийным комитетам КПЭ в решении многих важных вопросов, в укреплении связи с первичными партийными организациями. Круг вопросов, которыми занимались

⁸ См. Общественные начала в партийной работе. Киев, 1962, стр. 54. 100.

комиссии, широк и многообразен. Выполняя свои задачи, многие комиссии принесли реальную осязаемую пользу партийным комитетам. Так, секретарь Вяйке-Маарьяского райкома КПЭ Р. Кеер, характеризуя роль и направление работы комиссии, писал, что работа комиссии была направлена на то, чтобы «помочь райкому укрепить связи с первичными организациями, обеспечить более действенное руководство комсомолом и профсоюзом, улучшить работу с беспартийным активом, навести порядок в партийном хозяйстве первичных организаций». ⁹ В других комиссиях круг деятельности был еще более широким.

Комиссия по организационно-партийной работе Центрального райкома г. Таллина была создана в октябре 1961 года. За два года своей деятельности она помогала райкому партии в решении многих вопросов внутривнутрипартийной работы. Комиссия сделала многое, чтобы укрепить повседневные связи райкома с первичными партийными организациями, улучшить организационную работу в них. Так, вопрос о повышении активности коммунистов постоянно находится в центре внимания партийных органов и партийных организаций. Комиссия по организационно-партийной работе Центрального РК поставила своей задачей помочь райкому партии в изучении этого вопроса в первичных организациях. Для выполнения этой задачи члены комиссии были распределены по первичным организациям. В партийных организациях Центральной больницы, Института усовершенствования учителей, Эстонской конторы госбанка, Института истории партии, завода «Эстопласт», фабрики «Кейла» члены комиссии А. Конно, В. Вярк, С. Тельман, А. Петров и другие в конце 1962 года внимательно изучили практику дачи коммунистам партийных поручений. Вопрос изучался в 7 первичных партийных организациях. В результате работы комиссии в первичных организациях были вскрыты недостатки, типичные для многих парторганизаций. Члены комиссии выяснили в частности, что в некоторых партийных организациях партийные поручения распределялись формально и это приводило к тому, что отдельные коммунисты имели слишком много поручений. Например, на фабрике «Кейла» коммунист Лехметс должен был выполнить 7 партийных поручений и к тому же он учился в вечернем университете марксизма-ленинизма, тогда как некоторые коммунисты этой же парторганизации вообще не имели партийных поручений.

Партийные поручения являются важнейшим средством активизации коммунистов в первичных партийных организациях, средством вовлечения их в партийную работу. Члены комиссии, изучая деятельность партийных организаций, выяснили, что в некоторых организациях значительная часть коммунистов совсем не имела партийных поручений. Член комиссии А. Петров

⁹ «Коммунист Эстонии», 1961, № 4, стр. 44.

вскрыл этот недостаток в парторганизации Центральной больницы.

Комиссия помогла райкому партии обнаружить серьезный недостаток в работе первичных организаций. Ею было выяснено, что во многих парторганизациях вопросы выполнения партийных поручений коммунистами редко обсуждались на партийных собраниях, а контроль за их выполнением осуществлялся слабо.

Вопрос о работе первичных парторганизаций по вовлечению коммунистов в активную общественную деятельность был в дальнейшем поставлен и обсужден на бюро Центрального райкома партии. Помощь комиссии по организационно-партийной работе во многом обеспечила деловое и конкретное изучение вопроса на бюро райкома. Комиссия приняла активное участие в обсуждении вопроса и на бюро райкома. С анализом состояния работы первичных парторганизаций на бюро выступил председатель комиссии, внесший ряд конкретных предложений. Бюро райкома решило рекомендовать первичным партийным организациям на ближайшем собрании обсудить вопросы выполнения партийных поручений. Вопрос был обсужден и на семинаре секретарей первичных парторганизаций.

Центральный райком партии с созданием комиссии по организационно-партийной работе смог больше уделять внимания важным вопросам, требующим большой подготовительной работы, тщательного анализа состояния дел в первичных партийных организациях. Комиссия существенно помогла райкому в проведении такой работы. При этом комиссия часто выступала как обобщающий орган райкома партии. В конце 1959 года в партийных организациях предприятий района были созданы комиссии по осуществлению права контроля деятельности администрации. Комиссия по организационно-партийной работе райкома решила в конце 1961 года проверить и обобщить опыт их деятельности.¹⁰ Члены комиссии райкома непосредственно на местах познакомились с работой комиссий по контролю во многих партийных организациях. Были, в частности, проверены комиссии в первичных организациях Таллинского экскаваторного завода, фанерно-мебельной фабрики, фабрики «Уус Калев», СМУ «Эстонэнерго», фабрики «Кейла» и др. Члены комиссии знакомились с положительным опытом работы и вскрывали недостатки этой работы. Член комиссии райкома П. Вярк проверял работу комиссий по контролю на фабрике «Кейла». Оказалось, что комиссии там работали очень плохо, от случая к случаю. Комиссии не имели планов работы, а деятельность их носила стихийный характер. При проверке была не только вскрыта плохая работа комиссий на фабрике «Кейла», но и найдены главные причины ее. Партийное бюро первичной организации фабрики совсем не руководило

¹⁰ «Rahva Hääl», 11 декабря 1961 г.

работой комиссий по контролю и не оказывало им никакой помощи.

Серьезные недостатки были вскрыты членами комиссии райкома партии и в работе других партийных организаций. Положительный опыт и недостатки в работе комиссий по контролю за деятельностью администрации на предприятиях района были затем обобщены на специальном заседании комиссии райкома, но комиссия не ограничилась только констатацией недостатков и информацией о них райкому партии. По инициативе комиссии в райкоме были организованы специальные семинары председателей комиссий по контролю. На основании материалов проверки был проведен семинар для председателей комиссий по контролю за качеством и внедрением новой техники. Председателем был сделан доклад о роли и задачах комиссий по осуществлению права контроля деятельности администрации. Комиссия райкома организовала также на этом семинаре обмен опытом работы. С этой целью выступили некоторые председатели комиссий. А для того, чтобы наглядно показать хорошую работу комиссий по контролю, было организовано посещение завода «Эстопласт», где председатели комиссий на месте ознакомились с работой комиссии по внедрению новой техники.

В том же 1962 году комиссия райкома организовала еще один семинар для председателей комиссий по внедрению новой техники. На этом семинаре по обмену опытом председатели познакомились на месте с деятельностью комиссии по контролю за внедрением новой техники Таллинской фанерно-мебельной фабрики.

Комиссия по организационно-партийной работе Центрального райкома не только обобщала опыт работы комиссий по контролю за деятельностью администрации, но оказывала и непосредственную помощь первичным парторганизациям в налаживании работы этих комиссий, прикрепляя некоторых своих членов к парторганизациям. Так, в декабре 1962 года член комиссии Н. Петров был направлен в парторганизацию СМУ «Эстонэнерго» для того, чтобы помочь организовать работу комиссии по контролю за качеством выпускаемой продукции.

Комиссия, наряду с исследованием отдельных вопросов, оказывала помощь райкому и в улучшении работы первичных партийных организаций в целом. И с этой точки зрения характерной чертой деятельности комиссии являлось то, что она была направлена прежде всего «во внутрь» парторганизаций. В частности, большое место в работе комиссии занимал вопрос повышения теоретического уровня секретарей первичных парторганизаций Центрального района. В конце 1962 года комиссия по организационно-партийной работе организовала ряд семинаров специально для вновь избранных секретарей первичных и цеховых партийных организаций. На этих семинарах обсуждались

вопросы партийного строительства и практики партийной работы. В ходе семинаров секретари первичных организаций получили советы в том, как готовить и проводить партийные собрания, как вести работу по приему и воспитанию молодых коммунистов, а также как вести партийное хозяйство и др. Для оказания непосредственной помощи секретарям первичных организаций, особенно впервые избранным, комиссия прикрепляла отдельных наиболее опытных своих членов к конкретным партийным организациям. В декабре 1962 года такая помощь оказывалась некоторыми членами комиссии. Члены комиссии В. Вярк, Н. Беляев и др. были прикреплены к парторганизациям экскаваторного завода, таксомоторного парка, фанерно-мебельной фабрики.

Стремясь улучшить воспитание молодых коммунистов в первичных партийных организациях, комиссия организовала группу старых коммунистов для проведения бесед с молодыми коммунистами и готовящимися ко вступлению в партию. К этой работе комиссия привлекала ветеранов партии, ее членов с 1917 года Р. Г. Маяка, Г. Г. Густавсона, М. М. Фрейберга, А. Д. Тур, а также старых членов партии Г. И. Абельса, К. М. Пааса, Ю. Ф. Тельман, И. М. Саата и других. Старые коммунисты проводили беседы в первичных организациях фанерно-мебельной фабрики, фабрики «Уус Калев», завода «Эстопласт», силикатного завода, фабрики «Балтика», школы № 4 и др. Проведены были беседы по Уставу КПСС, старые коммунисты поделились также и своими воспоминаниями.

Комиссия Центрального райкома не только вела работу в первичных партийных организациях, но и помогала райкому партии в подготовке вопросов для пленумов и бюро райкома. Участие комиссии в подготовке обеспечивало райкому партии возможность проанализировать работу многих первичных партийных организаций. В первой половине 1963 года комиссия по организационно-партийной работе Центрального РК КПЭ приняла участие в подготовке вопроса о росте рядов партии и воспитании молодых коммунистов, который затем разбирался на пленуме райкома партии. Роль членов комиссии заключалась в том, что они детально разобрались в положении дел в 13 первичных партийных организациях района, выяснили положительные стороны работы парторганизаций в вопросе роста и воспитания коммунистов, вскрыли причины недостатков и дали деловые рекомендации по их устранению.

В конце 1961 года комиссия приняла активное участие в подготовке на пленум райкома партии вопроса о работе цеховых партийных организаций и партийных групп.¹¹ А в первом квар-

¹¹ «Rahva Hääli», 1 декабря 1961 г.

тале 1962 года комиссия помогла райкому партии в подготовке вопроса об итогах отчетно-выборных профсоюзных собраний и конференций на предприятиях Центрального района. Вопрос этот был обсужден на бюро райкома партии. Также для обсуждения на бюро райкома комиссией был подготовлен вопрос «О состоянии партийного руководства комсомольскими организациями» в первом квартале 1964 года. В процессе подготовки этого вопроса комиссия вместе с активом изучила работу партийной организации завода «Силикат», больницы «Тынисмяэ», строительномеханического техникума.

Как свидетельствует опыт, комиссия по организационно-партийной работе Центрального райкома партии оказала серьезную помощь райкому партии в решении многих вопросов. Ее работа была эффективной в силу того, что к своей деятельности комиссия привлекала и партийный актив. В решении и исследовании многих вопросов внутрипартийной жизни наряду с членами комиссии участвовали и активисты. В 1962/63 годах в работах комиссии по организационно-партийной работе Центрального райкома принимали участие 7 коммунистов, не являвшихся членами комиссии. Вместе с членами комиссии они проверяли работу партийных организаций, участвовали в обсуждении исследуемых вопросов, вносили по этим вопросам свои рекомендации и тем самым много помогли комиссии в текущей работе.

Комиссия по организационно-партийной работе Центрального райкома партии оказалась нужным и полезным звеном в системе органов райкома. С помощью секретарей райкома, а также отдела организационной работы, который был тесно связан со всей работой комиссии, деятельность комиссии принесла большую пользу райкому партии. В 1964 году специальная комиссия Таллинского горкома КПЭ исследовала эффективность форм привлечения коммунистов к работе Центрального райкома партии г. Таллина. Она следующим образом оценила деятельность и значение комиссии по организационно-партийной работе: «Комиссия полностью оправдывает свое назначение, ее целесообразно сохранить ...»

Деятельность комиссии Центрального райкома партии представляла собой пример активной и полезной работы в укреплении первичных парторганизаций. Во многих партийных комитетах КП Эстонии комиссии по организационно-партийной работе занимались и другими областями внутрипартийной жизни, помогая парткомам в решении многих вопросов. Комиссия по организационно-партийной работе Тартуского горкома партии много внимания уделяла улучшению воспитательной работы в первичных партийных организациях города. В 1962 году ее внимание привлекали такие вопросы, как рост рядов партии, воспитательная

работа с кандидатами в члены КПСС, работа с коммунистами, имевшими взыскания и др. Деятельность комиссии в этом направлении принесла горкому партии большую пользу. В 1962 году во многих первичных партийных организациях города совсем не было роста рядов. Комиссия горкома поставила своей задачей выяснить причины такого положения. Для того, чтобы выяснить эти причины нужно было провести анализ работы со вступающими в партию во многих первичных парторганизациях. Комиссия привлекла к работе свой постоянный актив, в котором было 7 коммунистов.¹² Члены комиссии и активисты получили конкретные задания по работе в первичных парторганизациях. Были проверены 29 первичных партийных организаций.¹³ Затем на заседании комиссии были выявлены типичные недостатки в работе первичных парторганизаций со вступающими в партию. Оказалось, что во многих партийных организациях совсем не работали с лучшими людьми — передовиками производства. В некоторых парторганизациях вопросы роста рядов ни разу не ставились и не обсуждались на партийных собраниях. Это и привело к тому, что, например, в республиканской клинической больнице работали сотни хороших специалистов, а ряды партийной организации не росли и сама парторганизация была малочисленной.

Комиссия выявила запущенность воспитательной работы с передовиками производства путевой дорожной станции, где парторганизация также была малочисленной.¹⁴ Члены комиссии обратили внимание секретарей первичных организаций на необходимость вести тщательную работу по отбору лучших людей в партию.

С помощью актива комиссия Гартуского горкома партии проверила также состояние работы с кандидатами в члены КПСС во многих первичных организациях города. При этом комиссия поставила себе целью выяснить, почему в некоторых первичных парторганизациях длительное время значатся кандидаты с просроченным стажем. Анализируя работу парторганизаций, комиссия горкома нашла, что во многих организациях не уделяли достаточного внимания своевременному оформлению документов. В некоторых партийных организациях совсем не вели работы с кандидатами, не давали им никаких поручений. Комиссия проверила за короткий срок эту работу в 44 первичных парторганизациях. Результаты проверки были сообщены горкому партии и о них были поставлены в известность секретари первичных партийных организаций. Работа, проведенная комиссией горко-

¹² ПА КПЭ, ф. 148, оп. 53, л. 3, л. 3.

¹³ Там же, л. 8.

¹⁴ Там же, л. 9.

ма, привела к тому, что многие партийные организации приняли меры и улучшили воспитательную работу с кандидатами. За четыре месяца в течение проверки и после нее бюро Тартуского горкома партии утвердило прием 114 кандидатов в члены КПСС.¹⁵

Одной из своих задач комиссия по организационно-партийной работе Тартуского горкома считала помощь городскому комитету партии и первичным партийным организациям в работе с коммунистами, имевшими взыскания. В 1962 году комиссия горкома провела проверку этой работы в 49 первичных парторганизациях.¹⁶ В результате этой проверки были вскрыты факты, когда в течение долгого времени первичные партийные организации не снимали с коммунистов взыскания, а в некоторых случаях об этих взысканиях вообще забыли. Некоторые коммунисты имели взыскания многолетней давности. В частности, комиссия обнаружила в одной из партийных организаций коммуниста, который получил взыскание еще в 1945 году и до сих пор оно не было снято.¹⁷

Одновременно с проверкой комиссия горкома провела анализ причин, которые послужили основанием для наложения взысканий. Результаты этой работы были сообщены горкому партии. Проверка, проведенная комиссией, помогла горкому партии вскрыть серьезные недостатки на одном из важных участков внутривнутрипартийной работы. Многие первичные партийные организации улучшили работу по воспитанию коммунистов.

В дальнейшей своей работе комиссия по организационно-партийной работе Тартуского горкома партии постоянно держала в поле зрения эти вопросы. В конце 1963 года и в начале 1964 года она обобщила опыт работы некоторых первичных организаций по осуществлению роста рядов партии. В 1964 году комиссия изучила постановку организационно-партийной работы в 20 первичных партийных организациях города. В ходе изучения были вновь исследованы и вопросы воспитания кандидатов и членов партии.

Большое внимание вопросам воспитания коммунистов и роста рядов партийных организаций уделяла в своей работе и одна из первых комиссий по организационно-партийной работе в республике — комиссия Вайке-Маарьяского райкома партии. Вопрос роста рядов партийных организаций в районе имел актуальное значение в связи с тем, что районная парторганизация была сравнительно малочисленной, во многих колхозах и совхо-

¹⁵ ПА КПЭ, ф. 148, оп. 53, д. 3, л. 11.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Там же, л. 12.

зах не было партийных организаций. В первый же год своей работы комиссия Вяйке-Маарьяского райкома партии исследовала в ряде колхозов положение о росте партийных рядов. Члены комиссии проверили работу с беспартийным активом в колхозах «Сяде» и «Койдула», а также в совхозе «Калев», проверили работу с молодежью в партийной организации колхоза «Рахва Выйт». Результаты проверки и свои выводы комиссия доложила на заседании бюро райкома партии, которое занималось этими вопросами. В дальнейшем по инициативе комиссии вопрос о работе с беспартийным активом и росте рядов партийных организаций района был вынесен на пленум райкома партии. Этот пленум практически был подготовлен предварительной работой комиссии. Члены комиссии лично вели работу с беспартийным активом в колхозах района. Активная работа комиссии Вяйке-Маарьяского райкома партии уже в 1960 году была успешной и плодотворной. За этот год в районе в партию было принято в 3 раза больше колхозников и в 2 с лишним раза больше рабочих совхозов, чем в 1959 году. Были созданы 5 новых первичных партийных организаций.¹⁸ Работа постоянных комиссий Вяйке-Маарьяского райкома партии, в том числе и комиссии по организационно-партийной работе, положительно оценивалась и в партийной печати.¹⁹

Положительный опыт, позволяющий сделать вывод о действенности и эффективности в партийной работе такой формы общественной деятельности коммунистов, как комиссии по организационно-партийной работе, имеют и другие партийные комитеты КП Эстонии.

В ряде случаев в деятельности комиссий по организационно-партийной работе партийных комитетов КПЭ существовали и проявлялись и недостатки. В основном эти недостатки были связаны с отсутствием опыта и поисками лучших форм работы, с непониманием места и функций комиссий в системе органов партийных комитетов. В некоторых партийных комитетах забывали о главном назначении постоянных комиссий — обобщении опыта в партийно-организационной работе и наделяли их несвойственными им функциями, превращая комиссии в простые исполнительные органы партийного комитета. Этот типичный недостаток проявлялся в некоторых случаях в деятельности комиссии по организационно-партийной работе Нарвского горкома КП Эстонии. Комиссия Нарвского горкома партии в отдельных случаях своей деятельности подменяла штатные органы горкома. В кон-

¹⁸ «Коммунист Эстонии», 1961, № 4, стр. 45.

¹⁹ См., например, «Rahva Hääl», 23 ноября 1961 г.

це 1962 года комиссия устроила заседание, на котором с докладом выступил секретарь бюро первичной организации управления торговли. Перед этим заседанием комиссия проверила работу управления торговли. После доклада секретаря парторганизации управления на заседании комиссии была обсуждена работа управлений торговли и были сделаны предложения первичной партийной организации управления об улучшении работы. Фактически же эти предложения были решением комиссии. В них в категорическом тоне предусматривался целый ряд указаний по улучшению работы партийной организации управления торговли.

В январе 1963 года комиссия Нарвского горкома партии провела подобное заседание на мебельной фабрике. С отчетом о подборе, расстановке и воспитании кадров на фабрике перед комиссией горкома выступал секретарь партийного бюро фабрики. На этом заседании комиссии партийному бюро фабрики в форме предложений были даны указания: до 15 января 1963 года определить номенклатуру кадров первичной партийной организации, смелее выдвигать на руководящую работу рабочих, обучающихся на старших курсах вузов и техникумов, до 15 января пересмотреть состав агитколлектива и др. Таким образом, комиссия по организационно-партийной работе Нарвского горкома партии ввела в свою практику заслушивание на заседаниях отчетов секретарей первичных партийных организаций по тем или иным вопросам работы. Такую форму деятельности комиссии горкома нельзя признать правильной в силу того, что назначение постоянной комиссии заключается не в контроле за работой первичных парторганизаций, а **прежде всего в обобщении опыта внутрипартийной работы, не в подмене штатных органов парткома, а в помощи им.** Комиссия является рекомендательным органом парткома. Опыт деятельности комиссий по организационно-партийной работе в партийных комитетах КП Эстонии показывает, что работа этих комиссий наиболее эффективна в том случае, если она сосредоточена прежде всего на обобщении опыта внутрипартийной работы.

В связи с тем, что постоянная комиссия не является директивным органом партийного комитета, ее рекомендации не имеют силы постановления для первичных парторганизаций и должны быть информацией для бюро партийного комитета. Такое положение сложилось и в практике партийных организаций других республик. В партийной организации Украины «... комиссия занимается, как правило, перспективными вопросами жизни парторганизаций, глубоко изучает их, обобщает и делает выводы, которые затем вносит на рассмотрение и решение райкома пар-

тин»²⁰. Такая же практика в работе постоянных комиссий имела-
лась и в Ленинградской партийной организации.⁴²

Анализ опыта деятельности комиссий по организационно-партийной работе в парткомах КП Эстонии показывает, что эти комиссии явились действенной организационной формой вовлечения актива в партийную работу. В лице этих комиссий партийные комитеты КПЭ нашли надежного помощника в решении сложных вопросов внутрипартийной работы.

EKP PARTEIKOMITEEDE ORGTÖÖKOMISJONIDE TEGEVUSE KOGEMUSTEST

I. Sorokin

Resümee

Kommunistliku parteitöö seaduspärasuseks on kommunistide laialdane kaasatõmbamine parteiorganite töösse.

Artikkel käsitleb üht parteiaktiivi töö vormi — partei orgtöökomisjonide tegevust. Arhiivi- ja perioodika materjalide alusel on seda töövormi üldistatud EKP organisatsioonides. Analüüs näitab, et partei orgtöökomisjonid on muutunud üheks olulisemaks vormiks kommunistide kaasatõmbamisel partei töösse ühiskondlikel alustel ning on parteikomiteede ustavaks abiliseks organisatsioonilises töös.

ABOUT THE EXPERIENCE OF THE ORGANIZATIONAL PARTY WORK COMMISSION'S ACTIVITIES OF THE ESTONIAN COMMUNIST PARTY COMMITTEES

I. Sorokin

Summary

It has become a legitimacy in the development of the Communist Party that the communists have widely been drawn into the activities of party leading organs. In the present article one of the

²⁰ Общественные начала в партийной работе. Киев, 1962, стр. 54.

²¹ На общественных началах. Лениздат, 1965, стр. 46.

forms of work used by the most active party members is dealt with, namely that of the commissions for organizational party work. On the basis of materials got from archives and periodical press, the experience acquired by the use of this form in the Estonian party committees has been generalized. This experience indicates that organizational party work commissions have become a basic means of drawing communists into party activities on social ground. The commissions appeared to be promising helpers of the party committees in carrying out organizational work.

ПАРТКОМЫ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОЛХОЗНО- СОВХОЗНЫХ УПРАВЛЕНИЙ (1962—1964)

(по материалам Компартии Эстонии)

И. Волков

XXII съезд КПСС выдвинул в качестве важнейшей задачи всемерное улучшение руководства народным хозяйством. Исходя из указаний съезда, партия уделяла неослабное внимание совершенствованию методов своей работы, поискам новых путей и средств усиления партийного воздействия на развитие экономики, на улучшение деятельности промышленных предприятий, строек, колхозов и совхозов.

Вопросы всемерного подъема сельского хозяйства, дальнейшего роста производства и заготовок продукции партия рассматривала как задачу первостепенной важности. Центральный Комитет особо подчеркивал, что обязанность всех партийных организаций и руководящих кадров — глубже вникать в производство, изучать экономику и технику, передовой опыт, чтобы своевременно, со знанием дела решать конкретные практические задачи, вводить в действие внутренние резервы для увеличения выпуска сельскохозяйственной продукции, повышения ее качества и снижения себестоимости.

В этих условиях на основе решения мартовского Пленума ЦК КПСС (1962 г.) были созданы оперативные органы руководства сельскохозяйственным производством — колхозно-совхозные производственные управления. Согласно решению ноябрьского Пленума ЦК КПСС (1962 г.) был изменен сам принцип организационного построения партии. Подавляющее большинство единых областных и краевых партийных организаций и их руководящие органы были реорганизованы и построены по производственному принципу, т. е. созданы самостоятельные промышленные и сельские парторганизации. На территории сельских районов взамен райкомов партии были созданы партийные комитеты производственных колхозно-совхозных управлений, а также промышленно-производственные парткомы.

Затем была проведена аналогичная перестройка советских, профсоюзных и комсомольских организаций. Основная идея перестройки заключалась в новом подходе к решению задач усиления партийного влияния на производство, повышении ответственности партийных органов за хозяйственное строительство.

Несмотря на то, что последующая практика показала неоправданность и поспешность проведенной реорганизации, двухлетний опыт работы сельских партийных организаций представляет значительный интерес не только в историческом плане, но и с точки зрения выявления тех положительных сторон в партийном руководстве сельским хозяйством, которые получили свое дальнейшее развитие в последующие годы.

Деятельность ЦК КП Эстонии и парткомов производственных управлений имела ряд отличительных особенностей, свидетельствующих о творческом подходе к решению практических задач развития сельского хозяйства. К сожалению, опыт работы парткомов еще недостаточно изучен, до сих пор не появилось специальных исследований по этому вопросу. В настоящей статье делается попытка обобщить наиболее существенные стороны партийного руководства сельским хозяйством, а именно: деятельность парткомов по повышению роли и боеспособности партийных организаций колхозов и совхозов, укрепление хозяйств кадрами, стиль, методы и формы партийного руководства сельскохозяйственным производством.

* *
*

В соответствии с решениями ноябрьского Пленума ЦК КПСС и IV пленума ЦК КПЭ (декабрь 1962 г.) было учреждено Бюро ЦК КПЭ по руководству промышленным производством и Бюро ЦК КПЭ по руководству сельскохозяйственным производством, а также избран Президиум ЦК КП Эстонии. На прошедших в декабре—январе партийных конференциях были избраны партийные комитеты колхозно-совхозных управлений. Вместо 18 сельских райкомов партии образовано 14 парткомов производственных управлений.¹

Парткомы объединяли 1342 парторганизации, в которых насчитывалось 15 845 коммунистов, из них 6 174 коммуниста в 627 колхозных парторганизациях и 1939 коммунистов в 157 парторганизациях совхозов. Остальные составляли коммунисты школ, учебных заведений и других учреждений и предприятий.²

В состав парткомов было избрано 768 коммунистов, из которых более половины работало непосредственно в колхозах и сов-

¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210. д. 1, л. 12.

² Там же, д. 14, л. 150.

хозах. Если в прежнем составе сельских райкомов колхозников было 8,9%, то в парткомах управлений их стало 13,5%, председателей колхозов соответственно 11,2% и 17,7%, специалистов сельского хозяйства — 7,1 и 11,4%. Более одной трети членов бюро парткомов являлись специалистами сельского хозяйства. Преобладающее большинство секретарей парткомов имели высшее и незаконченное высшее образование.³

Решение основных задач, поставленных перед сельским хозяйством, требовало повышения роли первичных парторганизаций, укрепления их авторитета в массах. К этому времени партийные организации были созданы во всех хозяйствах. Однако многие из них оставались малочисленными (от 3-х до 5 коммунистов), почти четверть коммунистов колхозных парторганизаций не являлись членами сельхозартелей.⁴

Осуществляя руководство первичными организациями, парткомы использовали не только уже сложившиеся формы и методы, но и новые: зональные семинары и совещания секретарей парторганизаций, экономические конференции, совещания передовиков производства по профессиям, оказание помощи парторганизациям на местах. Значительно расширились формы общественных начал. Парткомы привлекли к своей деятельности свыше 3 тысяч внештатных работников и, опираясь на этот многочисленный актив, усилили руководство первичными организациями. В парткоме Пярнуского управления, например, на общественных началах работал совет секретарей первичных парторганизаций. Был также создан кабинет партийно-организационной работы, в составе которого было три секции: по обобщению опыта партийных собраний, соблюдению требований Устава партии и воспитанию партийных кадров.⁵

Получили распространение выездные заседания бюро и пленумов. С большой пользой прошел пленум парткома Пярнуского управления в совхозе «Аудру», на котором обсуждался вопрос о расширении движения за коммунистический труд. Все участники пленума — секретари парторганизаций, руководители хозяйств признали, что они практически поучились методам организации соревнования, наглядной агитации, местной рационализации.⁶

Для того, чтобы работники аппарата могли быть чаще на местах, парткомы сократили до минимума проведение различных совещаний и заседаний. Они отказались от ранее сложив-

³ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 14, л. 150—154.

⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 207, д. 31, л. 15.

⁵ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 34, д. 45, л. 4.

⁶ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 1, л. 44.

шейся практики по любому вопросу принимать решение бюро. Деятельность работников аппарата стали оценивать не по количеству внесенных на бюро вопросов или подготовленных справок, а по тому, как они помогают первичным парторганизациям в повышении их роли.

Общему улучшению руководства первичными организациями способствовала налаженная учеба их секретарей. Основной формой учебы являлись семинары, организованные как в местном, так и в республиканском масштабе. Большинство семинаров проходило дифференцированно, проводились отдельные занятия также для вновь избранных секретарей. На республиканских семинарах выступали руководящие работники ЦК КПЭ, Совета Министров, Министерства производства и заготовок сельскохозяйственных продуктов, руководители лучших в республике хозяйств, передовики производства. В программу входили экскурсии в передовые колхозы и совхозы, где участники семинаров непосредственно знакомились как с передовыми методами и приемами ведения хозяйства, так и с организацией воспитательной работы.

Парткомы производственных управлений акцентировали внимание первичных организаций на работе с молодыми коммунистами и широким кругом беспартийного актива. Вопросы, связанные с ростом партии и воспитанием молодых коммунистов, обсуждались на бюро многих комитетов, а в Валгаском, Йигеваском, Пайдеском и Харьюском управлениях — на пленумах парткомов. Широкое распространение получили семинары молодых членов и кандидатов партии. Они были организованы при всех парткомах и крупных первичных парторганизациях. Учеба в семинарах сочеталась с привлечением молодых коммунистов к общественной работе. Улучшение работы с беспартийным активом позволило в первой половине 1963 года принять кандидатами в члены партии 406 передовиков производства.⁷

В июле 1963 года Президиум ЦК КПЭ в своей записке «О приеме в КПСС молодых коммунистов в республиканской партийной организации» обобщил накопленный опыт и вместе с тем указал, что парторганизации некоторых парткомов в погоне за количественным ростом снизили требовательность к вступающим в партию.⁸ Учитывая то, что более чем одну треть состава республиканской парторганизации составляли молодые коммунисты со стажем до 3 лет, Президиум обязал партийные комитеты усилить работу по их воспитанию, обращая главное внимание на выполнение ими партийных поручений и авангардную роль в производстве.

⁷ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 7, л. 254.

⁸ Там же, л. 252—262.

Парткомы управлений, обсуждая работу первичных парторганизаций, следили, как молодые коммунисты вовлекаются в общественную жизнь, какая работа ведется с беспартийным активом. С этих позиций Валгаский партком, например, обсуждал в 1964 году работу парторганизаций совхозов «Пука», «Тырва», «Лаатре» и колхоза «Сангасте».⁹ Положительная работа проведена парткомами Раплаского, Кингисеппского и других управлений, что позволило повысить роль первичных организаций в воспитании коллективов хозяйств.

Повышению боеспособности парторганизаций способствовало и то, что наряду с анализом деятельности отдельных сторон практиковалось также обсуждение работы парторганизаций в целом. Например, на Бюро ЦК КПЭ была обсуждена работа парторганизации опорно-показательного совхоза «Винни» Раквереского управления.¹⁰ Это одна из сильных парторганизаций. В совхозе устойчивый состав руководящих кадров. Директором совхоза с 1959 года работает Х. П. Калласте — в то время кандидат в члены ЦК КПЭ и член бюро парткома. Главный агроном Т. Арула — коммунист, заслуженный агроном Эстонской ССР. С 1961 года парторганизация удвоила свои ряды и насчитывала 38 коммунистов. В совхозе созданы 3 партийные группы, хорошо налажена работа комсомольской и профсоюзной организаций. По производственным показателям совхоз являлся не только лучшим в республике, но и среди совхозов страны. Бюро ЦК КПЭ,

Рост рядов парторганизаций колхозов и совхозов.¹¹

	1962	1963	1964
Принято в партию			
рабочих совхозов и колхозников	782	795	909
в том числе:			
рабочих совхозов	177	213	263
колхозников	605	582	646
Из общего числа принятых:			
механизаторов	208	256	305
работников животноводства	216	228	234
работников полеводства, овощеводства и садоводства	176	173	169
Всего коммунистов в совхозных парторганизациях	2847	3058	3231
Коммунистов в колхозных парторганизациях	6139	6347	6761

⁹ ПА КПЭ, ф. 3277, оп. 33, д. 2, л. 55.

¹⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 1, лл. 202—225.

¹¹ На основе данных работы А. Я. Лутуса «На крутом подъеме». Таллин, 1971, стр. 46, 48.

отметив лучшие стороны опыта парторганизации совхоза, заслуживавшие внедрения в других местах, вместе с тем указало на недостаточную активность некоторых коммунистов на партсобраниях, низкий образовательный уровень многих молодых рабочих, слабую работу по отбору лучших животноводов в партию.

Проделанная парткомами и первичными организациями работа положительно сказалась на росте рядов партии и усилении их влияния на решающих участках производства. Об этом свидетельствуют данные, приведенные на стр. 80.

Если в 1961 году в среднем на одну совхозную парторганизацию приходилось 16 и колхозную — 8 коммунистов, то в 1965 эти цифры соответственно составляли 23 и 14 коммунистов. В рассматриваемый период партийное руководство значительно приблизилось к фермам и бригадам: в 219 колхозах и совхозах в составе парторганизаций работали партийные группы.¹²

Многие парторганизации нацелили коллективы своих хозяйств на решение производственных и других задач. Среди них парторганизации совхозов имени В. И. Ленина, «Тарту», «Саку», колхозов «Кунгла» Йыгеваского управления, «Мустъяла» Кингисепского управления, «Выртсъярве» Тартуского управления и многих других.

Однако в те годы не была полностью решена задача укрепления всех колхозных и совхозных парторганизаций. Это и невозможно было сделать за столь короткий срок. На VII и VIII пленумах ЦК КПЭ (март, июнь 1965 г.) отмечалось, что в ряде колхозов парторганизации еще не оказывали должного влияния на производство из-за своей малочисленности и недостаточной прослойки среди механизаторов и животноводов. Немало парторганизаций занимались исключительно хозяйственными вопросами, недооценивая воспитательной работы среди коллективов. Благотворное влияние на дальнейшее повышение боеспособности сельских парторганизаций оказали решения октябрьского (1964 г.) и последующих Пленумов ЦК КПСС.

* *
* *

Улучшение партийного руководства сельским хозяйством непосредственно проявляется в работе с кадрами. Несмотря на большую положительную работу, проделанную в предшествующие годы, укомплектованность колхозов и совхозов руководящими кадрами и специалистами, а также их состав не отвечали требованиям управления производством.

Проведенная в августе 1960 года комиссией советского контроля Совета Министров СССР и Совета Министров ЭССР про-

¹² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 234, д. 11, л. 10.

верка выполнения постановлений партии и правительства об улучшении подготовки и использования специалистов сельского хозяйства вскрыла серьезные недостатки в работе партийных и хозяйственных органов. В республике было подготовлено 2684 специалиста сельского хозяйства с высшим и 5241 специалист со средним образованием, но непосредственно в колхозах и совхозах работало из них лишь 35 процентов.¹³

Распределение специалистов по районам было крайне неравномерно. Преобладающее большинство специалистов было сконцентрировано в районах, расположенных вокруг крупных городов или в экономически сильных хозяйствах. Так, в Тартуском, Пайдеском, Харьюском и Эльваском районах было по 16—38 специалистов с высшим образованием на район, а в Хаапсалуском, Лихуласком, Абяском и Вяйке-Марьяском лишь по 1—4 специалиста.¹⁴ В 72 колхозах республики не было агрономов, а в 238 колхозах не было зоотехников.¹⁵

Особенно неблагоприятно обстояло дело со специалистами-механизаторами. К 1960 году было подготовлено около 800 инженеров и техников по механизации сельского хозяйства, но эти специалисты имелись лишь в 72 колхозах из 650. Хозяйства испытывали недостаток ветработников. В то же время много специалистов работало в других организациях. Только на предприятиях Совнархоза ЭССР было 320 специалистов, в том числе 74 инженера и техника по механизации сельского хозяйства, на предприятиях местного подчинения работало не по специальности 170 агрономов, зоотехников и других специалистов.¹⁶

Среди руководящих кадров колхозов и совхозов 32% директоров, 45% председателей, половина заведующих отделениями, 90% бригадиров и 83% заведующих фермами не имели специального образования. По оценке сельскохозяйственного отдела ЦК КПЭ, примерно десятая часть бригадиров и заведующих фермами не справлялась с работой и требовала замены.¹⁷

Дальнейшее оснащение сельского хозяйства новой техникой, внедрение химизации и электрификации в производство, решение сложных задач интенсификации властно требовали коренного улучшения работы с кадрами, совершенствования их деловых и политических качеств. В годы семилетки были созданы более благоприятные условия для решения этих задач. В 1961—1965 годах в республике было выпущено 1514 специалистов с высшим и 2677 специалистов со средним сельскохозяйственным образованием.¹⁸ Это позволило к концу 1965 года иметь в кол-

¹³ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 187, д. 9, л. 102.

¹⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 206, д. 7, л. 20.

¹⁵ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 206, д. 17, л. 105.

¹⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 187, д. 9, л. 28.

¹⁷ Там же, л. 112.

¹⁸ «Эстонская ССР за годы советской власти». Таллин, 1967, стр. 172, 174.

хозах и совхозах республики 5821 специалиста, что в два раза больше, чем в 1960 году.

Вопросы укрепления колхозов и совхозов кадрами неоднократно являлись предметом самостоятельного обсуждения на бюро ЦК КПЭ, парткомов управлений и в первичных парторганизациях. Постановление ЦК КПЭ и Совета Министров ЭССР от 24 декабря 1962 г. «О мерах по организации подготовки и повышения квалификации сельскохозяйственных кадров»¹⁹ положило начало созданию единой системы переподготовки всех кадров сельского хозяйства. Это постановление было дополнено постановлениями ЦК КПЭ и Совета Министров ЭССР от 3 июля и 18 ноября 1963 года, а затем от 6 августа 1964 года.²⁰ Кроме того, Центральным Комитетом КПЭ был принят ряд постановлений по улучшению партийного руководства сельскохозяйственными учебными заведениями и системой профессионально-технического обучения работников сельского хозяйства.²¹

В Эстонской сельскохозяйственной академии с февраля 1963 года начали работать одногодичные заочные курсы для специалистов с высшим образованием. Здесь они совершенствовали свои знания по экономике, планированию и организации производства. При двух научно-исследовательских институтах (земледелия и мелиорации, животноводства и ветеринарии) работали 1—2-месячные курсы повышения квалификации специалистов со средним образованием. В общей сложности на указанных курсах переподготовку прошли 1086 специалистов.²²

Для председателей колхозов были организованы 6-месячные курсы при Республиканской школе по подготовке руководящих кадров колхозов и совхозов. Здесь повысили свои знания 206 председателей колхозов.²³

Большое внимание уделялось обучению передовым методам и приемам ведения хозяйства кадров бригадиров полеводства, животноводства, механизаторов и других работников. В каждом районе в опорно-показательных хозяйствах были созданы постоянно действующие школы передового опыта со сроком обу-

¹⁹ «Собрание постановлений и распоряжений Совета Министров ЭССР», Таллин, 1963, № 1, стр. 12—14.

²⁰ Там же, 1963, № 24, стр. 496—498; № 42, стр. 930—932; 1964, № 32, стр. 866.

²¹ В мае 1964 г. Президиум ЦК КПЭ принял решение «О работе Эстонской сельскохозяйственной академии» (ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 8, л. 173.). В декабре 1963 г. было принято решение бюро ЦК КПЭ о повышении квалификации производственных кадров колхозов и совхозов, а в октябре 1964 г. — решение об улучшении профессионально-технического обучения работников. (ПА КПЭ, ф. 1, от. 219, д. 15, л. 10; ф. 1, оп. 237, д. 1, л. 201).

²² E. Tõnurist. Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine. Tallinn, 1967, lk. 134.

²³ Там же.

чения 2—3 недели. В 1963—1964 гг. через эти школы прошло 8760 человек.²⁴

Непосредственно в колхозах и совхозах работали кружки и семинары, курсы практического обучения, на которых в 1964/65 учебном году обучалось 14 500 человек. На курсах подготовки механизаторов только в 1963 году получили специальность и повысили квалификацию 3800 работников. Свыше 4300 человек занимались в семинарах по химизации сельского хозяйства.²⁵

Партийные комитеты производственных управлений и первичные организации непосредственно проводили в жизнь все мероприятия по подбору, расстановке и обучению кадров. В первую очередь укреплялись руководящие кадры. Парткомы направляли в хозяйства большое количество специалистов и организаторов производства. Например, партком Пярнуского управления за два года направил более 80 специалистов и других работников, из них 42 коммуниста. Было укреплено руководство 9 колхозов и 4 совхозов.²⁶ Партком Валгаского управления направил в хозяйства 141 специалиста, на заочное обучение в вузы и техникумы было направлено 89 работников, в стационарных сельскохозяйственных школах обучалось 126 человек.²⁷

Примечательным явлением этих лет является выдвижение на руководящую работу молодежи. Только в 1964 году в упомянутом Валгаском управлении было выдвинуто на руководящую работу или пошло на повышение 35 человек из числа молодежи. В совхозе «Таагепера», например, молодой рабочий Х. Расс был выдвинут на должность зав. мастерской, а после заочного окончания техникума механизации его рекомендовали главным механиком. В совхозе «Тахе» Х. Касванд начал свою работу рядовым в полеводческой бригаде. Парторганизация его рекомендовала бригадиром, а затем заведующим отделением. Без отрыва от работы он окончил среднюю школу, а затем стал заочно учиться в сельскохозяйственной академии.²⁸

Впервые наметились сдвиги в улучшении состава кадров среднего звена. Этому содействовало как увеличение числа специалистов, направленных в колхозы и совхозы, так и большая организационная работа, проведенная парткомами по организации обучения этих кадров в школах передового опыта. Достаточно сказать, что к весне 1963 года в Выруском управлении переподготовку прошли 248 бригадиров и заведующих отделениями, в Кингисепском — 102, в Хаапсалуском — 150 человек.²⁹

Центральный Комитет КП Эстонии и сельскохозяйственный

²⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 1, л. 204.

²⁵ Там же, л. 205.

²⁶ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 1, л. 50.

²⁷ ПА КПЭ, ф. 9264, оп. 2, д. 22, л. 42.

²⁸ Там же, л. 30.

²⁹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 250, д. 2, лл. 40—41.

отдел постоянно направляли деятельность парткомов. В апреле 1963 года бюро ЦК КПЭ по сельскому хозяйству обобщило первый опыт работы парткомов управлений и разослало на места «Записку». Главное внимание в этом документе уделялось совершенствованию форм и методов работы с кадрами.³⁰

В августе 1964 г. на Президиуме ЦК КПЭ был заслушан отчет о работе парткома Раплаского производственного управления по подбору, расстановке и воспитанию сельскохозяйственных кадров.³¹ В принятом решении указывалось, что партком еще недостаточно глубоко изучает деловые и политические качества кадров, не изжита порочная практика перестановки работников, отсутствовал резерв кадров. Это решение помогло и другим парткомам в преодолении имевшихся недостатков.

Особое значение для дальнейшего улучшения работы с кадрами имели меры по упорядочению штатов и оплаты труда руководящих работников и специалистов колхозов.

Сельскохозяйственным отделом было изучено положение с административным и обслуживающим персоналом в колхозах Пайдеского управления и на этой основе принято решение ЦК КПЭ.³² Обследование показало, что в хозяйствах были раздуты штаты счетоводов и учетчиков, а оплата их труда завышена. В некоторых хозяйствах административный персонал составлял до 30% от общего числа трудоспособных. ЦК КПЭ внес предложение пересмотреть во всех колхозах республики количество административного персонала. В июне 1963 года в колхозах было сокращено 260 должностей, что дало свыше 185 тысяч рублей экономии в год. В некоторых колхозах агрономы возглавили руководство полеводческими бригадами, а зоотехники стали совмещать должности заведующих фермами.³³ Проведенные меры означали также улучшение аппарата управления производством, повышение ответственности кадров.

После большой подготовительной работы в феврале 1964 г. принято совместное постановление бюро ЦК КПЭ и Совета Министров Эстонской ССР «Об оплате труда председателей, специалистов и других руководящих работников колхозов».³⁴ Председателям, специалистам, бухгалтерам и счетоводам была рекомендована твердая основная оплата труда в зависимости от размеров денежных доходов колхозов. Предусматривалось начисление дополнительной оплаты за трудовой стаж. Оплата труда бригадиров и заведующих фермами также была поставлена в зависимость от выполнения планов и от стоимости валовой продукции в государственных закупочных ценах.

³⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 14, лл. 150—164.

³¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 11, лл. 171—175.

³² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 14, лл. 125—129.

³³ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 250, д. 5, лл. 16—18.

³⁴ «Собрание постановлений и распоряжений Совета Министров ЭССР», 1964, № 9, стр. 354—356.

В постановлении рекомендовалось ежемесячно выплачивать до 80% положенной оплаты и в конце года оставшуюся часть. Молодым специалистам, прибывшим на работу в колхозы после окончания учебных заведений, ежемесячная оплата производилась в размере 100% в течение первых двух лет работы.

Проведение в жизнь новой системы оплаты труда создало материальные предпосылки для закрепления руководящих кадров, привлечения молодых специалистов в колхозы, уменьшения текучести кадров.

После решений мартовского Пленума ЦК КПСС (1965 г.) в связи с дальнейшим совершенствованием материальных стимулов производства происходило и совершенствование системы оплаты руководящих кадров. При этом партия опиралась на накопленный опыт прежних лет.

Приведенные ниже данные говорят об изменениях, происшедших в кадрах колхозов.

**Численный состав руководящих работников и специалистов
в колхозах Эстонской ССР.³⁵
(на 1 апреля; человек)**

	1960	1963	1964
Председатели колхозов — всего	658	569	514
в том числе с высшим и средним специальным образованием	291	311	305
Агрономы — всего	536	496	482
в том числе с высшим образованием	115	122	133
со средним образованием	400	342	326
Зоотехники — всего	534	530	503
с высшим образованием	76	91	101
со средним образованием	386	344	334
Ветврачи, веттехнические — всего	199	254	188
с высшим образованием	13	28	35
со средним образованием	45	65	47
Инженеры и техники — всего	446	508	496
с высшим образованием	4	12	12
со средним образованием	73	114	129
Бригадиры производственных бригад — всего	1796	1611	1457
в том числе с высшим и средним специальным образованием	186	269	364
Заведующие животноводческими фермами (заведующие животноводством) — всего	533	529	513
в том числе с высшим и средним специальным образованием	88	124	142

³⁵ «Сельское хозяйство Эстонской ССР в 1965 году». Статистический сборник. Таллин, 1966, стр. 73. В эти годы произошло уменьшение количества колхозов в результате укрупнения, а также реорганизации некоторых колхозов в совхозы по решению общих собраний колхозников.

В идейно-политическом воспитании кадров сельского хозяйства Компартия Эстонии руководствовалась решениями XXII съезда, постановлением ЦК КПСС (1961 г.) «О работе ЦК КП Эстонии с интеллигенцией», а также решениями июньского Пленума ЦК КПСС (1963 г.).

VII пленум ЦК КП Эстонии (1963 г.) потребовал всесторонне овладевать ленинским стилем в идеологической работе, сочетающем в себе такие качества, как высокая принципиальность, коммунистическая идейность, умение вести массово-политическую работу с глубоким знанием нужд и запросов трудящихся. Пленум подчеркнул, что все руководители предприятий, колхозов и совхозов наряду с партийными организациями несут личную ответственность за идейно-политическое воспитание своих коллективов и обязаны лично участвовать в этой работе.³⁶

Составной частью воспитания кадров является учеба в сети партийного просвещения. Количество обучающихся на селе значительно возросло и составляло в 1964/65 учебном году 41,3 тысячи человек, а в следующем году — уже 56,5 тысячи человек.³⁷ Улучшился состав пропагандистов. Около 60 процентов из них имели высшее и незаконченное высшее, а остальные среднее образование.³⁸ Среди сельских пропагандистов более одной трети были руководители и специалисты хозяйств. В зоне Пярнуского управления, например, пропагандистами работали 16 директоров совхозов и 21 председатель колхоза. Из 134 руководителей семинаров и политкружков 130 являлись коммунистами, 75 имели высшее и незаконченное высшее образование и 59 — среднее.³⁹

Для руководителей семинаров, пропагандистов политкружков и школ регулярно проводились республиканские семинары, на которых выступали секретари ЦК КП Эстонии — И. Г. Кэбин, А. П. Вадер, Ф. С. Ушанев и другие руководящие работники республики, лекторы ЦК КПСС, видные ученые. В 1964 году было создано заочное отделение повышения квалификации и подготовки пропагандистов для сельских районов при вечернем университете марксизма-ленинизма Таллинского горкома партии.

Центральный Комитет КПЭ неоднократно направлял на места бригады для обследования идейно-политической работы и оказания практической помощи. Основательно была изучена, к примеру, работа Раквереского и Пайдеского парткомов.⁴⁰

При всех партийных комитетах производственных управлений работали постоянно действующие семинары пропагандистов,

³⁶ «Советская Эстония», 11 июня 1963 г.

³⁷ А. Я. Лутус. Указ. работа, стр. 62.

³⁸ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 205, д. 14, л. 29.

³⁹ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 1, л. 56.

⁴⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 221, д. 86, л. 2; ф. 1, оп. 221, д. 94, л. 151.

где они совершенствовали свои знания по теоретическим и методическим вопросам, обменивались опытом. Большую помощь им оказали методические советы, созданные при кабинетах политпросвещения парткомов. Например, методический совет кабинета политпросвещения Раплаского парткома подготовил материалы о развитии экономики и культуры своего района, изготовил наглядные пособия. Им подготовлено и проведено 4 показательных занятия для пропагандистов по актуальным проблемам современности.⁴¹

Решением ЦК КПЭ в июне 1963 года было создано 10 кабинетов политпросвещения при парторганизациях наиболее крупных хозяйств, в том числе в совхозе «Отепя», «Абья», «Антсла», «Верипора», «Мярьямаа», «Алатскиви» и других.⁴² В каждом управлении действовали на общественных началах территориальные кабинеты политпросвещения.

Осуществляя руководство политпросвещением, парткомы уделяли много внимания содержанию занятий, изучению актуальных проблем строительства коммунизма, тесному увязыванию обучения с практическими задачами колхозов и совхозов. Эти вопросы детально обсуждались на пленумах и бюро парткомов Харьюского, Валгаского, Тартуского и других управлений.

Для изучающих марксистско-ленинскую теорию в Вильяндском управлении была проведена конференция на тему «Ленинская теория социалистической революции и современность», в Хаапсалуском — конференция, посвященная 25-й годовщине восстановления Советской власти в Эстонии. Среди других докладов здесь были и такие: «Восстановление Советской власти в уезде Ляэнемаа», «Достижения экономического и культурного строительства в Хаапсалуском районе».⁴³

Содержательно и на высоком идейном уровне проводили занятия пропагандисты: К. А. Рааве — председатель колхоза «Виртсъярве» Тартуского управления, И. Я. Сарапуу — агроном колхоза «9-е Мая» Пайдеского управления, М. Ю. Тоом — председатель колхоза «Сирп я Вазар» этого же управления, Л. Х. Каллас — секретарь парторганизации колхоза имени Кингисеппа Вырусского управления, Х. К. Паркья — заместитель начальника Хаапсалуского управления, Х. Х. Туул — директор совхоза «Пука» Валгаского управления и другие пропагандисты, занесенные в 1964 году на Республиканскую доску почета.⁴⁴

Кроме партийного просвещения активно использовались и другие формы и средства повышения идейно-теоретического уровня кадров. При ЦК КПЭ постоянно действовала группа доклад-

⁴¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 255, д. 19, л. 63.

⁴² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 7, л. 11.

⁴³ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 255, д. 19, л. 67.

⁴⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 12, лл. 28—32

чиков, в которую входили секретари ЦК, ответственные работники республики, ученые и преподаватели вузов. Свыше 100 лекций и докладов прочитали члены этой группы в 1963 году. При парткомитетах управлений работали группы докладчиков и лекторов. Весьма часто выступали в хозяйствах первые секретари парткомов — Х. Ильвес, Х. Рааг, К. Нымм, А. Мадик и другие. Получили распространение такие формы воспитания, как вечера вопросов и ответов, встречи и беседы с руководящими работниками.

Улучшилась агитационная работа на селе. В отличие от прошлых лет, когда агитаторы работали только во время избирательных кампаний, во многих хозяйствах были созданы постоянно действующие агитколлективы, которые в 1964 году объединяли свыше 10 тысяч колхозных и совхозных агитаторов.⁴⁵ Ряд парткомов создали постоянные школы агитаторов. В Тартуском управлении, например, работало 4 таких школы и 7 постоянных агитпунктов.⁴⁶

Поучителен опыт работы по воспитанию кадров колхоза «Вьртсъярве» Тартуского района. По инициативе парторганизации здесь создан совет коммунистического воспитания, в который вошли секретари партийной и комсомольской организации, председатели профсоюзного комитета и женского совета, заведующие клубом и библиотекой, заведующий школой, председатель группы содействия народного контроля и председатель колхоза. Совет координировал лекционную работу, мероприятия клуба и библиотеки, направлял работу агитаторов. В колхозе работали школы коммунистического труда и филиал народного университета, многие учились в школе сельской молодежи. В общей сложности 245 колхозников повышали свои знания. В колхозе проводятся бригадные дни, один день в году специально посвящается передовикам труда, систематически проводятся вечера дружбы молодежи. Председатель колхоза, бригадиры и специалисты активно участвуют в воспитательной работе.⁴⁷

Деятельность Компартии Эстонии по подбору, расстановке и воспитанию кадров в 1962—1964 года имела свои сильные и слабые стороны. Исследование опыта этих лет позволяет в какой-то мере заметить определенные тенденции в улучшении самого подхода к кадровой работе, результатом чего явилось определенное улучшение состава кадров, укрепление кадрами отстающих хозяйств. Было немало сделано в повышении экономических знаний, что позволило более квалифицированно делать анализ хозяйственной деятельности.

⁴⁵ «Советская Эстония за 25 лет». Статист. сборник. Таллин, 1965, стр. 56.

⁴⁶ ПА КПЭ, ф. 2643, оп. 36, ед. хр. 1, л. 80.

⁴⁷ К. Рааг в е. Наш опыт работы с людьми. — «Коммунист Эстонии», 1965, № 12, стр. 63—69.

Работа с кадрами была сопряжена с большими трудностями, оставшимися в наследие от прошлых лет, а также порожденными отрицательными последствиями субъективизма в руководстве сельским хозяйством. Имели место и недостатки в работе партийных комитетов и первичных организаций. Все эти факторы предопределили то, что работа с кадрами не полностью отвечала требованиям хозяйственного и культурного строительства.

Сосредоточив главное внимание на хозяйственных вопросах, некоторые парткомы отводили кадровой работе второстепенное место. В подборе кадров допускалась поспешность и неразборчивость, не были полностью устранены недостатки в использовании специалистов. Партийные комитеты слабо воспитывали кадры в духе высокой ответственности за порученное дело. У многих руководителей хозяйств длительное время господствовала иждивенческая психология, стремление к получению помощи со стороны государства.

В системе партийного просвещения главный упор был сделан на экономическую тематику и конкретную экономику сельского хозяйства. Такое направление учебы привело к необоснованному сокращению кружков и семинаров по истории КПСС, научному коммунизму, философии и политической экономии, что в свою очередь повлекло отставание теоретической подготовки кадров. Учитывая быстрый рост сельских парторганизаций, значительное пополнение руководящих кадров и специалистов за счет молодежи, нетрудно понять всю серьезность допущенной ошибки. Указанный недостаток весьма скоро дал о себе знать в условиях экономической реформы, когда требовалось строгое сочетание хозяйственного и политического подхода в решении задач развития сельского хозяйства.

Новые условия хозяйствования, созданные в следующей пятилетке, потребовали качественно другого уровня кадровой работы. Большую помощь республиканской парторганизации оказал ЦК КПСС, приняв в январе 1967 года постановление «О работе ЦК Компартии Эстонии с руководящими кадрами».⁴⁸

* *
*

По решению ноябрьского Пленума ЦК КПСС (1962 г.) были созданы органы партийно-государственного контроля, основной задачей которых являлась проверка исполнения директив партии и правительства, контроль за использованием внутренних резервов, улучшением качества продукции, снижением себестоимости и повышением производительности труда. Решение об организации новых органов контроля в Эстонской ССР принял V пленум

⁴⁸ «Партийная жизнь», 1967, № 5, стр. 3—11.

ЦК КПЭ в январе 1963 года. Был создан Комитет партийно-государственного контроля ЦК КП Эстонии и Совета Министров ЭССР и соответствующие комитеты на местах. В республике действовало 1939 групп и 3228 постов содействия. При комитетах контроля функционировало на общественных началах 160 отделов и секторов, в которых работало 1728 инспекторов и других нештатных работников. Всего к участию в работе новых органов было привлечено свыше 25 тысяч коммунистов, комсомольцев и беспартийных активистов.⁴⁹

Вся работа по подбору кадров комитетов, групп и постов содействия проводилась под руководством сельских парткомов и первичных парторганизаций. Составы местных комитетов партийно-государственного контроля утверждались на пленумах партийных комитетов. В них вошли представители партийных, профсоюзных, комсомольских организаций, передовые рабочие и колхозники. Например, в состав Вильяндиского комитета входили: Герой Социалистического Труда Э. Отсман — комбайнерка совхоза «Сыпрус», депутат Верховного Совета ЭССР М. Кукли — председатель колхоза «Кярстна», Л. Майсте — лучшая свинарка колхоза «Лембиту», Э. Эйнер — директор Абьяской средней школы и другие лучшие люди района. Здесь было создано 117 групп и 180 постов содействия, в которых работало 1274 человека.⁵⁰ В составе групп и постов содействия в Тартуском районе работало 1240 человек,⁵¹ в Хаапсалуском — свыше 600 человек.⁵² Это целая армия народных контролеров. Все председатели групп одновременно являлись заместителями секретарей первичных парторганизаций.

Направляя работу сельских парткомов, ЦК КПЭ оказывал им помощь в налаживании деятельности новых органов. Это было особенно важно на первых порах. На места выезжали ответственные работники Центрального Комитета и Совета Министров, республиканского комитета партийно-государственного контроля. Газеты широко освещали первый опыт работы групп и постов, были опубликованы планы работы групп содействия колхозов «Куртна» и «Тулевик» Кохтла-Ярвесского управления.⁵³

Приводим пример работы одного из сельских парткомов. В Пярнуском управлении весной 1963 года во всех колхозах и совхозах работали группы и посты, в которые входило более тысячи человек, в том числе 300 коммунистов и 140 комсомольцев.⁵⁴

⁴⁹ А. Вадер. Боевые помощники партии. В одноименном сборнике. Таллин, 1964, стр. 6—7.

⁵⁰ «Коммунист Эстонии», 1963, № 9, стр. 54.

⁵¹ «Советская Эстония», 23 ноября 1963 г.

⁵² «Rahva Hääl», 2 августа 1963 г.

⁵³ См. «Советская Эстония», 10 февраля 1963 г. и «Rahva Hääl», 1 марта 1963 г.

⁵⁴ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 1, л. 53.

У парткома был постоянный контакт с комитетом контроля при производственном управлении. Планы работы комитета контроля утверждались на бюро, совместно принимались меры к их реализации. Работа групп детально обсуждалась на семинарах секретарей первичных парторганизаций. Проводились специальные занятия для председателей групп, на которых их знакомили с задачами, методами работы органов контроля, происходил обмен опытом.

В колхозах «Суурейые», имени Кирова и других хозяйствах парторганизации подсказали руководителям групп выбор главного направления работы, итоги проверок обсуждались на открытых партийных собраниях. Группы действовали в тесном контакте с правлениями и ревизионными комиссиями колхозов.

Проводились массовые проверки готовности к весенне-полевым работам, сохранения техники, соблюдения Устава сельхозартели. Народные контролеры выявили немало фактов бесхозяйственности, бюрократизма, незаконной выплаты денежных средств и разбазаривания общественной собственности. Были случаи, когда результаты проверок приводили к освобождению нерадивных работников.

Недостатки, выявленные группами и постами — отставание с ремонтом техники, необеспеченность колхозов семенами и другие — послужили причиной постановки на пленуме парткома отчета начальника Пярнуского производственного управления В. В. Макарова о подготовке колхозов и совхозов к весеннему севу. Принятые по решению пленума меры позволили сравнительно быстро устранить недостатки и своевременно и качественно провести сев. Большой активностью отличалась группа в совхозе «Синди», которая не только выявляла и устраняла недостатки прошлого, но и смотрела вперед — изыскивала лучшие возможности для интенсификации производства.⁵⁵

В октябре 1963 года Пярнуский партком на своем пленуме обсудил вопрос о партийном руководстве группами партийно-государственного контроля. Справедливой критике подвергались парторганизации, где работа групп была слабой. Пленум резко осудил тех руководителей хозяйств, которые не реагировали на замечания контролеров. В колхозе «Вяндра», например, люди говорили о своем председателе: «Наш хозяин не любит контроля».⁵⁶ Решения пленума способствовали дальнейшей активизации работы контролеров.

Характерной чертой работы групп и постов являлось то, что они не только указывали на недостатки, но вместе со специалистами изыскивали пути их быстрого устранения. Так, в Кохтла-

⁵⁵ О деятельности этой группы весьма обстоятельно рассказывается в очерке С. Кузнецова «Их было семеро, их стало двести». См. сборник «Боевые помощники партии», стр. 60—74.

⁵⁶ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 30, д. 5, л. 139.

Ярвеском управлении была оказана помощь хозяйствам в подготовке техники и семян к весеннему севу, в решении вопросов летнего кормления скота, устранении потерь при уборке урожая.⁵⁷

Сельские парткомы по сигналам контролеров организовывали массовые проверки, сыгравшие большую роль в хозяйственной жизни. Вильяндиский партком, к примеру, при проверке готовности к весеннему севу в помощь группам содействия направил 80 человек актива. Результаты проверки обсуждались на расширенном пленуме парткома, куда были приглашены руководители всех хозяйств.⁵⁸

Республиканская печать, а также газеты парткомов производственных управлений на своих страницах уделяли много места освещению деятельности народных контролеров и опыта партийного руководства ими. При Комитете партийно-государственного контроля ЦК КПЭ и Совета Министров ЭССР работала пресс-группа.

В июне 1964 года Президиум ЦК КПЭ заслушал отчет о работе парткома Валгаского управления по руководству группами содействия партийно-государственному контролю.⁵⁹ В принятом решении дана положительная оценка проделанной работе. Подчеркивалось, что деятельность групп и постов содействия во многом способствовала укреплению государственной дисциплины, повышению ответственности руководителей хозяйств за выполнение планов, улучшению качества продукции. Эта оценка в полной мере относится и к другим парткомам. Вместе с тем ЦК КПЭ указал на непоследовательность в партийном руководстве группами контроля, отсутствие проверки исполнения принятых решений. В некоторых хозяйствах не была организована учеба контролеров, мало привлекалось специалистов к организации контроля. Решение ЦК КПЭ помогло партийным комитетам повысить уровень руководства группами и постами контроля.

* *
*

Одним из главных направлений партийной работы тех лет являлось руководство сельскохозяйственным производством. Это вытекало из самой сущности и целевых установок перестройки партийных организаций по производственному принципу, что в свою очередь изменило направленность и характер партийной работы в общесоюзном масштабе. Однако сам подход к решению многих производственных проблем у различных партийных организаций страны существенно отличался. Свои особенности имела и Компартия Эстонии.

⁵⁷ «Leninlik Lipp», 8 августа 1963 г.

⁵⁸ «Коммунист Эстонии», 1963, № 9, стр. 55—57.

⁵⁹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 9, л. 116.

В 1962—1964 годах вопросы партийного руководства сельскохозяйственным производством являлись объектом обсуждения на XIV съезде Компартии Эстонии, пленумах ЦК КПЭ, они неоднократно стояли в повестке дня бюро ЦК по руководству сельским хозяйством. Им были посвящены собрания республиканского актива, совещания передовиков и другие мероприятия, организованные Центральным Комитетом КПЭ.

Основное внимание уделялось использованию земли, повышению ее плодородия. Апрельский пленум ЦК КПЭ (1962 г.), обсудивший задачи республиканской парторганизации по улучшению руководства сельским хозяйством, подчеркнул, что главная причина медленного развития производства продуктов животноводства заключается в сохранении экстенсивной системы земледелия. Неоправданно много пашни занималось под низкоурожайными травами в Тартуском, Йыгеваском, Вяндраском и ряде других районов. В результате кормовая база оставалась на прежнем низком уровне, сдерживала рост поголовья и продуктивности животноводства.⁶⁰

В целях улучшения структуры посевных площадей ЦК КПЭ провел обсуждение этого вопроса на совещании руководителей районов, колхозов, совхозов, специалистов и передовиков сельского хозяйства. Большая работа была проведена работниками парткомов и производственных управлений непосредственно в хозяйствах. Предложения по каждому хозяйству были рассмотрены в ЦК КПЭ. В результате принятых мер уже в 1963 году в республике значительно возросли посевные площади под зерновыми, расширилось внедрение пропашных культур. Особый упор делался на такие высокоурожайные в условиях Эстонии культуры, как ячмень и гибридная брюква, что позволило не только увеличить производство кормов, но и улучшить структуру кормового рациона.

В мае 1963 года ЦК КПЭ принял постановление «О мероприятиях по специализации сельского хозяйства Эстонской ССР», в котором ставилась задача, исходя из конкретных природно-экономических условий, определить наиболее целесообразное направление специализации как по каждому хозяйству в целом, так и по отдельным бригадам.⁶¹

На местах под руководством парткомов в производственных управлениях проводилась кропотливая и сложная работа. Учитывался не только характер природных условий, но и наличие рабочей силы, пригодность строений и их размещение, дорожная сеть, расстояние от городов и другие факторы. Все хозяйства были разбиты на три группы. Для каждой группы хозяйств была

⁶⁰ «Советская Эстония», 13 апреля 1962 г.

⁶¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 5, лл. 182—186.

разработана основная направленность производства.⁶² Положительные результаты начали сказываться уже со следующего года.

Огромная помощь со стороны советского государства позволила партийным органам республики провести в жизнь ряд других мер, направленных на лучшее использование земли как основного объекта производства. В крупных масштабах проводилась мелиорация земель, известкование кислых почв, химизация сельского хозяйства, комплексная механизация и электрификация производства. Расширилось капитальное строительство как производственного, так и культурно-бытового назначения.

В связи с созданием более благоприятных объективных условий в сельском хозяйстве XIV съезд Компартии Эстонии (январь 1964 г.) поставил задачу резкого повышения урожайности всех культур, увеличения производства кормов за счет улучшения всего комплекса агротехнических мероприятий и повышения требовательности к качеству обработки почвы, уходу за посевами, соблюдения сроков уборки урожая.⁶³ Эта задача была конкретизована на II пленуме ЦК КПЭ (март 1964 г.), обсудившем вопросы интенсификации сельскохозяйственного производства.⁶⁴

Пленум проходил совместно с совещанием работников сельского хозяйства ЭССР. В нем приняли участие все председатели колхозов, директора совхозов, начальники производственных управлений, секретари парткомов, председатели районных комитетов партгосконтроля, большое количество секретарей первичных парторганизаций, передовики сельского хозяйства, научные работники. В качестве гостей присутствовали руководящие работники Латвии, Литвы, Псковской, Ленинградской и Калининградской областей. Широкое обсуждение принесло большую пользу. На пленуме был обобщен накопленный опыт, указаны конкретные направления осуществления интенсификации. Они состояли в дальнейшем улучшении использования земель, усилении работ по комплексной механизации, внедрении достижений науки и передового опыта.

В начале апреля 1964 года бюро ЦК КПЭ по руководству сельским хозяйством утвердило план мероприятий по выполнению постановления мартовского пленума ЦК КПЭ.⁶⁵ Во всех первичных парторганизациях проводились открытые партийные собрания, где были выработаны конкретные мероприятия в масштабе каждого хозяйства. Особое внимание при этом обращалось на снижение затрат труда и средств на единицу продукции.

⁶² Более подробно об этом см. статью автора «Из опыта работы колхозно-совхозных управлений...». Ученые записки ТГУ, труды по истории КПСС, III, 1965, стр. 121—133.

⁶³ «Коммунист Эстонии», 1964, № 1, стр. 10—11.

⁶⁴ «Советская Эстония», 17 и 18 марта 1964 г.

⁶⁵ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 1, л. 73.

Коллегиальность, учет мнений и опыта масс, вдумчивость и конкретность, характерные для стиля работы республиканских партийных органов, были присущи и партийным комитетам производственных управлений. В сравнении с работой прежних райкомов партии деятельность партийных комитетов заметно отличалась целенаправленностью. Пленумы парткомов, как правило, проходили в деловой обстановке, выступления носили критический характер, принятые решения отличались конструктивностью. Большую часть времени работники аппарата парткомов проводили в колхозах и совхозах, изучали экономику хозяйств, нацеливали местные парторганизации и руководителей хозяйств на решение конкретных хозяйственных задач.

Работники парткомов принимали участие в подготовке и проведении отчетно-выборных и отчетных собраний в колхозах, собраний по утверждению производственных планов. Секретарь парткома Валгаского управления Н. П. Власов, например, побывал на собраниях в 9 колхозах, а его заместители — в 3—5 колхозах. Большую работу с секретарями парторганизаций, руководящими кадрами колхозов провели секретари — Харьюского парткома Х. Я. Ильвес, Пярнуского — П. Н. Васиков, Раквереского — Р.-П. П. Кеер и многие другие.

В практике работы инспекторов-парторганизаторов также наблюдался конкретный подход к решению производственных вопросов, глубже анализировалась хозяйственная деятельность обслуживаемых ими колхозов и совхозов, политическая работа теснее увязывалась с хозяйственными задачами. Так, инспектор-парторганизатор парткома Хаапсалуского управления В. Юрман находился в постоянном общении с людьми в бригадах, на полях и фермах. Ему приходилось проводить целые дни с членами правления колхоза «Кюльвая», учить и помогать на месте. До этого случалось так, что члены правления хорошо и правильно выступали на собраниях, казались активными и принципиальными. Но после этого они забывали о своих обязанностях. Рядовые колхозники даже не знали всех членов правления. В колхозе «Сыпрус» тов. Юрман помог организовать движение за коммунистический труд, выработать социалистические обязательства.⁶⁶ Много полезного провели в хозяйствах инспектора-парторганизаторы — Л. Каазик и А. Вольмерсон из Пайдеского парткома, Э. Лотамыйз — из Кохтла-Ярвеского парткома, А. Марипуу — Раквереского парткома и другие.

В исследуемые годы партийные органы продолжили начатую еще в начале семилетки работу по преодолению отставания экономически слабых колхозов и совхозов. Парткомы ряда управлений создали специальные комиссии для выявления причин отставания хозяйств и разработки организационных меро-

⁶⁶ «Rahva Hääl», 10 сентября 1963 г.

приятый на ближайшие несколько лет. В состав комиссий входили руководители и специалисты передовых хозяйств, представители парткома и производственного управления, объединения «Эстсельхозтехника». На основе всестороннего анализа всех отраслей производства в каждом хозяйстве комиссии внесли свои рекомендации, которые широко обсуждались на пленумах парткомов и партийных конференциях.

Обратимся к опыту одного из парткомов. В работе расширенного пленума Валгаского парткома в марте 1963 года приняли участие все руководители хозяйств и работники производственного управления. Пленум утвердил практические мероприятия по подъему экономики каждого отстающего колхоза. Эти мероприятия охватывали оказание материальной помощи удобрениями, техникой, осуществление специализации хозяйств, укрепление их кадрами, внедрение принципа материальной заинтересованности.⁶⁷ На следующем пленуме парткома в апреле 1963 года была заслушана информация о ходе выполнения решений предыдущего пленума, а также обсужден вопрос об авангардной роли коммунистов на производстве.⁶⁸

Валгаский партком подобрал и направил в отстающие хозяйства десятки коммунистов и комсомольцев. Для укрепления руководства колхозами и совхозами были посланы коммунисты: Э. Вырас, М. Кадакас, Э. Педисон, Г. Рейго и Э. Турвас. Работники парткома и специалисты производственного управления помогли хозяйствам в устранении узких мест, изыскании внутренних резервов, налаживании трудовой дисциплины.⁶⁹

К осени 1963 года количество отстающих хозяйств в республике в сравнении с 1961 годом сократилось вдвое. Однако оставалось еще 117 отстающих колхозов и 25 совхозов, что составляло соответственно 23% и 17% от общего количества этих хозяйств.⁷⁰ Основное направление дальнейшей работы по преодолению их отставания было указано VIII пленумом ЦК КПЭ (ноябрь 1963 г.), а также постановлением ЦК КПЭ и Совета Министров Эстонской ССР «О мерах подъема экономики отстающих колхозов» (апрель 1964 г.).⁷¹

Характерной особенностью проводимой в 1963—1964 гг. работы по преодолению отставания хозяйств было осуществление целой системы мер, направленных на создание благоприятных объективных условий для развития экономики. Тем самым были созданы реальные предпосылки выравнивания условий хозяйст-

⁶⁷ ПА КПЭ, ф. 9264, оп. 2, д. 6, лл. 22—26.

⁶⁸ Там же, д. 7, лл. 32—34.

⁶⁹ Там же, д. 6, лл. 27.

⁷⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 265, д. 15, лл. 139—140.

⁷¹ «Советская Эстония», 21—23 ноября 1963 г. и ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237 д. 7, лл. 236—248.

ования. Среди проведенных мер наиболее важными являлись следующие.

В целях упорядочения землепользования часть отстающих колхозов была объединена с экономически сильными колхозами и частично с совхозами. Это диктовалось необходимостью ликвидации разбросанности отделений, бригад, ферм и земельных участков, расположенных нередко друг от друга на расстоянии 15—25 километров. Кроме того, во многих хозяйствах сельскохозяйственные угодья были раздроблены на мелкие участки, хозяйства страдали постоянной нехваткой рабочей силы, недостатком специалистов и механизаторов. Все это тормозило специализацию, комплексную механизацию, производственное и культурно-бытовое строительство. Процесс объединения отвечал интересам не только слабых хозяйств, но и содействовал улучшению землепользования всех колхозов и совхозов.* Уже в эти годы фактически было положено начало созданию оптимальных размеров хозяйств.

Одной из причин отставания хозяйств являлись неблагоприятные природные условия. Например, хозяйства Вырусского района расположены на каменистых землях с повышенной кислотностью, а хозяйства Хаапсалуского и Пярнуского районов — на переувлажненных почвах, где механизация работ затруднена. Для создания более равных условий производства было проведено перераспределение дотаций между хозяйствами и районами. Слабым хозяйствам стали выделять больше средств для проведения мелиорации, известкования почв, внесения торфа, приобретения техники. Общие размеры дотаций по республике увеличились с 4,6 до 6,7 миллиона рублей.⁷²

Проводимые меры по выравниванию условий хозяйствования подкреплялись партийно-организационной работой. Продолжалось укрепление отстающих хозяйств кадрами. Только за время с ноября 1963 по сентябрь 1964 года в отстающие хозяйства был направлен 241 работник,⁷³ преобладающее большинство из них были специалисты с высшим и средним образованием. Возросший к этому времени выпуск специалистов сельского хозяйства позволил улучшить состав кадров среднего звена, в частности бригадиров полеводства. Примечательно и то, что в отстающие хозяйства на разные руководящие и другие должности направлялось по несколько человек.

Выравнивание условий хозяйствования и приход опытных руководителей и специалистов во многих хозяйствах дал положительные результаты. В этом убеждает пример работы В. В. На-

* В процессе объединения присоединялись не только слабые колхозы к сильным, но и происходила передача части земель одного хозяйства другому и создание на этой основе новых колхозов и совхозов.

⁷² ПА КПЭ, ф. 1, оп. 250, д. 9, л. 17.

⁷³ Там же, л. 14.

хатакяна — председателя колхоза «Юхине Йыуд» Харьюского управления, А. Ауксма — председателя колхоза «Кайсма» Пярнуского управления, Ю. Э. Вирка — председателя колхоза имени Ляхова того же управления, И. А. Рюсса — директора совхоза «Хабая», Э. М. Трубера — директора совхоза «Кехра» и многих других. Большой отряд выдвинутых руководителей хозяйств за успехи в производстве в 1964 году был награжден Почетной грамотой Президиума Верховного Совета ЭССР.⁷⁴

В целях дальнейшего укрепления парторганизаций слабых хозяйств парткомы внесли предложение об установлении должностей освобожденных секретарей за счет сокращения этих должностей в экономически сильных колхозах и совхозах. К декабрю 1963 года освобожденные секретари парторганизаций имелись в 46 колхозах и 20 совхозах. Через год они уже имелись в 83 отстающих хозяйствах.⁷⁵ Многие из них обладали не только опытом партийной работы, но и имели специальное образование. В Вильяндиском управлении, к примеру, все 9 освобожденных секретарей слабых колхозов были специалисты сельского хозяйства.⁷⁶ Это позволило партийным вожакам со знанием дела подходить к решению производственных вопросов.

Борясь за подъем экономики, первичные парторганизации повысили активность каждого коммуниста, оживили организаторскую и воспитательную работу в массах. Целенаправленностью отличалась работа парторганизаций колхозов «Кюльвая», имени В. Кингисеппа и ряда других Пярнуского управления. На открытых партсобраниях заслушивались отчеты председателей и специалистов о проделанной работе. Такие собрания, как правило, носили характер не только контроля, но и планирования на будущее. В колхозах наладили работу групп народного контроля, создали школы коммунистического труда.

Особую озабоченность вызывали кадры механизаторов. «С трактористами была прямо беда, — говорил председатель колхоза «Кайсма» тов. А. Ауксмаа. — Кичились своими дипломами, действовали по собственному усмотрению: хотели — работали, не хотели — пьянствовали целыми днями. Два тракториста до того докатились, что во время сева оставили работающие тракторы на поле и принялись за бутылку. Привыкли, что в отстающем хозяйстве руководители не решаются проявлять особую требовательность, боясь остаться без трактористов».⁷⁷ Парторганизация колхоза занялась созданием резерва механизаторов, 18 человек окончили курсы. Недобросовестные трактористы были переведены на другие работы. В периоды самых напряженных работ тракторы могли работать в две смены. Шаг за шагом усилива-

⁷⁴ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, д. 18, л. 10.

⁷⁵ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 11, л. 56.

⁷⁶ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 205, д. 15, л. 68.

лось партийное влияние среди механизаторов. Лучшие из них были приняты в ряды партии. Среди механизаторов стало 7 коммунистов, которые создали свою партийную группу.

В ноябре 1964 года пленум Пярнуского парткома обсудил вопрос о положении и мерах по улучшению партийно-организационной работы в экономически слабых колхозах.⁷⁸ Тщательно проанализировав имеющиеся недостатки, пленум особый упор сделал на проверку исполнения и повышения ответственности за выполнение принятых на партсобраниях решений. Были даны конкретные рекомендации по повышению действенности партсобраний и авангардной роли коммунистов. Проведенная партийная работа во многом способствовала подъему экономики колхозов. Уже в 1964 году все полевые работы были проведены лучше и в короткие сроки. Хотя этими хозяйствами не были достигнуты средние показатели по району, но рост производства был значителен. Зерновых было получено по 14,4 центнера с гектара, что на 5,7 центнера больше, чем в 1963 году. Увеличились урожаи картофеля и других культур, возросли заготовки кормов.⁷⁹

Опыт эстонских сельских парторганизаций говорит о том, что преодоление отставания всех хозяйств они связывали с длительной перспективой, а не с господствовавшими в то время представлениями о возможности решения этой задачи компанейски, в один-два года. Планы внедрения таких важных мероприятий, как мелиорация, специализация, комплексная механизация, строительство производственных центров охватывали сравнительно длительный период — вплоть до 1967—1970 годов.

Естественно, что экономические результаты к концу 1964 года были сравнительно скромными. Но важно другое. Именно в эти годы достигнуты те реальные сдвиги, которые убеждали, что только комплекс материально-технических и организационных мер является единственно верным путем преодоления отставания хозяйств.

В борьбе за подъем сельскохозяйственного производства важное значение имеет внедрение достижений науки и передового опыта. Благодаря заботам КПСС и Советского правительства, в Эстонии созданы благоприятные условия для развития сельскохозяйственной науки. В небольшой республике с населением в миллион человек работает три крупных научных центра: Научно-исследовательский институт земледелия и мелиорации, Эстонский научно-исследовательский институт животноводства и ветеринарии и Эстонская сельскохозяйственная академия. Исследования в области сельского хозяйства ведутся также в Институте

⁷⁷ Э. Метс. Укрепление экономики отстающих колхозов — дело чести коммунистов. — «Коммунист Эстонии», 1965, № 5, стр. 62.

⁷⁸ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 3, л. 119.

⁷⁹ Там же, л. 120.

экономики Академии наук ЭССР и на кафедре политэкономии Тартуского университета. Усилиями ученых и специалистов сформирована агрохимическая служба, созданы новые, более стойкие и высокопродуктивные сорта зерновых культур, многолетних трав, корнеплодов, выведены новые породы сельскохозяйственных животных, разработаны рациональные системы ведения скотоводства.

Внедрение достижений науки и передового опыта требовало от партийных органов большой организационной работы, творческого подхода, строгого учета конкретных условий республики, районов и отдельных хозяйств. Это следует особенно подчеркнуть в связи с тем, что в эти годы давалось немало указаний и рекомендаций «сверху», многие из которых, как выяснилось впоследствии, не были обоснованными.

По инициативе парткомов при производственных управлениях были созданы комиссии по внедрению передового опыта. Под руководством местных парторганизаций широко развернулось обучение и переподготовка кадров, проводились экскурсии в передовые хозяйства. Использовались и другие формы пропаганды и обучения передовым методами — издание специальной литературы, лекции, кино, радио, телевидение.

Новые приемы внедрялись постепенно. Как правило, рекомендации, разработанные научно-исследовательскими институтами, проверялись в опорно-показательных совхозах. Здесь же работали школы передового опыта, систематически проводились семинары и курсы работников соответствующих отраслей, на которых кадры осваивали технологию новых приемов. После этого шло внедрение в остальные хозяйства.

Бюро ЦК КПЭ по руководству сельским хозяйством обобщало положительный опыт, нацеливало местные партийные организации на развитие собственной инициативы. В июне 1963 года было принято постановление о внедрении опыта опорно-показательного совхоза имени В. И. Ленина (Тартуского управления) по механизации свиноводческой фермы.⁸⁰ Этот совхоз является примером для всей республики. Свиноводство здесь сосредоточено в одном отделении, где было компактно построено 4 свиарника на 3 тысячи голов откормочников. Приготовление и подача кормов, водоснабжение, уборка помещений полностью механизированы. На производство центнера свинины затрачивалось в два раза меньше средств, чем в среднем по совхозам республики.⁸¹ Бюро ЦК КПЭ рекомендовало издать массовым тиражом брошюру о совхозе имени В. И. Ленина, а также определить хозяйства, в которых этот опыт можно применять в ближайшее время.

II пленум ЦК КПЭ (1964 г.) указал на передовые хозяйства,

⁸⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 210, д. 14, л. 85.

⁸¹ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 150, д. 12, л. 13.

уровень производства которых мог быть принят за эталон для остальных хозяйств. Это колхозы «Эстония» и «9-е Мая» Пайдеского управления, «Рахва Выйт» Харьюского управления, совхозы «Винни», «Кехтна», имени Ю. Гагарина и другие. Были названы лучшие хозяйства по отраслям. Пленум призвал внедрять опыт доярки Л. Саар, телятницы Х. Пендер, свиноводки В. Королевой, трактористов К. Кякка и В. Петрова и других передовиков, достигших высокой производительности труда.⁸²

В результате продуманной работы в практику колхозов и совхозов широко внедрялась рациональная система скотоводства, кормление молочного скота по классам, беспривязное содержание телят, применение новых сортов семян, использование сланцевой золы для известкования почв и многое другое. 1964 год труженики сельского хозяйства Эстонии объявили годом образцовой агротехники. Эстонскую ССР для изучения опыта посетили многие представители из Латвии, Белоруссии, Молдавии, Украины, Казахстана, Костромской области и Карельской АССР.

Представляет интерес деятельность партийных комитетов и первичных организаций по внедрению прогрессивных форм оплаты труда в колхозах. Эта работа в республике развернулась уже после сентябрьского (1953 г.) Пленума ЦК КПСС, по рекомендации которого стало внедряться денежное авансирование. С 1958 года начали вводить гарантированную денежную оплату труда вместо прежней формы оплаты по трудодням.* Опыт новой системы был внимательно изучен и поддержан Центральным Комитетом КП Эстонии. В марте 1959 г. и в феврале 1960 г. были приняты решения ЦК КПЭ и Совета Министров ЭССР об улучшении нормирования и оплаты труда, о размерах отчислений и использовании средств неделимых фондов в колхозах республики.⁸³ По инициативе ЦК КПЭ были разработаны и рекомендованы колхозам примерные нормы выработки и расценки на все сельскохозяйственные работы. Эти рекомендации обсуждались во всех колхозах, вносились дополнения и предложения. От всех районов были получены и обобщены данные относительно применения денежной оплаты труда.

Личная заинтересованность в результатах развития хозяйства была положена в основу рекомендаций и по денежной оплате труда руководящих колхозных кадров и специалистов.

⁸² «Советская Эстония», 17 марта 1964 г.

* Колхозы Раквереского района ЭССР наряду с передовыми колхозами РСФСР и УССР одними из первых в нашей стране стали переходить к денежной оплате. Зачинателем выступила сельхозартель «Калевипоэг». Здесь по совету райкома партии колхозники взяли за мерилу труда не трудодень, а человеко-день. В основу норм и расценок были положены нормы, действовавшие в соседнем совхозе «Хулья», находившимся примерно в равных условиях. Райком партии вместе со специалистами помог внедрить новую систему оплаты труда и в других колхозах, учитывая в каждом случае местную специфику.

⁸³ ПА КПЭ. ф. 1, оп. 198, д. 23, л. 214; д. 44, л. 26.

ЦК КПЭ и парткомы производственных управлений следили за правильным применением новой системы. Проводились специальные семинары, теоретические конференции, посвященные соблюдению принципов материальной заинтересованности. Пришлось немало поработать над тем, чтобы разрушить предубеждение, будто переход к денежной оплате возможен только в сильных хозяйствах. Партийные организации сумели доказать, что именно денежная оплата труда является важным средством укрепления экономики слабых хозяйств.

В ряде отстающих хозяйств пришлось пойти на некоторое временное сокращение отчислений в неделимые фонды, чтобы создать фонд оплаты труда, повысить материальную заинтересованность и сдвинуть развитие таких колхозов с мертвой точки. Этот экономический маневр вполне себя оправдал. Он обеспечил рост трудовой активности колхозников, укрепление экономики колхозов и позволил в последующем увеличить отчисления на пополнение общественных фондов.

В 1962—1963 годах, когда преобладающее большинство колхозов уже осуществляло денежную оплату, партийным комитетам пришлось бороться против двух крайностей. Во многих колхозах слишком высоко оценивали человеко-день, нормы выработки и расценки труда не соответствовали достигнутому уровню производства. Например, в колхозах Валгаского управления были занижены нормы и завышены оценки. В результате за 1962 год возникла задолженность по выплате зарплаты на сумму 154298 рублей. Оплата колхозникам шла с опозданием до шести месяцев.⁸⁴ В отдельных колхозах укоренилась порочная практика погашения задолженности по оплате труда за счет доходов следующего года. Парткомы разъяснили пагубность такого подхода. Другая крайность выражалась в слишком низкой оценке человеко-дня, что не побуждало колхозников к трудовой активности, и дела поправлялись очень медленно.

С ростом технической оснащенности хозяйств, изменением технологии производства вносились коррективы в нормы выработки и расценки. В феврале 1964 года постановлением ЦК КПЭ и Совета Министров ЭССР была введена новая — шестирядная тарифная сетка вместо прежней трехрядной.⁸⁵

В сельском хозяйстве, особенно в полеводстве, есть немало таких видов работ, которые трудно поддаются тарификации. Поэтому парткомы и первичные организации вели также поиск таких форм оплаты, которые стимулировали бы и эти работы. На одной из экономических конференций Пярнуский партком вместе с руководителями колхозов и совхозов всесторонне рассмотрел повременную, или почасовую, оплату труда, впервые

⁸⁴ ПА КПЭ, ф. 9264, оп. 2, д. 1, л. 98.

зародившуюся в колхозах «Сирп я Вазар» и «Кайсма» этого района.⁸⁶

Ее сущность заключается в том, что тарифицируется не работа, а тот, кто ее исполняет. Всем колхозникам полеводческих бригад был присвоен тарифный разряд в соответствии с квалификацией и способностью производить те или иные работы. Всего шесть разрядов. Имея разряд, колхозник получает соответствующую оплату не за количество затраченного им труда, а за проработанный на производстве день. В основу оплаты здесь была положена дневная или сменная норма выработки, только ее никто не учитывал. При этой системе колхозник заинтересован трудиться добросовестно. Если он будет работать не в меру своих сил и способностей, то тарификационная комиссия может снизить ему разряд. Кроме того, контроль за трудовой активностью и качеством работы осуществлялся всеми членами бригады. Здесь действовал принцип: «один — за всех, все — за одного». Повременная оплата постепенно была распространена на шоферов, ремонтных рабочих и доярок.

Примерно в то же время в Раквереском и Вильяндиском управлениях проводились опыты по применению дополнительной оплаты за своевременно и качественно выполненную работу на весеннем севе и уборке урожая. Размеры поощрений устанавливались в зависимости от возможностей хозяйств. Например, в хозяйствах Раквереского управления за уборочные работы с оценкой «отлично» дополнительно выплачивалось до 40% от основной оплаты, при оценке «хорошо» — до 20%. Если же комбайнер допускал частичный брак, то ему выплачивалось только 80% основной оплаты.⁸⁷

Бюро ЦК КПЭ (ноябрь 1964 г.), учитывая опыт по применению повременно-премиальной оплаты труда в Пярнуском и Вильяндиском управлениях, рекомендовало применять ее в порядке опыта в других колхозах. Одновременно рекомендовалось использовать на дополнительную оплату в качестве премий за лучший труд до 30% стоимости сверхплановой продукции.⁸⁸ Начиная с 1965 года повременно-премиальная система прочно вошла в практику колхозов.

Углубленное внимание к проблемам материального стимулирования положительно сказалось на развитии экономики колхозов и росте производства. Если в 1958 году на один человек-день было произведено зерна 67 килограммов, то в 1964 году — 198, картофеля соответственно — 277 и 373, молока — 54 и 72, говядины — 10 и 16, свинины — 10 и 19 килограммов. Доход на

⁸⁵ «Собрание постановлений и распоряжений Совета Министров ЭССР». 1962, № 8, стр. 158—160.

⁸⁶ ПА КПЭ, ф. 2447, оп. 32, д. 1, л. 34.

⁸⁷ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 250, д. 12, лл. 36—37.

один человеко-день увеличился с 2 рублей 65 копеек до 5 рублей 94 копеек, а средняя оплата человеко-дня возросла с 1 рубля 78 копеек до 2 рублей 89 копеек.⁸⁹ По сравнению с другими республиками Эстонская ССР имела относительно высокий уровень оплаты труда. В 1963—1965 годах по этому показателю колхозы Эстонии на 30—50% превышали уровень колхозов Литвы и Латвии.⁹⁰ Внедрение новых форм оплаты труда и последовательное осуществление принципа материальной заинтересованности обеспечило относительно высокий уровень производства в колхозах Эстонии.

В результате целенаправленной деятельности республиканской парторганизации в развитии сельского хозяйства сделан шаг вперед, заложены реальные предпосылки для его дальнейшего роста. В 1963 году Эстонская ССР перевыполнила план заготовок сельскохозяйственных продуктов. Начиная с 1964 года происходит быстрый рост всех отраслей сельского хозяйства. В 1965 году средняя урожайность зерновых по республике составляла 21,9 центнера, картофеля — 161 центнер, кормовых корнеплодов — 445 центнеров с гектара.⁹¹ При этом многие хозяйства и районы в целом получили рекордные урожаи от 30 до 35 и больше центнеров зерна, от 200 до 250 центнеров картофеля с гектара.

За годы семилетки колхозы и совхозы увеличили производство зерна в 2,3 раза, картофеля — 1,5 раза, мяса — 2,2 раза, молока — 1,7 раза и яиц — в 2,1 раза. В 1965 году все совхозы республики впервые закончили сельскохозяйственный год с прибылью. По таким показателям, как выход валовой продукции на одного трудоспособного работника, производительности труда, себестоимости продукции Эстонская ССР значительно опережала другие республики.

* * *

При оценке роли и значения партийных комитетов производственных управлений следует различать два аспекта. Первый связан с организационной структурой построения партийных организаций по производственному принципу, второй — с содержанием партийного руководства, формами и методами партийной работы тех лет. Хотя оба аспекта взаимосвязаны, но их

⁸⁸ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 237, ед. хр. 1, лл. 248—249.

⁸⁹ М. Штурм. Материальные стимулы к труду. — «Партийная жизнь», 1965, № 12, стр. 21.

⁹⁰ М. Л. Бронштейн. Природно-экономические различия и стимулирование колхозного строительства. М., 1968, стр. 47.

⁹¹ «Народное хозяйство Эстонской ССР в 1970 году». Таллин, 1971, стр. 166.

различение имеет принципиальное значение. К сожалению, в историко-партийной литературе это не всегда делается, а роль парткомов зачастую оценивается однозначно — только отрицательно.

Что касается организационной структуры построения партии, то, как уже отмечалось в начале статьи, двухлетний опыт показал неоправданность размежевания сфер деятельности промышленных и сельских парторганизаций. Район как административно-хозяйственная единица оказался в партийном и государственном отношении разорванным на части, что затрудняло согласованность действия в решении политических и экономических задач. Производственный принцип вел к смешению функций, прав и обязанностей партийных, советских и хозяйственных органов, породил параллелизм и дублирование в руководстве. Не было четкого представления о характере взаимоотношений между партийными комитетами и самими производственными управлениями. Усложнилась структура партийных и советских органов, разросся их аппарат, а районное звено оказалось серьезно ослабленным. Указанные недостатки носили общесоюзный характер. Они были присущи и Компартии Эстонии.

Пленум ЦК КПСС в ноябре 1964 года признал необходимым вернуться к построению парторганизаций и их руководящих органов по территориально-производственному принципу. Партийные комитеты производственных управлений были реорганизованы в райкомы партии, в которых было сосредоточено руководство всеми парторганизациями, находящимися на территории района. При этом в основу районного деления были взяты не прежние районы, а те, которые сложились в границах производственных управлений. Сохранились и производственные управления как оперативные органы управления сельскохозяйственными предприятиями.

Указывая на отрицательные последствия перестройки партии по производственному принципу, было бы неправильно выводить из нее все недостатки партийного руководства. Известно, что еще до создания производственных парткомов, партийные организации, отождествляя свое руководство с управлением, брали на себя несвойственные им функции, сбивались на подмену советских и хозяйственных органов, вмешивались в оперативную деятельность хозяйственных руководителей.

Парткомы управлений основательно приумножили этот «опыт», что и не могло быть иначе, поскольку их деятельность получила узкопроизводственную направленность. Неправильно понимая конкретность руководства, некоторые из них старались расписывать буквально все: как пахать и сеять, сколько вносить удобрений, какие рационы использовать при откорме скота. «В свое время, — пишет первый секретарь ЦК КП Эстонии И. Г. Кэбин, — на партийных собраниях сельские коммунисты

стремились решать лишь всевозможные, нередко частные, хозяйственные проблемы, упуская многие вопросы работы с людьми, организационного и политического руководства». ⁹² Отрешиться от принятых методов руководства партийные комитеты не могли, поскольку ими широко пользовались вышестоящие партийные органы.

Субъективизм, прожектерство, необоснованные импровизации в руководстве сельским хозяйством наложили свой отпечаток на деятельность производственных парткомов. Многочисленные факты администрирования и шаблонных указаний «сверху» оставили глубокий след на методах и стиле работы парткомов, сдерживали развитие самостоятельной инициативы.

Несмотря на крупные недостатки, в практике работы парткомов производственных управлений был накоплен большой положительный опыт по мобилизации масс на претворение в жизнь генеральной линии партии. Сельские парткомы, работники их аппарата с чувством высокой ответственности подошли к исполнению возложенных на них партией задач в подъеме сельского хозяйства. В этом отношении было немало поучительного в деятельности парткомов Компартии Эстонии.

Центральный Комитет КП Эстонии, производственные парткомы в руководстве сельским хозяйством опирались на рекомендации ученых и передовой опыт специалистов и тружеников сельского хозяйства. Творческий подход к решению практических задач, учет особенностей местных условий, коллегиальность в партийном руководстве позволили избежать многих ошибок, имевших место в те годы вследствие неоправданных рекомендаций, а также субъективизма в руководстве экономической жизнью страны. Положительные стороны накопленного опыта с успехом используются парторганизацией республики в борьбе за претворение в жизнь решений XXIV съезда КПСС в области сельского хозяйства.

⁹² И. Г. Кэбин. Компартия Эстонии в борьбе за подъем социалистического сельского хозяйства. — «Вопросы истории КПСС», 1969, № 10, стр. 19.

**KOLHOOSIDE-SOVHOOSIDE TOOTMISVALITSUSTE
PARTEIKOMITEED (1962—1964)
(EKP materjalide alusel)**

I. Volkov

Resümee

Eestimaa Kommunistliku Partei arhiivi ja ajakirjanduse materjalide põhjal on artiklis üldistatud NLKP KK 1962. a. novembripleenumi otsuse alusel loodud kolhooside-sovhooside tootmisvalitsuste parteikomiteede tegevuse põhijooned.

Peatähelepanu on pööratud maarajoonide parteikomiteede tööstiili, -vormide ja -meetodite analüüsile partei-algorganisatsioonide, partei- ja riigikontrolli organite juhtimisel, juhtiva kaadri ning kolhooside ja sovhooside spetsialistide valikul ning paigutamisel. Autor vaatleb samuti parteilise juhtimise iseloomulikke jooni põllumajanduses, näitab parteiorganisatsioonide osa mahaäänud majandite edasiviimisel.

Artikli lõppkokkuvõttes järeldatakse, et Eestimaa Kommunistlik Partei lähenes loovalt põllumajanduse arendamise ülesannete lahendamisele, võttis arvesse kohalikke tingimusi ja suutis seetõttu vältida mitmeid puudusi, mis ilmsid neil aastail parteiorganite tootmisalase printsiibi põhjendamata reorganiseerimise tulemusel, samuti subjektivismi ja voluntarismi tõttu riigi majanduselu juhtimisel.

**PARTY COMMITTEES OF PRODUCTION MANAGEMENT OF
COLLECTIVE AND STATE FARMS
(1962—1964)**

(On the basis of the materials of the Estonian C.P.)

I. Volkov

Summary

On the basis of the materials found in the Archives of the Estonian Communist Party and the press, the article generalizes the activities of the Party committees of collective and state farms which have been created according to the decision, adopted by the November Plenum of the Communist Party of the U.S.S.R. in 1962.

The main attention has been paid to the analysis of the style, forms and methods used in the selection and distribution of specialists and the directing personnel by the rural Party committees under the leadership of the local Party organizations and Party

and State Control organs. The author also describes some characteristic features of Party direction in rural economy and shows the role of Party organizations in the improvement of some backward farms.

It has been concluded that the Estonian Communist Party has maintained a constructive approach to the tasks of agricultural development, has paid attention to local conditions and in that way has been able to avoid many shortcomings which had occurred during these years due to the unformed reorganization of the industrial principles, subjectivity and arbitrariness in the direction of economic life of the country.

EKP TEGEVUSEST KÕRGEMATE ÕPPEASUTUSTE ÜHISKONNATEADUSTE KATEEDRITE TUGEVDAMISEL AASTATEL 1959—1965

U. Rukki

Ühiskonnateaduste kateedrite koht ja ülesanded kõrgema kooli süsteemis on eriti vastutusrikkad ja ulatuslikud. Ühiskonnateaduste õppejõudude põhitegevus — marksismi-leninismi teooria õpetamine ja üliõpilaste kommunistlik kasvatamine — peab kindlustama tulevaste spetsialistide sügava ideelis-teoreetilise ettevalmistuse ja nende kommunistliku maailmavaate teaduslike aluste formeerumise.

Erinevalt teistest kateedritest ei piirdu ühiskonnateaduste kateedrite tegevus ainult üliõpilaskonnaga, vaid see on seotud kogu kõrgema kooli ideoloogilise töö sfääriga.

Kõrgemate õppeasutuste ühiskonnateaduste kateedritesse on koondunud vastavate õppeasutuste parteilise kaadri tuumik, kellel on tõhus teoreetiline ettevalmistus ühiskondlik-poliitiliseks tegevuseks ja sageli ka vajalikud praktilise töö kogemused. Seetõttu valitakse neid töötajaid ka õppeasutuste parteiorganisatsioonide ja ühiskondlike organisatsioonide juhtivaisse organeisse, neile kuulub avangardne osa parteiharidussüsteemi mitmesugustes lüüdes nii kõrgemates koolides kui ka väljaspool seda.

Tulenevalt ülesannetest, mida ühiskonnateaduste kateedritel tuleb täita, on ühiskonnateaduste õppejõudude kvalifikatsiooni, kaadri valiku ja selle ettevalmistamise küsimused eriti olulise tähtsusega. Seni ei ole nimetatud küsimust vajalikul määral uuritud. Ühiskonnateaduste kateedritega seotud probleeme on tõstatatud vaid teiste uuritavate küsimuste kõrval üksikutes probleemartiklites¹ ja raamatutes.²

¹ E. Schmidt, Mõnedest tehnikateadlaste kaadri ettevalmistamise probleemidest. — Eesti Kommunist 1967, nr. 5; E. Schmidt, Kõrgema kooli ühiskonnateadlaste ülesanded. — Eesti Kommunist 1972, nr. 9.

² E. Schmidt, Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis. Tallinn, 1959. E. Schmidt, Mõningaid küsimusi kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest. — Tallinna Polütehnilise Instituudi Toimetised. Seeria B, nr. 32. Tallinn, 1970.

Käesolevas artiklis käsitletakse eelkõige organisatsioonilisi abinõusid, mida aastail 1959—1965 kõrgema kooli juhtkonnad, parteiorganisatsioonid ja ühiskonnateaduste kateedrid EKP juhtimisel rakendasid ühiskonnateaduste kateedrite tugevdamiseks.

Artikli kirjutamisel kasutas autor EKP, ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Ministeeriumi ja kõrgemate õppeasutuste arhiivide materjale.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsus on osutanud pidevalt tähelepanu ühiskonnateaduste arengule ja ühiskonnateaduste kateedrite osatähtsuse tõstmisele üliõpilaste õpetamisel ja kasvatamisel.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu on vastu võtnud mitmeid tähtsaid otsuseid teadusliku kaadri ettevalmistamise parandamiseks kaasaja tingimustes.³

EKP Keskkomitee, lähtudes partei ja valitsuse direktiividest ja NLKP programmis püstitatud ülesandest kujundada kõigis nõukogude ühiskonna töötajais marksism-leninismi baasil teaduslik maailmavaade, suhtus suure nõudlikkusega ühiskonnateaduste kateedrite töösse.

EKP Keskkomitee 1961. aasta juunipleenum, märkinud ära ühiskonnateaduste õppejõudude eriti vastutusrikka osa üliõpilaste kommunistlikul kasvatamisel, pidas vajalikuks võtta kõik kõrgemate õppeasutuste ühiskonnateaduste kateedrite õppejõud ja aspirandid EKP Keskkomitee nomenklatuuri.⁴

Nimetatud pleenumi otsusega kohustati EKP Keskkomitee bürood ja Tallinna ning Tartu linnakomiteed «tugevdama ühiskonnateaduste kateedreid teooria alal hea ettevalmistuse saanud ning poliitiliselt kindlameelsete kommunistidega, kes on võimelised edukalt ette valmistama ning kommunismi ideede vaimus kasvatama noori spetsialiste.»⁵ Rõhutades ühiskonnateaduste osatähtsust üliõpilaste kommunistlikul kasvatamisel, märgiti EKP Keskkomitee II pleenumil 1962. a. veebruaris, et ühiskonnateaduste õpetamine peab tagama marksismi-leninismi kui filosoofiliste,

³ Постановление от 20 августа 1956 г. «О мерах по улучшению подготовки и аттестаций научных и педагогических кадров.» Постановление от 28 января 1960 года «О мерах по улучшению качества диссертационных работ и о порядке присуждения ученых степеней и званий». Постановление от 13 июня 1961 года «О мерах по подготовке и аттестации научных и педагогических кадров». Постановление от 12 мая 1962 года «О мерах по дальнейшему улучшению подбора и подготовки научных кадров». Постановление от 20 февраля 1964 года «О дальнейшем развитии научно-исследовательской работы в высших учебных заведениях». Постановление от 3 сентября 1966 года «О мерах по улучшению подготовки специалистов и совершенствованию руководства высшим и средним специальным образованием в стране». Постановление от 14 августа 1967 года «О мерах по дальнейшему развитию общественных наук и повышению их роли в коммунистическом строительстве».

⁴ ЕКРА, ф. 1, н.п. 199, с.-ü. 119, л. 13.

⁵ Sealsamas.

majanduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete ühtse ja tervikliku süsteemi omandamise üliõpilaste poolt. On tarvis taotleda, et teadmised, mida üliõpilased omandavad marksismi-leninismi teooria alal, kujuneksid neil sisemiseks veendumuseks, mida nad oskavad elus rakendada.⁶

Pidades silmas, et ühiskonnateaduste õpetamise teaduslik-teoreetiline tase ja saavutused üliõpilaste kommunistlikul kasvatamisel sõltuvad otseselt õppejõudude teaduslikust kvalifikatsioonist ja pedagoogilisest meisterlikkusest, tegi EKP Keskkomitee presidium 10. septembril 1963 EKP ideoloogiaosakonnale ja ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Komiteele ettepaneku läbi viia ühiskonnateaduste õppejõudude vabariiklik seminar.⁷ Iga-aastased seminarid muutusid õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise süsteemi oluliseks lüliks. Neil seminaridel esinesid NLKP ja EKP Keskkomitee ning vabariigi valitsuse juhtivad töötajad ja silmapaistvad teadlased Nõukogude Liidu mitmesugustest teadusliku uurimistöö keskustest, sealhulgas vabariigi Teaduste Akadeemia ja kõrgemate koolide väljapaistvad teadlased ja õppejõud.

Olulisi kokkuvõtteid vabariigi ühiskonnateaduste kateedrite senisest tööst üliõpilaste kommunistlikul kasvatamisel tegi EKP Keskkomitee VII pleenum 1968. a. märtsis. Pleenumi otsustes anti printsipiaalsed suunad ühiskonnateaduste kateedrite töö edasiseks täiustamiseks ja parandamiseks.

Vabariigi kõrgemate õppeasutuste ühiskonnateaduste õppejõudude kaader kujunes välja mitmel viisil. 40-ndail ja 50-ndail aastail suunasid NLKP ja Nõukogude valitsus siia spetsialiste teistest liiduvabariikidest. Ühiskonnateaduste õppejõudude uue põlvkonna üleskasvatamise eest on vabariigi õppeasutuste kollektiivid palju tänu võlgu niisugustele suurte kogemustega õppejõududele nagu dots. R. Antons, dots. V. Reiman, prof. H. Moosberg, dots. E. Brandt, v.-õp. L. Lambakhar, dots. A. Raud, dots. L. Roots, prof. O. Stein jt. Igati märkimisväärne on nende töö kogu kõrgema kooli õppejõudude kaadri ja üliõpilaste kommunistlikul kasvatamisel ning nõukogulike töömeetodite ja vormide kasutuselevõtmisel kõrgemates koolides.⁸ Lisaks vennasvabariikidest tulnud spetsialistidele rakendati ühiskonnateaduste õppejõududena tööle partei ja nõukogude juhtivaid töötajaid, vennasvabariikide õppeja teaduslike uurimisasutuste ja TRÜ aspirantuuri ning äsja kõrgema kooli lõpetanud.

Kindla süsteemi puudumine ühiskonnateaduste õppejõudude ettevalmistamisel ning kasvav vajadus kvalifitseeritud kaadri

⁶ EKPA, f. 1, nim. 211, s.-ü. 1, l. 256.

⁷ EKPA, f. 1, nim. 210, s.-ü. 8, l. 196.

⁸ E. Schmidt, Mõningaid küsimusi kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest. Tallinna Polütehnilise Instituudi Toimetised. Seeria B, nr. 32. Tallinn, 1970, lk. 17.

järele põhjustas pidevalt raskusi ühiskonnateaduste kateedrite komplekteerimisel. Eriti suur vajadus oli teadusliku kvalifikatsiooniga õppejõudude järele. 1958/59. õppeaastal olid kõigi kuue vabariigi kõrgema õppeasutuse õppejõududest ainult 24,9% teaduste kandidaadid (vt. tabel 3), doktoreid polnud üldse.

Ühiskonnateaduste kateedrite õppejõudude madal teaduslik kvalifikatsioon oli tingitud kahest peamisest põhjusest: 1) eelneval perioodil ei planeerinud vabariigi keskorganid perspektiivset vajadust ühiskonnateaduste kaadri järele; 2) ühiskonnateaduste õppejõudude kaadri ettevalmistamise pöhiraskus oli asetatud õppeasutustele, kes aga ei kasutanud küllaldaselt ära õppejõudude ettevalmistamiseks ja nende teadusliku kvalifikatsiooni tõstmiseks aspirantuuri mitmesuguseid vorme. Vastuvõtt aspirantuuri NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi ning poliitilise ökonomia alal oli aastatel 1948—1958 liiga väikesearvuline ning juhuslik. Näiteks aastatel 1948—1958 võeti kolmel nimetatud alal TRÜ juurde ainult 16 aspiranti. Kümne aasta jooksul lõpetas aspirantuuri 7 inimest. Aspirantuuri lõpetanud — V. Türk, G. Rekker, V. Krinal, I. Volkov, N. Kulli, T. Loit — jäid õppejõududena tööle TRÜ kateedrite juurde, v.a. L. Kaaramaa. Seetõttu jäi küsimus ühiskonnateaduste teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamisest ning nende kateedrite õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmisest aktuaalseks ka aastatel 1959—1965.

Tuleb märkida, et hoolimata ühiskonnateaduste õppejõudude defitsiidist näitasid kõrgemate koolide rektoraadid ja parteiorganisatsioonid käsitletavatel perioodil üles suurt nõudlikkust ühiskonnateaduste kateedrite komplekteerimisel. Juhindudes partei poolt püstitatud nõuetest ühiskonnateaduste õppejõudude teaduslik-pedagoogilisele tegevusele, moraalile ja kõlbelistele töökspidamistele, vabastati mitmed õppejõud töölt kui selleks sobimatud.

Aastatel 1959—1965 võtsid vabariigi kõrgemate koolide juhtkonnad, lähtudes valitsuse ja partei kõrgemate organite otsustest, tarvitusele mitmeid abinõusid ühiskonnateaduste õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmiseks ja kateedrite töö paremustamiseks.

Positiivne nihe aspirantide ettevalmistamises toimus 1959/60. õppeaastal, mil ühiskonnateaduste õppejõudude ettevalmistamiseks suunati TRÜ juurde statsionaarsesse aspirantuuri 4, aastasessse aspirantuuri 3 õppejõudu. Peale selle suunas TRÜ ühe õppejõu statsionaarsesse aspirantuuri NLKP Keskkomitee juures asuvasse Ühiskonnateaduste Akadeemiasse NLKP ajaloo alale.⁹

Ka TPI NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi kateedris suunati 1958/59. õppeaastal üks õppejõud aastasessse aspirantuuri ja teine 5-kuulistele kvalifikatsioonitõstmise kursustele. Väiksemates õppeasutustes, nagu ENSV Riiklik Kunstiinstituut ja ENSV Riiklik Konservatoorium, ei saanud ühiskonna-

⁹ TRÜ arhiiv, nim. 18, s.-ü. 83, lk. 13—14, 20.

teaduste õppejõud kvalifikatsioonitõstmise kursustest praktiliselt osa võtta kateedrite äärmiselt väikeste koosseisude tõttu.

Erilist tähelepanu nõudis ühiskonnateaduste kateedrite õppejõudude senise teadusliku töö korralduse täiustamine. Nagu märgiti ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee kolleegiumi otsuses 1960. a. 30. märtsist, kulges teaduslik uurimistöö ebarahuldavalt mitmetes ühiskonnateaduste kateedrites, eriti E. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi marksismi-leninismi ja Tartu Riikliku Ülikooli NLKP ajaloo kateedris.¹⁰ Järjekindlat tähelepanu teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamisele ja kvalifikatsiooni tõstmise küsimustele ei pööranud ka õppeasutuste nõukogud. Sellest tulenevalt esines teadusliku uurimistöö korraldamises olulisi puudujääke, nagu uurimistöö temaatika juhuslikkus, selle vähene aktuaalsus, kindlaks määratud teemade sagedane muutmine jm.¹¹

Lähtudes EKP Keskkomitee VIII pleenumil (1959. a.) antud suundadest kaadri valiku, paigutamise ja kasvatamise küsimustes,¹² kuulutati TRÜ parteibüroo initsiatiivil 1960. a. välja konkursi poliitilise ökonomia, filosoofia ja NLKP ajaloo kateedrite juhatajate vakantsetele kohtadele. Samal aastal valiti konkursi korras NLKP ajaloo kateedri uueks juhatajaks ajalookandidaat J. Jakobson ja poliitilise ökonomia kateedri juhatajaks majandusteaduste kandidaat E. L. Míkelsaar. Filosoofia kateedri juhataja ajutiseks kohusetäitjaks määrati M. Makarov. Uute kateedrijuhatajate tulek mõjus positiivselt teaduslikule ja õppe-metoodilisele tööle. 1962. a. septembris märgiti TRÜ Opetatud Nõukogu ja ülikooli parteikomitee ühisel koosolekul, et «peamine, mis on juba tehtud, kuulub õpetamise ümberplaneerimise ja õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise valdkonda.»¹³

Mitmel juhul tekitasid tõsiseid raskusi ühiskonnateaduste kateedrite töö korraldamisel kateedrite ebastabiilsed koosseisud. Ainuüksi 1960. a. lahkus TPI NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi kateedrist 5 õppejõudu — teaduste kandidaati seoses edutamisega vastutusrikkamate ülesannete täitmisele.¹⁴ Järgmisel aastal reorganiseeriti TPI NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi kateeder kaheks iseseisvaks, NLKP ajaloo ja filosoofia kateedriks, samal ajal oli vaja tõsta NLKP ajaloo kateedri õppejõudude arvu 8-lt 13-le. Et vabariigis polnud piisavalt NLKP ajaloo spetsialiste, tuli võtta kateedrisse ka selliseid õppejõude, kelle erialaline spetsialiseerumine pidi toimuma paralleelselt õppetööga. Pooled uutest õppejõududest ei olnud varem

¹⁰ ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Min. arhiiv, nim. 1, toimik 18, l. 53.

¹¹ ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Min. arhiiv, nim. 3, toimik 4, l. 7.

¹² EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 21, l. 8—16.

¹³ EKPA, f. 151, nim. 12, s.-ü. 76, l. 30.

¹⁴ EKPA, f. 910, nim. 7, s.-ü. 76, l. 31.

kas üldse NLKP ajalugu õpetanud või jätkasid seda pärast pike-
mat vaheaega.¹⁵

Et äsjaloodud kateedri õppejõud enamuses omasid ka väheseid
pedagoogilise töö kogemusi, siis seisis paljude õppejõudude töös
kesksel kohal mitte niivõrd teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise,
kuivõrd õppe-metoodilised küsimused ning NLKP ajaloo alase
spetsiaalsuse omandamine.

Alates 1961/62. õppeaastast hakkasid TPI rektoraat ja partei-
organisatsioon senisest suuremat tähelepanu pöörama ühiskonna-
teaduste kateedrite töö suunamisele. Nii arutati 1961. a. jooksul
kahel korral TPI parteibürool ühiskonnateaduste kateedrite tööd.
Vastuvõetud otsustes juhtiti tähelepanu vajadusele pidevalt abistada
vähete kogemustega õppejõude ning luua õppe-metoodilise töö
tõhustamiseks poliitilise ökonomia õppekabinet.¹⁶

TPI Nõukogu, arutanud NLKP ajaloo kateedri tööd, juhtis
kateedri juhataja ajutise kohusetäitja dots. U. Taigro tähelepanu
vajadusele võtta tarvitusele abinõud teadusliku uurimistöö inten-
siivistamiseks.¹⁷

Uudseks abinõuks ühiskonnateaduste kateedrite teadusliku
uurimistöö korraldamisel tuleb pidada teadusliku uurimistöö pers-
pektiivset planeerimist, mis viidi sisse 1961. a. Lähtudes NSVL
Kõrgema- ja Keskerihariduse Ministeeriumi kirjast nr. 50 18. veeb-
ruarist 1961 arutati kõigis TPI ühiskonnateaduste kateedrites läbi
olemasolevad võimalused kateedri liikmete teadusliku kvalifikat-
siooni ja pedagoogilise meisterliikkuse tõstmiseks.¹⁸ Kvalifikatsiooni
tõstmise plaanid kavandati pikemaks perioodiks selle arvestusega,
et kõik ühiskonnateaduste kateedrite õppejõud teeksid lähema
4—5 aasta jooksul läbi 5-kuulised kvalifikatsiooni tõstmise kursu-
sed ning kaitseksid väitekirja valitud teemal. Juba samal aastal
suunati TPI-st 3 ühiskonnateaduste õppejõudu ennast täiendama
Nõukogude Liidu teiste kõrgemate õppeasutuste juurde kolme- ja
üheaastasesse aspirantuuri ning 5-kuulistele kursustele.¹⁹

TRU ühiskonnateaduste kateedrite teadusliku töö perspektiivse
planeerimise aluseks sai TRU Õpetatud Nõukogu otsus 1961. a.
15. septembrist. See kohustas kõiki kateedreid ja teaduskondi välja
töötama õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise plaanid, kus nähtaks
ette kõigile õppejõududele teadusliku kraadi taotlemise viisid ja
tähtajad. Otsuses märgiti, et teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise
planeerimisel tuleb ära kasutada kõik soodustused, nagu osaline
õppekoormuse vähendamine, õppetööst vabastamine kuni 3 kuuks,
aspirantuur kaugõppe korras jne. Doktorikraadi taotlemisel soovi-

¹⁵ TPI arhiiv, nim. 1, s.-ü. 616, l. 81.

¹⁶ EKPA, f. 910, nim. 7, s.-ü. 9, l. 39.

¹⁷ TPI arhiiv, TPI Nõukogu otsus 1961. a. 24. novembrist.

¹⁸ TPI arhiiv, TPI 1962. a. aruanne, l. 81.

¹⁹ TPI arhiiv, TPI Nõukogu 1961/62. õ.-a. protokollid. Nõukogu otsus
24. novembrist 1961. a.

tati õppejõudude määramist noorema või vanema teadusliku töötaja ametikohale kuni 2 aastaks, 6-kuulisi komanderinguid teistesse teaduslikesse asutustesse ning 6-kuulisi loominguilisi puhkusi.²⁰ Opetatud Nõukogu otsusest lähtudes hakati kateedrites senisest suuremal määral pöörama tähelepanu tingimuste loomisele loominguiliseks tööks. Õppejõudude ajabüdzeti otstarbekama kasutamise huvides vaadati TRÜ NLKP ajaloo kateedris läbi õppejõudude tunniplaani, et võimaldada õppekoormusesl vabu päevi ning viia tööpäevas olevad «aknad» miinimumini.²¹

Senisest rohkem hakati tähelepanu pöörama õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmisele ka EPA ühiskonnateaduste kateedrites. Vaatamata kateedrite väikesearvulistele koosseisudele püüti luua soodsamaid tingimusi eelkõige nendele õppejõududele, kelle teaduslik uurimistöö oli jõudnud lõppstaadiumi. Nii võimaldati loominguilisi puhkusi V. Kozlovile, H. Tiidole, H. Kaaramaale, E. Mattisenile, aastasessa aspirantuuri suunati V. Kozlov ja H. Tiido.

Pandi alus ühiskonnateaduste kateedrite poolt väljaantavatele toimetistele (TRÜ-s 1961. a. ja EPA-s 1962. a.).

Printsipiaalsed suunad ühiskonnateaduste kateedrite teaduslike uurimistegevusele andis EKP Keskkomitee 1962. a. veebruaripleenum. Pleenumi otsuses märgiti, et kateedrite teaduslike uurimistööde plaanid sisaldavad veel palju ebaaktuaalseid ja teisejärgulisi teemasid. Soovitati välja töötada ja ellu viia abinõud kõrgemate õppeasutuste ühiskonnateaduste alase tegevuse koordineerimiseks. Ühiskonnateadlaste uurimistööde peasuundadeks soovitati võtta kommunistliku ülesehitustöö praktika tundmaõppimine ja teoreetiline üldistamine, nõukogude ühiskonna arengu põhiliste seaduspärasuste uurimine, kommunistliku kasvatusprobleemide läbitöötamine.²²

Pleenumi otsused said aluseks ühiskonnateaduste kateedrite teaduslike tööde temaatiliste plaanide korrigeerimisele.

1962. a. jooksul koondati TRÜ NLKP ajaloo kateedris uuritavad teemad sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemide raamidesse, kusjuures valdavas osas käsitleti EKP ajaloo küsimusi.

TRÜ poliitilise ökonomia kateedris asuti uurima põhiliselt ühiskondliku tootmise planeerimise ja organiseerimise teaduslike aluseid. Probleemi käsitleti õppejõudude uurimustes kahest aspektist: esiteks stimuleerimise küsimused põllumajanduse plaani-pärasas juhtimises ja teiseks stiimulid tööstustoodangu kvaliteedi tõstmisel.

TPI poliitilise ökonomia kateedris planeeriti teaduslikud uurimused põhiliselt kahes suunas: esiteks kapitalismi üldkriisi prob-

²⁰ TRÜ arhiiv. Opetatud Nõukogu 1961. a. protokollid, s.-ü. 50, l. 235.

²¹ TRÜ arhiiv. 1960/61. õppeaasta aruanne, s.-ü. 468, l. 54.

²² EKPA, f. 1, nim. 205, s.-ü. 8, l. 4.

leemid, kus konkreetseks uurimisobjektiks sai Soome majandus; teiseks sotsialismilt kommunismile ülemineku probleemid.

Samal ajal säilis aga mitmetes ühiskonnateaduste kateedrites temaatika killustatus ja paljuprobleemilisus (TPI NLKP ajaloo, TPedI marksismi-leninismi jt. kateedrid*). Ka ei seostanud kateedrid planeeritavat teaduslikku tööd vajalikul määral õppeasutuse profiiliga.

Mitmete abinõude rakendamine teadusliku uurimistöö intensiivistamiseks ühiskonnateaduste kateedrites andis peagi tulemusi. Ajavahemikul 1959—1963 täienesid ühiskonnateaduste kateedrid 21 teaduste kandidaadi võrra. NLKP ajaloo kateedrites kaitsesid väitekirju F. Kinkar, I. Volkov (TRÜ), E. Schmidt, J. Leede, J. Madis (TPI), H. Tiido (EPA); filosoofia kateedrites T. Loit, L. Stoloviš, M. Makarov, J. Rebane, L. Valt (TRÜ), R. Sarap (TRK), poliitilise ökonoomia kateedrites V. Türk, G. Rekker, H. Metsa (TRÜ), L. Kahk, I. Soidra, H. Kroon, O. Pöder (TPI), V. Kozlov (EPA). Õppejõudude teaduslik kvalifikatsioon ei tõusnud TPedI ja ERKI marksismi-leninismi kateedrites. Lisaks saavutustele õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni osas suudeti ühiskonnateaduste kateedrid valdavas osas täielikult komplekteerida ning saavutada nende stabiilsed koosseisud.

Olukord kvalifitseeritud kaadri küsimuses komplitseerus uuesti aastatel 1963—1964 seoses teadusliku kommunismi aluste aine õppeplaani võtmisega.

Teadusliku kommunismi aluste õpetamine esitas suuri nõudeid ühiskonnateaduste kateedritele. Sellest tulenevalt arutati teadusliku kommunismi õpetamisega seotud küsimusi nõukogude ja parteiorganisatsioonide koosolekuil.²³

Uus distsipliin võeti õppeplaani mõnevõrra kiirustades ja nii osutus uue aine õpetamise organisatsiooniline ja meetodiline ettevalmistus mitteküllaldaseks. Kuigi teadusliku kommunismi aluste õpetamist alustati juba 1963. a., loodi vastavad kateedrid TPI-s ja TRÜ-s alles 1964. a. septembris. Enne seda õpetasid ainet rektoratide poolt määratud grupid, kes olid moodustatud erinevate ühiskonnateaduste kateedrite õppejõududest ning kes paralleelselt teadusliku kommunismi aluste õpetamisega jätkasid oma põhitööd kateedrites.

Lisaks organisatsioonilistele raskustele esinesid õppe-metoodilised puudujäägid. Ebamäärane oli aine sisemine struktuur ja piirjooned ning vahekord teiste ühiskonnateadustega. Teadusliku kom-

* Kateedrite teadusliku töö allutamise ühtsetele suundadele oli mõnevõrra raskendatud, sest õppejõududel olid välja kujunenud kindlad uurimisteemad. Samal ajal ei saa aga kinnitada, et noorte õppejõudude suunamine teemade valikul kateedrite poolt oleks olnud vajalikult sihipärane.

²³ EKPA, f. 151, nim. 12, s.-ü. 133, l. 7; f. 151, nim. 12, s.-ü. 146, l. 11, f. 910, nim. 7, s.-ü. 24, l. 116—117. TRÜ arhiiv, TRÜ Õpetatud Nõukogu koosoleku otsus 29. jaanuarist 1965. a., TPI arhiiv, TPI Nõukogu otsus 24. maist 1964. a., TPI Nõukogu ja parteikomitee ühine otsus 17. detsembrist 1965. a.

munismi aluseid õpetavatel õppejõududel puudus erialane ettevalmistus. See tuli saavutada jooksva töö käigus.

Teadusliku kommunismi kateedrid komplekteeriti valdavas osas teadusliku kraadiga õppejõududest.

ENSV Ministrite Nõukogu Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee kolleegiumi 27. mai 1965. a. otsusega kinnitati TRÜ ja TPI teadusliku kommunismi aluste kateedrid vastavalt Tartu ja Tallinna kõrgemate õppeasutuste tugikateedriteks ülesandega osutada pidevat teaduslikku ja meetoodilist abi Eesti Põllumajanduse Akadeemia, E. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi, Riikliku Kunstiinstituudi ja Tallinna Riikliku Konservatooriumi ühiskonnateaduste kateedritele teadusliku kommunismi aluste õpetamisel.

Osa õppejõudude spetsialiseerimine teadusliku kommunismi aluste õpetamisele häiris kahtlemata vastavate ühiskonnateaduste kateedrite senise teadusliku uurimistöö kulgu. Mitmetest kateedritest lahkusid kvalifitseeritud õppejõud, neid asendasid teaduslikku uurimistööd alles alustavad noored õppejõud. Teiselt poolt said teadusliku kommunismi aluseid õpetama asunud õppejõud vähe tähelepanu pöörata uurimistööle, sest esikohale kerkis ümberkvalifitseerumine uuele distsipliinile. Teadusliku kommunismi aine meetoodikat pidid õppejõud välja töötama ja pidevalt täiustama. Vaadeldavail aastail ei kujunenud teadusliku kommunismi kateedrites välja teadusliku uurimistöö suunad vastavalt kateedri profiilile.²⁴

Ühiskonnateaduste õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmise ja kaadri järelkasvu kindlustamise peamiseks vahendiks tuleb pidada mitmesugustes vormides aspirantuuri, mille osatähtsus sel alal 60-ndail aastail tunduvalt suurenes. Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamise perspektiivne planeerimine, mida 1962. aastast esmakordselt rakendati, aktiveeris kõrgemate õppeasutuste juhtkondi, parteiorganisatsioone ja kateedreid vaagima igakülgset olemasolevaid võimalusi ja leidma täiendavaid reserve kateedri koosseisude kvantitatiivseks ning kvalitatiivseks kasvuks. Aastatel 1959—65 oli teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamine ühiskonnateaduste alal koondunud vabariigi kahe kõrgema õppeasutuse vastavate kateedrite juurde: poliitilise ökonomia ja filosoofia alal toimus aspirantide ettevalmistamine TRÜ-s ja TPI-s, NLKP ajaloo alal TRÜ-s.

Kuigi filosoofiaalases kaadrist oli suur puudus, ei õigustanud end aspirantuuri avamine TPI äsjaloodud filosoofia kateedri juurde 1962. aastal. Aspirantuuri töö organiseerimiseks puudus kateedril

²⁴ ENSV Min. Nõuk. Kõrgema ja Keskerihariduse Min. arhiiv, nim. 1, s.-ü. 117, l. 134—136.

sellel ajal küllaldane teaduslik-teoreetiline baas, kateedri teadusliku töö temaatika oli alles väljakujunemisel.*

Aspirantuuri töö kasuteguri määraavad lõppkokkuvõttes ära kaks põhikomponenti: 1) aspirantuuri komplekteerimine võimekate aspirantidega; 2) aspirantide töö teaduslik juhendamine ja organiseerimine.

Sobivate aspirantuurikandidaatide leidmisel tuli igal aastal ette raskusi nii TRU-s kui ka TPI-s. Mitmetel juhtudel jäid aspirantuuri vastuvõtuplaanid kateedrite poolt täitmata (tabel 1).

Tabel 1

TRU ühiskonnateaduste kateedrite aspirantuuri komplekteerimine
1962—1965.*

Kateedrid	1962		1963		1964		1965		Kokku 1962—1965		Plaani täitmise %
	plaan	täit- mine	plaan	täit- mine	plaan	täit- mine	plaan	täit- mine	plaan	täit- mine	
NLKP ajaloc	3/2	3/2	2/2	2/2	1/1	1/—	1/—	1/—	7/6	7/5	100/83,3
Filosoofia	2/2	1/—	3/2	2/2	1/—	—/—	—/2	—/2	6/6	3/4	50/66,6
Poliitilise ökonoomia	1/2	1/1	2/2	2/1	2/1	2/1	1/2	—/2	6/7	5/5	83,3/71,4
Kokku	6/6	5/3	7/6	6/5	4/2	3/1	2/5	1/5	19/19	15/15	78/73,5

* Tabel on koostatud TRU aspirantuuriosakonna aastaaruannete põhjal.

Märkus: murru lugeja tähistab statsionaarsete ja nimetaja mittestatsionaarsete aspirantide arvu.

Edukalt töötas aspirantide kandidaatide väljaselgitamisel TRU NLKP ajaloo kateeder, kus statsionaarsete aspirantide vastuvõtuplaan täideti aastatel 1962—1965 100% ulatuses (TRU poliitilise ökonoomia kateedris võeti vastu samal ajal 83,3% ja TRU filosoofia kateedris ainult 50% plaanist. Üle jõu käivaks kõikidele kateedritele osutus mittestatsionaarse aspirantuuri plaaniline komplekteerimine (tabel 2).

Korduvalt juhtisid õppeasutuste nõukogud kateedrite tähelepanu ebarahuldavale olukorrale aspirantuuri komplekteerimisel. Põhilise puudusena märgiti TRU kateedrite töös asaolu, et aspi-

* Eesmärgiga likvideerida killustatus filosoofia aspirantide ettevalmistamisel ning saavutada aspirantuuri töö sisulist tõusu lõpetati ENSV MN Kõrgema ja Keskk-erihariduse Komitee kolleegiumi otsusega 9. detsembril 1965. a. aspirantide vastuvõtt TPI filosoofia kateedri juurde.

Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamine aspirantuuri kaudu TRU ja TPI
ühiskonnateaduste kateedrites 1959—1969. a.¹⁾

Kateedrid	Võeti vastu 1959—1965. a.					Arvati välja 1959—1965. a. vastuvõetuid					1959—1965. a. vastuvõetud aspirantidest												
	neist					neist					lõpetas aspirantuuri 1959—1969. a.					lõpetas aspirantuuri väitekirja kaitsmise- ga ettenähtud ajal							
											neist					neist							
	statsio- naar- sesse		mitte- statsio- naar- sesse			Kokku		statsio- naarselt		mitte- statsio- naar- selt			Kokku		statsio- naarselt		mitte- statsio- naar- selt						
Kokku		arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%		
NLKP ajaloo*	17	7	41,2	10	58,8	7	41,2	1	14,3	6	60,0	10	58,8	6	85,7	4	44,0	4	40,0	3	50,0	1	25,0
Poliitilise ökonoomia	16	11	68,8	5	31,2	3	18,7	2	18,2	1	20,0	13	81,3	9	81,8	4	80,0	5	38,4	4	44,4	1	25,0
Filosoofia	18	12	66,6	6	33,4	5	27,7	4	33,3	1	16,7	13	72,3	8	75,0	5	83,3	5	38,4	3	33,3	2	40,0
Kokku	51	30	58,8	21	41,2	15	29,4	7	23,3	8	38,0	36	70,6	23	76,7	13	62,0	14	38,9	10	41,6	4	30,8

¹⁾ Tabel koostatud ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Ministeeriumi ja TRU aspirantuuriasakonna jooksva arhiivi andmeil.

* Ainult TRU-s.

rantuurikandidaatide väljaselgitamine algab liiga hilja. Sihipäraselt polnud ette valmistatud aspirantuurile kasvubaasi vanemate kursuste üliõpilaste hulgas, mitteküllaldased selleks olid ka kateedrite sidemed võimekate lõpetajatega.

Arvestatav ei olnud ka ühiskonnateaduste UTU ringide osa aspirantuuri kasvubaasina. 60-ndate aastate algul töötasid need nõrgalt või ei eksisteerinud aastate vältel üldse. Selle tõttu oli aspirantuurikandidaatide leidmine ja kasvatamine UTU kaudu juhuslik.

TRU Õpetatud Nõukogu otsusega kohustati kateedreid koostöös ühiskondlike organisatsioonidega valima tulevase aspirantuurikandidaate juba 3.—4. kursuse üliõpilaste hulgast ning pöörama suuremat tähelepanu UTU tööle.²⁵

Aspirantuuri töö teine otsustav lõik, aspirantide töö organiseerimine ja teaduslik juhendamine, oli aastate jooksul arutlusel väga mitmesugustel tasemetel. Nii kohustas TRU Õpetatud Nõukogu kateedreid 1962. a. aspirantuuri vastuvõtuplaanide koostamisel lähtuma juhendajate olemasolust, määrama vastavalt sellele ka vastuvõtu aspirantuuri.²⁶

Mitmel korral arutati aspirantuuri küsimust TRU ühiskonnateaduste kateedrite parteiorganisatsioonis. Vastuvõetud otsustes juhtiti tähelepanu aspirantide ülekoormamisele õppe- ja ühiskondliku tööga. Nii märgiti TRU ühiskonnateaduste kateedrite parteiorganisatsiooni üldkoosolekul, et kui esimese ja teise aasta aspirantide töö kulgeb põhiliselt plaani järgi, siis kolmanda aasta aspirantide kohta seda enam kinnitada ei saa.²⁷ Siiski ei suudetud ühiskonnateaduste kateedrite aspirantide ühiskondliku töö koormust vähendada. Seda kinnitas TRU-s läbiviidud õppejõudude ja aspirantide ühiskondliku töö koormuse kontroll.²⁸

Väitekirjade õigeaegne ja edukas valmimine sõltub paljuski nii teema valikust kui ka kvalifitseeritud ja kogemustega juhendaja olemasolust. NSVL MN ja NLKP Keskkomitee määruses «Teadusliku kaadri valiku ja ettevalmistuse edasise parandamise abinõudest» 1962. a. maist kohustati suurendama aspirantide teaduslike juhendajate osatähtsust ja vastutust.

60-ndatel aastatel laienes vabariigis nende ühiskonnateadlaste ring, kellele omistati aspirantide teadusliku juhendamise õigus.* 1959—1965. a. täiendasid aspirantide teaduslike juhendajate ridu

²⁵ TRU arhiiv, s.-ü. 501, l. 234—235, s.-ü. 615, l. 498.

²⁶ TRU arhiiv, s.-ü. 501, l. 234—235.

²⁷ EKPA, f. 151, nim. 12, s.-ü. 133, l. 14—18, f. 151, nim. 12, s.-ü. 146, l. 9—19.

²⁸ «Edasi» 1967, 13. aprill.

* 50-ndatel aastatel tegutsesid ühiskonnateaduste aspirantide teaduslike juhendajatena kateedrite õppejõududest peamiselt ajalooteaduste doktor prof. H. Moosberg, ajalookandidaat dots. V. Reiman, majandusteaduste kandidaat dots. A. Raud, dots. P. Antons, dots. V. Matin, dots. N. Erman jt.

lisaks ENSV Teaduste Akadeemia teadlastele ka ühiskonnateaduste kateedrite õppejõud, nagu ajalookandidaadid dots. J. Jakobson, dots. F. Kinkar ja dots. A. Panksejev partei ajaloo alal, majandusteaduste kandidaadid dots. M. Bronstein ja dots. H. Metsa poliitilise ökonomia alal, filosoofiakandidaadid dots. L. Stolovitš, dots. L. Valt filosoofia alal.

Aspirantide teaduslike juhendajatena tegutsesid veel mitmed teadlased Nõukogude Liidu teistest vabariikidest. NLKP ajaloo ja poliitilise ökonomia kateedrite aspirantide juhendajateks olid põhiliselt Eesti NSV ühiskonnateadlased, filosoofia kateedri aspirantide teaduslikest juhendajatest olid pooled (50,5%) väljastpoolt meie vabariiki (TRÜ-s 65,4%, TPI-s 42,8%).

Juba 1961. a. ENSV MN Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee kolleegiumi otsusega kohustati teaduskondi perioodiliselt ära kuu- lama aspirantide teaduslike juhendajate aruandeid. Juhendamise efektiivsuse tagamiseks otsustati organiseerida juhendajate nõupidamine, mida aga kahjuks siiski ei toimunud. Võib siiski arvata, et mitmekülgset ettevalmistatud nõupidamine aspirantide teadusliku juhendamise metoodika küsimustes ning laiem kogemuste vahetamine oleks suutnud mõnel juhul tõsta teadusliku juhendamise kasutegurit, sest mitmed ühiskonnateadlased tegutsesid aspirantide teaduslike juhendajatena esmakordselt.

ENSV MN Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee kolleegiumi otsuses 9. dets. 1965 «Aspirantuuri olukorrast ühiskonnateaduste alal TRÜ-s ja TPI-s» anti hinnang aspirantide teadusliku juhendamise olukorrale ühiskonnateaduste kateedrites. Otsuses märgiti, et teaduslike juhendajate kvalifikatsioon on rahuldav ning aspirantide dissertatsioonide temaatika vastab põhiliselt kateedrite teadusliku töö profiilile ja kaasaja nõuetele. Mõnes kateedris, nagu TPI filosoofia kateedris, ei kujunenud aspirantide kasvatamiseks vajalikku loominguulist õhkkonda. Vahel atesteeriti aspirante formaalselt ja hilinemisega. Otsuses juhiti tähelepanu sellele, et atesteerimine peab kujunema nii aspirandi kui ka teadusliku juhendaja töö igakülgseks sisuliseks analüüsiks.²⁹

Aspirantuuri töö üheks kvalitatiivseks näitajaks on kandidaadi-väitekirjade valmimise ja kaitsmise õigeaegsus. 1959.—1965. a. kaitses ettenähtud ajal väitekirja 14 aspiranti ehk 38,9% aspirantuuri lõpetajaist (tabel 2).

Tabelist näeme, et suhteliselt kõige paremini oli korraldatud aspirantide ettevalmistamine poliitilise ökonomia alal, kus oli kõige suurem aspirantuuri lõpetanute protsent. Kõige vähem lõpetas aspirante NLKP ajaloo alal, eriti mittetatsionaarseid, kellest 60% langes aspirantuurist välja. Mitmesugustel põhjustel tuli aspirantuurist välja arvata 15 aspiranti (29,4%): Ehkki aspiran-

²⁹ ENSV MN Kõrgema ja Keskerihariduse Min. arhiiv, nim. 1, s.-ü. 117, l. 236—237.

tuurist väljalangenute osatähtsus võrreldes aastatega 1948—1958 langes 35,2% -lt 29,4% -le, viitab see siiski puudujääkidele aspirantuuri koosseisude komplekteerimisel, aspirantide töö organiseerimisel ning nende teaduslikul juhendamisel.

Teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamine ühiskonnateaduste kateedrite juures aspirantuuri kaudu 1959—65. a. planeeritud tulemusi ei saavutanud, kuid oli eelneva perioodiga võrreldes suureks sammuks eelasi. Kui aastatel 1948—1958 võeti ühiskonnateaduste kateedrite juurde vastu 16 aspiranti, siis vaadeldaval perioodil oli see arv kasvanud 51-ni, s. o. kolmekordseks, seejuures oli märgatavalt tõusnud mittestatsionaarsete aspirantide osa (5,8% -lt 41,2% -le).

Mitmesuguste aspirantuurivormide kasutamine õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni tõstmiseks oli õppeasutuste loikes erinev. Nii domineeris TRU-s statsionaarne ja mittestatsionaarne aspirantuur ning suunamist üheaastasessa aspirantuuri ei toimunud, TPI-s oli aga olukord vastupidine. Harva kasutasid vabariigi kõrgemad õppeasutused sihtaspirantuuri.

Aastatel 1959—1965 olid aspirantuuri mitmesugused vormid kujunenud ühiskonnateaduste kateedrite õppejõudude ettevalmistamise ja kvalifikatsiooni tõstmise lahutamatuks osaks. Kokku valmistati neil aastail aspirantuuri kaudu ette 21 teaduste kandidaati, kellest 18 jäid tööle kõrgematesse õppeasutustesse. Kahjuks ei suutnud aspirantuur veel rahuldada kõikide kateedrite vajadusi kvalifitseeritud kaadri järele, mitmed kateedrid jäid endiselt osaliselt komplekteerimata. Puuduste põhjustele teaduslik-pedagoogilise kaadri ettevalmistamisel osutas EKP Keskkomitee VIII pleenum 1968. a. märtsis.³⁰ Peamiseks põhjuseks, miks paljud aspirandid ei kaitsenud väitekirja õigeaegselt, oli kateedrite vähene tähelepanu aspirantide valikule. Nagu pleenumil märgiti, peab tulevaste õppejõudude ja teadlaste valik algama juba tööst üliõpilastega. «Tuleb pidevalt tähelepanu pöörata üliõpilaste teaduslike ühingute kaudu teaduslike materjalide kogumisele ja läbitöötamisele kateedrites, individuaalsete õppeplaanide koostamisele üliõpilaste jaoks, kes ilmutavad kalduvust teaduslikuks tööks ja kiindumust valitud erialasse.»³¹ märkis oma ettekandes EKP Keskkomitee sekretär L. Lentsman.

Lisaks aspirantuurile kasutati veel mitmeid teisi õppejõudude teaduslik-metoodilise kvalifikatsiooni tõstmise viise. Kindla koha omandasid vaadeldaval perioodil õppejõudude suunamine ühiskonnateaduste õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmise instituutidesse: Moskvasse, Leningradi või Kiievisse. Võrreldes 50-ndate aastatega kasvas kursuste osa õppejõudude kvalifikatsiooni tõstmisel. Kui näiteks ajavahemikul 1956—1959 viibis kursustel 6 õppe-

³⁰ EKPA, f. 1, nim. 234, s.-ü. 35, l. 11—12.

³¹ «Rahva Hää!» 1968, 16. märts.

jõudu, siis 1960—65 juba 41. Kui analüüsida kursustest osavõttu õppeasutuste lõikes, siis oli see mitmeti erinev. Vaadeldaval perioodil suunati kursustele TRÜ-st 14, TPI-st 19, TPedI-st 6 ja EPA-st 2 õppejõudu.³² Halb oli olukord TRK-s ja ERKI-s, kus vaadeldaval ajavahemikul ei suunatud kursustele ühtegi õppejõudu. Kaadri vähesus oli põhiliseks takistajaks, miks väiksema-koosseisuliste ühiskonnateaduste kateedrite õppejõud olid aastaid sunnitud eemale jääma viiekuulistest kvalifikatsiooni tõstmise kursustest.*

Et vabariigi ühiskonnateaduste kateedrite eesotsas puudusid teaduste doktorid, hakati 1962. a. alates praktiseerima õppejõudude üleviimist vanema teadusliku töötaja ametikohale. Õppejõudude suunamisele vanema teadusliku töötaja ametikohale ei ilmutanud rektoraadid ja parteiorganisatsioonid vajalikkust tähelepanu, mille tõttu ajavahemikul 1962—1965 suunati sinna ainult üksikuid õppejõude,** kuigi kateedrites leidis teaduste kandidaatide 50-ndatest aastatest, kelle tööstaaž kõrgemas koolis oli samuti küllalt suur. Kandidaatide vähesus vanema teadusliku töötaja ametikohale vihib ka järjekestvuse printsiibi puudumisele õppejõudude teaduslikus uurimistöös.

Iseloomustavaks jooneks ühiskonnateaduste kateedrite teaduslikus töös kujunes aastatel 1959—65 suurem tähelepanu kaasaja aktuaalsete probleemide uurimisele ja lahendamisele. Positiivse tendentsina tuleb märkida, et mitmete TRÜ ja TPI õppejõudude uurimused olid suunatud õppeasutuste ees seisvate kesksete probleemide — üliõpilaste kommunistliku kasvatustöö seaduspärasuste tundmaõppimisele.

Kuigi vabariigi suuremate kõrgemate õppeasutuste mõnedes ühiskonnateaduste kateedrites kujunesid välja kindlad teadusliku uurimistöö suunad ja temaatika, ei saa me rääkida koordineeritusest erinevate kateedrite ja õppeasutuste vahel.

Andes hinnangut teadusliku töö temaatikale aastaiks 1964—1965, märgiti Vabariikliku Humanitaarteaduste Nõukogu otsuses, et teaduslike tööde plaanides on esikohal sotsialismilt kommunismile ülemineku seaduspärasuste uurimine ja võitlus kodanliku ideoloogia vastu. Positiivsena kriipsutati alla teemade aktuaalsust. Ulesseatud probleemide aktuaalsuselt ja kaalukuselt paistsid silma TRÜ ja TPI poliitilise ökonoomia kateedrite uurimisplaanid. Olulise puudusena märgiti nõukogu poolt erinevate kateedrite vaheliste komplekssete uurimisteemade puudumist, teadusliku töö temaatika

³² ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Ministeeriumi andmed.

* Õppeasutuste rektorite kirjad ENSV MN Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee Õppemetoodilisele Valitsusele: 1) EPA 14. dets. 1964; nr. 1/256 23. aprillist 1965; 2) TPedI nr. 138, 4. dets. 1963; 3) ERKI nr. 353, 4. dets. 1963; nr. 428 13. jaan. 1964; nr. 114, 15. aprillist 1965.

** U. Taigro TPI-st, E. Mattisen EPA-st, M. Makarov ja L. Stolovitš TRÜ-st.

killustatust TPI NLKP ajaloo, EPA poliitilise ökonomia ning NLKP ajaloo ja filosoofia kateedrites.³³

Õigustatud kriitikale vabariigi ühiskonnateaduste teadusliku töö koordineerimatuse kohta ei järgnenud aga nõukogu poolt otsustavaid samme olukorra parandamiseks. Kvalifitseeritud koosseisuga humanitaarteaduste nõukogu töö seiskus hoopiski.

Käsitletaval perioodil aktiveeris ühiskonnateaduste kateedrite teadusliku uurimistöö analüüsimine ja perspektiivide arutamine kõrgemate õppeasutuste nõukogudes, rektoraatides, parteiorganisatsioonides ja kateedrites.

Mitmete organisatsiooniliste abinõude elluviimine lõi tingimused ühiskonnateaduste kateedrite kui teaduslike kollektiivide konsolideerumiseks, mis võimaldas omakorda kateedri kollektiivide loovad jõud rakendada komplekssete probleemide lahendamisele. Seega lõi ühiskonnateaduste kateedrite koosseisude kvantitatiivne ja kvalitatiivne kasv objektiivsed tingimused teaduslik-teoreetiliste uurimissuundade väljakujunemisele.

Tehes kokkuvõtteid ühiskonnateaduste kateedrite õppejõudude teaduslikust kvalifikatsioonist 1965. aastal, näeme, et teaduslikku kraadi omavate õppejõudude arv oli 1959. aastaga võrreldes kasvanud 24,9%-lt 51,4%-le ja samaaegselt olid suurenenud ka kateedrite koosseisud arvuliselt 72-lt 105 õppejõule (tabel 3).

Õppejõudude kvalifikatsiooni tõus saavutati põhiliselt kolmel viisil: esiteks aspirantuuri mitmesuguste vormide kasutamise; teiseks iseseisva uurimistööga, kus õppejõud oma põhitöö kõrval sooritasid kandidaadieksamid, kirjutasid valmis dissertatsiooni ja kaitsesid seda; kolmandaks taotleti kateedrite teaduste kandidaatidele täiendust teistest süsteemidest, eelkõige teaduslikest uurimis-asutustest. Paralleelselt kolme ülaltoodud viisiga kulges ühtede või teiste kateedrite koosseisude tugevnemine (või nõrgenemine) n.õ. isevoolu teed, kaadri liikuvuse tagajärjel oma süsteemi raamides. Ehkki kaadri liikumine teatavas piirides on paratamatu, tõi see õppejõudude terava defitsiidi olukorras kaasa teadusliku kvalifikatsiooniga õppejõudude vähenemise üksikutes kateedrites, näiteks TPI NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi kateedris 1959/60. õppeaastal ja EPA NLKP ajaloo ja filosoofia kateedris 1965/66. õppeaasta algul.

Mitmesuguste kvalifikatsiooni tõstmise vormide intensiivsem ja järjekindlam rakendamine perioodil 1959—65 avaldas mõju ühiskonnateaduste õppejõudude teadusliku kvalifikatsiooni kasvule. Kui vaadelda kvalifikatsiooni tõstmise dünaamikat õppeasutuste ja kateedrite lõikes, näeme, et teaduste kandidaatide osatähtsus suu-

³³ ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse min. arhiiv. ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee Humanitaarteaduste Nõukogu otsus 1965. a. 13. novembrist.

Ühiskonnateaduste kateedrite
1958/1959.—1965/1966.

Oppe- asutus	NLKP ajaloo kateeder						Filosoofia kateeder						Poliitilise kateeder		
	1958/1959			1965/1966			1958/1959			1965/1966			1958/1959		
	Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.	
		arv	%		arv	%		arv	%		arv	%		arv	%
TRU	9	2	22,2	9	4	44,5	8	3	37,5	6	5*	82,3	10	3	30,0
TPI	13	4	30,7	16	9	56,3				14	6	42,8	6	1	16,7
EPA	7	1	14,3							8	1	12,5	5	1	20,0
TPedI															
TRK															
ERKI															
Kokku:	29	7	24,1	25	13	52,0	28	8	28,6	28	12	42,8	21	5	23,3

Märkused:

* lugeda üks teaduste doktor ja 4 teaduste kandidaati; 1958/1959. õ.-a. eksisteeris TPI-s ühine NLKP ajaloo, dialektilise ja ajaloolise materialismi kateeder, EPA-s ühine NLKP ajaloo ja filosoofia kateeder.

renes TRU-s, TPI-s ja EPA-s ca 2 korda, TPedI-s 4 korda. (tabel 3).

Õppejõudude teaduslik kvalifikatsioon tõusis kõige rohkem TRU filosoofia ja poliitökonoomia kateedris. Nimelt neis kahes kateedris valmisid ka 1965. a. lõpul dots. M. Bronšteinil ja dots. L. Stolovitšil doktoritööd. Teadusliku kollektiivina pälvis TRU filosoofia kateeder positiivse hinnangu ka üleliidulises ulatuses. Nii suunas Lenini preemiate andmise üleliiduline komitee kateedrite retsenseerimiseks Lenini preemia kandidaadi teadusliku töö.³⁴

Kuigi vaadeldaval perioodil ühiskonnateaduste kateedrid kasvasid nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt, ei jätkunud mitmetes kateedrites kvalifitseeritud kaadrit, eriti teadusliku kommunismi, dialektilise ja ajaloolise materialismi ja NLKP ajaloo alal. Kasvavatele vajadustele vastava kõrge kvalifikatsiooniga teaduslik-pedagoogilise kaadri defitsiit ühiskonnateaduste kateedrites jäi

³⁴ TRU jooksev arhiiv. TRU Opetatud Nõukogu ja EKP TRU Komitee ühine otsus 28. maist 1965. a.

Tabel 3

 õppejõudude kvalifikatsiooni kasv
 õppeaastatel¹

ökonoomia			Teadusliku kommuni- nismi kateeder			Marksismi-leninismi kateeder						Kokku õppeasutuses					
1965/1966			1965/1966			1958/1959			1965/1966			1958/1959			1965/1966		
Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.		Kokku	neist tead. kand.	
	arv	%		arv	%		arv	%		arv	%		arv	%		arv	%
8	5*	62,5	5	3	60,0							27	8	29,6	28	17	60,7
15	8	53,4	5	4	80,0							19	5	26,4	50	27	54,0
5	3	60,0	—	—	—							12	2	16,7	13	4	30,8
						9	1	11,1	9	4	44,4	9	1	11,1	9	4	44,4
						3	1	33,3	3	1	33,3	3	1	33,3	3	1	33,3
						2	1	50,0	2	1	50,0	2	1	—	2	1	50,0
28	16	57,1	10	7	70,0	14	3	21,1	14	6	42,9	72	18	25,0	105	54	51,4

¹ Tabel koostatud kõrgemate õppeasutuste arhiivide andmeil.

edusammudele vaatamata vaadeldaval perioodil ikkagi veel püsi-
ma ja mõjus negatiivselt kateedrite põhifunktsiooni täitmisele.
Mittetäielikult komplekteeritud kateedrite koosseisud ei olnud või-
melised andma maksimaalset panust üliõpilaste kommunistlikul
kasvatamisel. Samuti takistas see kateedrite teadusliku ja õppe-
metoodilise töö arengut ning mõjus negatiivselt õppejõudude tea-
dusliku ja ideoloogilise kvalifikatsiooni tõstmisele. Nagu märgiti
EKP VIII pleenumi otsuses 1968. a. märtsis, raskendas kaadri
reservi puudumine efektiivsete konkursside läbiviimist valitavate
ametikohtade täitmiseks. Pleenum kohustas vabariigi kõrgemate
õppeasutuste juhtkondi ja parteiorganisatsioone pidevalt tegelema
teaduslik-pedagoogiliste kollektiivide koosseisude parandamisega
ja võtma tarvitusele abinõud ühiskonnateaduste alase kaadri pare-
maks ettevalmistamiseks aspirantuuri kaudu, parandama kandi-
daatide valikut aspirantuuri ja tõstma aspirantuuris õppimise
resultatiivsust.³⁵

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 234, s.-ü. 35, l. 37, 38, 40.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КПЭ ПО УЛУЧШЕНИЮ СОСТАВА КАДРОВ КАФЕДР ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ И О МЕРОПРИЯТИЯХ ПО ПОВЫШЕНИЮ ИХ КВАЛИФИКАЦИИ В 1959—1965 гг.

У. Рукки :

Резюме

В 1959—1965 гг. происходил последовательный рост научной квалификации преподавателей общественных наук высших учебных заведений республики. Под руководством КП Эстонии были проведены различные меры по улучшению научно-исследовательской работы на кафедрах общественных наук и была усилена подготовка кадров через аспирантуру.

Автор, опираясь на архивные материалы, освещает в разрезе вузов и кафедр меры, предпринятые для улучшения работы кафедр общественных наук и повышения научной квалификации преподавателей. В связи с этим в статье рассматривается роль аспирантуры по подготовке кадров преподавателей.

За период с 1959 по 1965 гг. число преподавателей кафедр общественных наук вузов республики возросло с 71 до 105 человек. Число же преподавателей, имевших научную степень, увеличилось с 24,9% до 51,4%.

Рост научной квалификации преподавателей способствовал улучшению подготовки специалистов.

VON DER TÄTIGKEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS ZUR VERBESSERUNG DER LEHRSTUHL- BESTÄNDE FÜR GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTEN AN HÖHEREN LEHRANSTALTEN UND DEN MAßNAHMEN ZUR HEBUNG DER QUALIFIKATION DER LEHRKRÄFTE IN DEN JAHREN 1959—1965

U. Rukki

Zusammenfassung

In den Jahren 1959—1965 vollzog sich eine ständige Hebung der wissenschaftlichen Qualifikation der Lehrkräfte an den Lehrstühlen für Gesellschaftswissenschaften. Geleitet von der Kommunistischen Partei Estlands wurden verschiedene Maßnahmen zur besseren Organisierung der wissenschaftlichen Forschungsarbeit der Lehrstühle für Gesellschaftswissenschaften getroffen und die Vorbereitung der Kader durch die Aspirantur wurde intensiviert.

An Hand der Archivmaterialien wird im Abschnitt «Höhere Lehranstalten und Lehrstühle» auf die konkreten Maßnahmen gewiesen, die zur Verbesserung der Arbeit der Lehrstühle für Gesellschaftswissenschaften sowie zur Hebung der wissenschaftlichen Qualifikation der Lehrkräfte. Im Zusammenhang damit wird die Rolle der Aspirantur in der Vorbereitung der Lehrkräfte Kader an den Lehrstühlen für Gesellschaftswissenschaften an der Staatlichen Universität Tartu und an dem Polytechnischen Institut Tallinn einer näheren Betrachtung unterzogen.

In den Jahren 1959—1965 ist die Zahl der Lehrkräfte mit hauptberuflicher Arbeitstelle an den Lehrstühlen für Gesellschaftswissenschaften der höheren Lehranstalten der Estnischen SSR von 71 auf 105, die der mit wissenschaftlichem Grad von 24,9% auf 51,4% gestiegen.

Bedingt durch die stets zunehmende wissenschaftliche Qualifikation der Lehrkräfte ist das Niveau der Vorbereitung der die Theorie des Marxismus-Leninismus unterrichtenden Spezialisten bedeutend gestiegen.

TEATER «VANEMUINE» JA TEMA PARTEIORGANISATSIOON (1945—1970)

I. Sevtšuk

NSV Liidu moodustamise 50. aastapäevale pühendatud pidulik istungjärgul peetud kõnes märkis L. Brežnev, et Balti vabariike teatavasti ei võidud Nõukogude Liitu astumise momendil arvata mahajäänud rahvuslike ääremaade hulka. Astunud sotsialistlikule teele, näitasid nad kõige kiiremat arengutempot. «... õitsele on puhkenud kultuur, olles vabanenud provintzialismi kõidikuist ja virelemisest kapitalistliku Euroopa tagahoovis.»¹ Oeldu iseloomustab tabavalt ka Nõukogude Eesti teatrikunsti, sealhulgas RAT «Vanemuise» arengut.

1970. aastal tähistati «Vanemuises» eesti teatri sajandat sünniaastapäeva. Suure juubeli varjus möödus märkamatult väiksem: novembris 1945 moodustati teatris partei-algorganisatsioon,² mis alustas tegevust sama aasta detsembris.³

Antud artikkel ei pretendeeri parteiorganisatsiooni kogu töö analüüsile, vaid seab keskpunkti mõningad repertuaaripoliitikaga seoses olevad ideoloogilised küsimused, parteiorganisatsiooni osa loovtöötajate kommunistlikul kasvatamisel.

* *
*

Kunstisfäär nõuab parteilise juhtimise erilist nõtkust, arvestades loominguilise töö spetsiifikat. Artiklis «Partei organisatsioon ja parteiline kirjandus» kirjutas V. I. Lenin, et selles asjas on tingimata vaja kindlustada isiklikku initsiatiivi, individuaalsete kalduvuste suuremat vabadust, mõtte ja fantaasia, vormi ja sisu vabadust.⁴

¹ L. Brežnev, 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Tallinn, 1973, lk. 16.

² Vt. EKPA, f. 171, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

³ Sealsamas, l. 3—4.

⁴ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 28.

Kuid V. I. Lenin ütles ka: muidugi mõista — me oleme kommunistid. Me ei tohi istuda, käed rüpes, ja anda kaosele voli areneda ükskõik kuidas. Me peame täiesti plaanikindlalt juhtima seda kunsti arengut ja kujundama tema tulemusi.⁵ Oma partei-algorganisatsioon oli hädavajalik ka «Vanemuises». Tema hälli juures seisid praegune teatri direktor-peanäitejuht Kaarel Ird ja lavastaja Epp Kaidu, kunstnik Aino Bach-Liimand ja kirjandusala juhataja Linda Krigul. Viimane hakkas täitma sekretäri ülesandeid.⁶ Suure teatri jaoks ei olnud kommunistide mõistagi palju. Kuid algus oli tehtud ja algas võitlus aktiivi loomise eest, mis mitmekordistas kommunistide jõudu.⁷

«Vanemuise» partei-algorganisatsioonile on mõjunud positiivselt eelkõige see, et ta on saanud pidevalt toetuda teatri juhtivatele loomingulistele töötajatele. Olgu siinkohal märgitud peanäitejuht NSVL rahvakunstnik, NSV Liidu riikliku preemia laureaat 1967. aastast Kaarel Ird, Andrei Poljakov, lavastaja ENSV rahvakunstnik Epp Kaidu, kellele hiljem lisandusid vabariigi teenelised kunstnikud Lehte Mark, Endel Ani, Hilda Sooper, Voldemar Paa-vel, Margarita Voites, koormeister Helgi Sirmas jt. Kui organisatsioon oli veel väikesearvuline, täitis lavastaja Epp Kaidu ka partei-algorganisatsiooni sekretäri asetäitja kohustusi,⁸ kui 60-ndate aastate algul loodi parteibüroo, valiti ta korduvalt sinna.⁹ Kommunistide-loovtöötajate printsipiaalsed seisukohad on andnud ilme kogu organisatsiooni tööle loomingulistest ja ideoloogilistest küsimustes.

Teatri partei-algorganisatsioon püstitas kommunistide ette konkreetse ülesande alustada sihikindlat ja pidevat võitlust nõukogude «Vanemuise» eest, et ta muutuks Eesti väljapaistvaks ja laiu rahvahulki haaravaks kultuurikoldeks.¹⁰ Tema peaülesandeks sai aktiivselt kaasa aidata nõukogude inimese ideelis-poliitilise kujunemise protsessile. Kommunistid pidid siin eestvedajaks olema nii sõnas kui teos. Õeldu ilmekaks kinnituseks on A. Jakobsoni näidendi «Elu tsitadellis» lavastamine K. Irdi poolt esimesena vabariigis. K. Kask märgib sel puhul: «Lavastaja K. Irdil õnnestus väga selgesti ning lõovalt pealtvaatajani viia näidendi ideed, tõestada kunstivahenditega, et miilaslilikud tsitadellid varem või hiljem armetult kokku varisevad».¹¹

⁵ Vt. V. I. Lenin, Kirjandusest ja kunstist. Tallinn, 1964, lk. 646.

⁶ EKPA, f. 171, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1.

⁷ Vt. EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 8, 10, 27; nim. 4, s.-ü. 1, l. 1—11; nim. 2, s.-ü. 1, l. 6—7, 11.

⁸ EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 18, nim. 4, s.-ü. 1, l. 33.

⁹ Sealsamas, nim. 10, s.-ü. 11, l. 30; s.-ü. 13, l. 44.

¹⁰ Sealsamas, nim. 171—2, s.-ü. 1, l. 11.

¹¹ K. Kask, Kaksümmend aastat eesti nõukogude teatrit. Eesti Nõukogude teater 1940—1960. Tallinn, 1960, lk. 42.

40-ndate aastate lõpu ja 50-ndate aastate alguse ideoloogiline võitlus meie vabariigis avaldus ka teatris. Iga kunstnik on propagandist juba oma töö iseloomu tõttu. Seepärast võime nimetada parteilisteks kõiki nõukogude kunstnikke, kes seisavad marksismi-leninismi positsioonidel. Niisugused töötajad moodustasid «Vanemuise» loominguulise kollektiivi enamiku. Kuid oli ka väikekodanlike haritlasi.¹² Isegi töölisklassi teatud kihid ei suutnud kohe vabaneda kodanliku korra ajal juurdunud harjumustest, rääkimata väikekodanlike vaadetega haritlastest, kelle üks iseloomulikumaid jooni on krititsistlik mõttelaad. Meie puudused ja vajakajäämised, eriti formalisminähud ideoloogilises töös, soodustasid seda veelgi. «Vanemuise» kommunistidel tuli parteikoosolekutel sageli arutada, kuidas ideoloogilises võitluses õiget joont hoida.¹³ Iseloomulik oli Epp Kaidu sõnavõtt 1950. aasta jaanuaris, kus ta andis hinnangu nendele nõukogude eluga leppimatutele passiivsetele teatritegelastele, «kes tahavad võtta ja võtavadki nõukogude korralt kõik hea, ise aga midagi vastu andmata.»¹⁴

Tuli arvestada ka teist tuntud spetsiifilist intelligentslikku joont — individualismi. «Proletariaadiga võrreldes», kirjutab Lenin, «on intelligents alati individualistlikum juba oma põhiliste elu- ja töötingimuste tõttu.»¹⁵ Kui poliitikas tuleb eelkõige silmas pidada klassitüüpide vastandamist, individuaalsed erandid ei ole seal olulised, siis kunstiteoses on kogu asja tuum *individuaalses* olukorras, *antud* tüüpide *iseloomu* ja psüühika analüüsis.¹⁶

Arvestades eeltoodut ning lisades sellele veel Lenini ütluse, et «intelligentslikule individualismile... näib *igasugune* proletaarne organisatsioon ja distsipliin *pärisorjusena*,¹⁷ siis mõistame sügavamalt põhjusi, miks «Vanemuise» teatri partei-algorganisatsioon püsis aastaid väikesearvulisena. Kuid sellele vaatamata juhtisid kommunistid «Vanemuise» uude ellu suure töö- ja võitlusoptimismiga. «Postimees» oli juba 1940. aasta sügisel esimese nõukogude hooaja avamise puhul kirjutanud, et väikekodanliku maitse valitsusajad on möödas. «Teatritöö rajatakse uutele alustele. Näidata täisväärtuslikku elu kõigis ta avaldustes on nõukogude lavakunsti põhimõte.»¹⁸

Teatri palge määrab ära repertuaar, tema sisulise töö olulisemaid näitajaid. «Vanemuise» repertuaari tuli üha rohkem selliseid lavastusi, mis said üldproletaarse ürituse osaks. Teatri kommunistid lähtusid Lenini õpetusest: kes töötab vabaduse kasuks üldse,

¹² EKPA, f. 171, nim. 5, s.-ü. 8, l. 10, 11, 12; s.-ü. 8, l. 66.

¹³ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 1, l. 8, nim. 6, s.-ü. 1, l. 4.

¹⁴ Sealsamas, nim. 5, s.-ü. 8, l. 1.

¹⁵ V. I. Lenin, Teosed, 7. kd., lk. 417.

¹⁶ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 146.

¹⁷ V. I. Lenin, Teosed, 7. kd., lk. 326.

¹⁸ «Postimees» 1940, 16. september.

kuid ei tee spetsiaalselt midagi selleks, et kasutada seda vabadust sotsialismi eest peetava proletaarset võitluse huvides, see teenib lõppkokkuvõttes tegelikult kodanluse huve. «Pole võimalik elada ühiskonnas ja olla ühiskonnast vaba»,¹⁹ resümeeris V. I. Lenin. Reaalsest elust eemalviibiva individualistliku teadvuse isemeelsuse kui tõelise loominguvabaduse vaenlase, puhtvälise koketeerimise, maitsetu originaalitseamise võtsid «Vanemuise» kommunistid õiglasel kriitika alla, et pahet hävitada eos.²⁰

Mõned «Vanemuise» näitlejad aga nurisesid «loominguvabaduse piiramise» pärast, kui kommunistid ei nõustunud lavale laskma kergeid kassatükke ega andnud vabadust segaste ideede propageerimiseks. Partei-algorganisatsiooni 1946. aasta aruandes tõstetakse esile hooaja repertuaarist selliseid lavastusi nagu A. Jakobsoni «Elu tsitadellis» ja «Võitlus rindejooneta», B. Lavrenjovi «Murrang» ning A. Surovi «Kaugel Stalingradist»,²¹ mis teenisid uut suunda.

Teater püüdis aktiivselt osa võtta ideoloogilisest võitlusest. Tema ringreiside kavva tulid K. Simonovi «Vene küsimus», M. Gorki «Väikekodanlased», A. Korneitšuki «Platon Kretšet» jt. nõukogude autorite teosed. Selliste lavastuste ettevalmistamine ei läinud alati kergesti ja kiiresti. Näiteks «Kahe leeri» kontrolletendusel leidis inimesi, kes tõusid püsti ja küsisid, miks niisugune näidend on üldse repertuaari võetud, see ei tegevat ju kassat.²² Oli näitlejaid, kes avalikult teatasid, et nad ei ole selle suuna poolt, mida taotlevad teatri kommunistid.²³

Asudes looma nõukogulikku «Vanemuist», kogesid teatri kommunistid peagi, et kodanliku elulaadi jäljed jäävad pärast sotsialistlikku pööret teatavaks ajaks paratamatult domineerima. Kui uus on alles äsja ilmale tulnud, jääb vana alati mõne aja vältel tugevamaks. See on nõnda niihästi looduses kui ka ühiskonna elus. Uue võrsete nõrkuste üle irvitamine, odav intelligentlik skeptitsism jne. — need on sisuliselt proletariaadi vastu peetava klassivõitluse võtted, kapitalismi kaitsmine sotsialismi vastu. Seda ilmsel mõned vanemuistlastel, kui kommunistid sammusid repertuaari koostamisel partei poolt kättenäidatud teed ning eelistasid lavastusi, mis kajastasid tööraha revolutsioonilise võitluse heroismi, rahvaste sõpruse ja proletaarset internatsionalismi üllaid ideid.

Polnud juhus, et «Vanemuine» esimeste hulgas lavastas paljusid sõjajärgsete aastate eesti suurima dramaturgi A. Jakobsoni näidendeid. 10 Jakobsoni näidendi lavastusest aastail 1946—1955 oli 7 teatri kommunistidelt: kaks K. Irdilt («Elu tsitadellis» 1946,

¹⁹ V. I. Lenin, Teosed, 10. kd., lk. 30.

²⁰ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 7, l. 56—57, nim. 5, s.-ü. 5, s.-ü. 8, l. 52, 66, nim. 6, s.-ü. 1, l. 4.

²¹ EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 24.

²² Sealsamas, nim. 5, s.-ü. 8, l. 52.

²³ Sealsamas.

«Rooste» 1947) ja viis E. Kaidult («Võitlus rindejooneta» 1947, «Kaks leeri» 1948, «Meie elu» 1950, «Kaitseingel Nebraskast» 1953 ja «Viirastused» 1954). See, mis oli juba öeldud poliitika keeles, hakkas ootamatu jõuga kõlama kunsti keeles. Need lavastused aitasid ühtlasi tõdeda ikka sügavamalt seda, et rahvuslik saab üldinimliku kõlajõu vaid siis, kui lavastuste mõte, tunne ja selle väljendus ühinevad ajastu pulsiga.

Samas tuleb märkida ka puudusi partei-algorganisatsiooni töö stiilis, mis tulenesid tema organisatsioonilisest juhtimisest. Tundes oma küündimatust arutada teatritöö sisulisi küsimusi, pöörasid mõned algorganisatsiooni sekretärid eriti isikukultuse tingimustes peatähelepanu teise- ja kolmandajärgulistele probleemidele, alahinnati leninlikku kollektiivse juhtimise põhimõtet.²⁴ Ei arvestatud vajadust, et parteiorganisatsioon ja juhtkond enne repertuaariplaani kinnitamist kultuuriministeeriumi poolt oleksid esitanud selle teatrikollektiivile seisukohavõtmiseks lahtisel parteikoosolekul või tootmisnõupidamisel. Peale selle oli vaja organiseerida selgitustööd lavastuste ideede, tegeliku aja ja koha, ajastu, kommete jne. selgitamiseks teatri kollektiivi kõigis lülides, kaasa arvatud ka tsehhid, töökojad.

Kas seda tehti? Formaalselt ja sisuliselt vähevõitu. Need koosolekud, mida organiseeriti seoses repertuaariga, kandsid põhiliselt informatsioonilist laadi. Koosolekutele ei antud kas üldse või küllaldaselt ülevaadet repertuaari võtmiseks kavandatud lavastuste sisu, osade, põhiideede kohta, mille tõttu koosolijad, kes ise paljusid teoseid ei olnud jõudnud lugeda, ei olnud suutelised hindama repertuaariplaani kui tervikut. Sellised koosolekud ei aita parandada teatri repertuaari ja sellesse suhtumist, on vaid lihtsalt mõttevahetuse kohaks. Oli tarvis, et nii parteiorganisatsioon kui administratsioon nii repertuaari- kui ka teiste küsimuste lahendamisel tugineksid kollektiividele, arvestaksid nende arvamusi ja ettepanekuid. Teatrikunst on kollektiivne kunst. Lahus kollektiivist, ilma kollektiivi toetuseta või ainult parteiorganisatsiooni ja kunstinõukogu kitsaste piiridega piirdudes, ei suuda teatri juhtkond ega ka parteiorganisatsioon tagada ei õiget repertuaarivalikut ega ka etenduste kõrget kunstilist taset. Kollektiivi arvamustele õige reageerimine aitab vältida ebaküpsete ja ideeliselt väheväärtuslike teoste võtmist repertuaari, nagu märgiti parteiorganisatsiooni otsuses 1950. a. mais.²⁵

Elu nõudis, et teatri aktivasse tuleks järjest rohkem ka kaas-aegsete autorite muusikalavastusi. Teatavasti algas 1951. aastal äge võitlus «Vanemuise» muusikakollektiivi säilitamise eest. Nagu meenutab teatri tolelaegne direktor kommunist Vambola Markus, läks asi nii kaugele, et mõned vabariigi kultuurielu juhtijad, tuues

²⁴ Vt. EKPA, f. 171, nim. 5, s.-ü. 8, l. 38, 66, 80—82; nim. 6, s.-ü. 1, l. 4.

²⁵ EKPA, f. 171, nim. 5, s.-ü. 8, l. 66.

põhjuseks teatri majanduslikud raskused ja kollektiivi kvalifikatsiooni madala taseme, eriti muusikakollektiivi osas, taotlesid 1952. a. korduvalt RT «Vanemuise» muutmist üksnes draamateatrigs. Omajagu toetust saadi selleks teatri uuel peanäitejuhilt A. Poljakovilt, kes ei leidnud algul kuidagi ühist keelt teatri muusikakollektiiviga. EK(b)P KK esimese sekretäri J. Kääbini kaasabil moodustati küsimuse arutamiseks komisjon, kuhu kuulusid teatri poolt peanäitejuht A. Poljakov ja direktor V. Markus. Tänu EK(b)P KK büroole, kes 1951. a. arutas kahel korral RT «Vanemuise» edasise struktuuri küsimust, jäi saatuslik viga tege-mata ja «Vanemuine» eksisteerib tänaseni ooperi-, balleti-, ope-reti- ja draamateatrina.²⁶

EK(b)P KK büroo otsustas säilitada RT «Vanemuises» kõik teatrikunsti žanrid. Selle otsuse realiseerimisel kuulus väärikas koht ka parteiorganisatsioonile. Tuleb märkida tema suunavat osa, mis avaldus järgnevail aastail nõukogude eesti opereti ja kaasaegse ooperi lavastamisel. Kujukalt tuli esile see juba 1953. aasta sep-tembrikuul lahtisel parteikoosolekul, kus tollaegne peanäitejuht A. Lauter esines asjaliku ettekandega RT «Vanemuise» 1954. aasta I poole repertuaarist ja loominguks kollektiivi kvalifikatsiooni tõstmisest.²⁷ Parteiorganisatsioon ei pidanud õigeks, et esitatud repertuaaris puudus nõukogude tänapäeva käsitlev näidend, ooper, ballett ja muusikaline komöödia Nõukogude Eesti dramaturgidelt ja heliloojatelt, mis ilmselt rääkis sellest, et teater ei olnud taotle-nud küllaldast sidet ja koostööd autoritega. Aluseks olgu esma-joones suure ideelis-kunstilise väärtusega nõukogude tänapäeva käsitlev repertuaar.²⁸ Nii resümeeris lahtise koosoleku otsus A. Lauteri ettekande põhjal.

Juhindudes eespool öeldust ja tänu sügavatele teadmistele ning suurele kogemustepagasile kirjutas prof. Ants Lauter RT «Vane-muise» ajalukku sisukad leheküljed mitte ainult näitlejana, vaid ka peanäitejuhina. Tihedas koostöös autoritega nägid siin esma-kordselt rambivalgust E. Aro ja L. Normeti operett «Rummu Jüri» (1954), B. Kõrveri operett «Ainult unistus» (1955) ja L. Normeti ooper «Valgus Koordis» (1955).

Parteiorganisatsiooni otsused said otsesteks suunaandjais kogu loominguks kollektiivile. Eriti reljeefselt tuleb see esile parteiorganisatsiooni ühe rajaja, Epp Kaidu loomingu taustal. E. Kaidu debüteeris 1947. aastal A. Jakobsoni näidendi «Võitlus rindejooneta» lavastusega, mis tunnistati hooaja parimaks ja päl-vis Nõukogude Eesti I järgu preemia. Olgu siinkohal märgitud, et kõikide B. Kõrveri operettide esietendused on toimunud «Vane-

²⁶ Vt. V. Markus, RAT «Vanemuise» 100. juubeli eel. Teatrimärkmik 1969/70. Tallinn, 1972, lk. 205.

²⁷ EKPA, f. 171, nim. 7, s.-ü. 1, l. 49—54.

²⁸ Sealsamas, l. 54.

muis» E. Kaidu lavastustena. «Ainult unistusele» järgnesid «Laanelill» (1959), «Teie soov, palun?» (1962), «1000 meetrit armastust» (1965), «Mees pisuhännaga» (1968). Ka Nõukogude Eesti ooperiloomingu viimase perioodi üks silmapaistvamaid teoseid, V. Ojakääru «Kuningal on külm», on sündinud koostöös lavastaja E. Kaiduga 1967. a.

Teatavasti vastandavad revisionistid parteilisuse printsiibi humanismile. Vastupidist näitab kujukalt teiste hulgas ka lavastaja Epp Kaidu looming. E. Kaidu on järjekindlalt juhindunud V. I. Lenini näpunäidetest, kes seostas alati inimkonna humaansete ideaalide elluviimist võitlusega sotsialismi eest ja pidas naeruväärseks katseid tõusta kõrgemale klassidest ja klassivõitlusest. Seoses sellega kirjutas V. I. Lenin: «... iga elav inimene peab paratamatult asuma ühe või teise klassi poole (kui ta nende vahelkordadest on aru saanud), peab paratamatult rõõmustama antud klassi edusammude üle, peab paratamatult kurvastama tema ebaõnnestumiste pärast, peab paratamatult vihastama nende üle, kes on sellele klassile vaenulikud, nende üle, kes iganenud vaadete levitamiselega tema arenemist takistavad jne. jne.»²⁹

On olemas lavastajaid, kes kogu oma loomingulise tee esimesest lavastusest peale otsivad, väsimatult eksperimenteerivad ja oma kindlat suunda tabamata aina ühest äärmusest teise rabelevad, ning on lavastajaid, kes visade heitluste, õigemini võitluste tulemusena oma isikupärase ja huvitava lahenduse leiavad. Epp Kaidut tunneme algusest peale selgelt tajutava sihi poole pürgiva, väsimatult otsiva ja ka leidva lavastaja-kommunistina.³⁰

See marksistliku maailmavaate humanistlik suunitlus on olnud ühtlasi E. Kaidu loomingu parteilisuse kujunemise lähtepunktiks. Eesti ja teiste rahvaste lavateoste paremik on olnud selleks algmaterjaliks, millest E. Kaidu oma lavastused on vorminud. Järgides kommunistliku parteilisuse printsiipi, lõi E. Kaidu oma mõtteja tundelaadile isikupäraseid, mitte niivõrd spontaanse inspiratsiooni, kuivõrd juurdleva mõistuse poolt dikteeritud lavastusi. Nimetame siinkohal K. Trenjovi «Ljubov Jarovajat», mida autasustati Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva puhul korraldatud üleliidulisel festivalil I preemiaga, A. Korneitsüki «Platon Kretšetit», J. Rainise tragöödiat «Joosep ja tema vennad», B. Brechti «Kolmekrossiooperit». Teatrikriitika märkis viimase puhul, et «Kolmekrossiooperi» lavastus näitab, milliste komplitseeritud kunstiliste ülesannete poole teater püüdleb. Teater teravdab järjekindlalt Brechti raskesti tabatavat mõtet; «... kui «Kolmekrossi-

²⁹ V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., lk. 477.

³⁰ Vt. K. Kask, Kakskümmend aastat Eesti Nõukogude teatrit. — Eesti Nõukogude teater 1940—1960, lk. 54; K. Soosalu, Paar pilku Epp Kaidu loomingulisele teele. — Teatrimärkmik 1969/70, lk. 178—182.

ooper» «Vanemuise» laval haarab saali, siis on see intellektuaalse lavakunsti võit...»³¹

Partei mõju realiseerub inimeste kaudu ja seepärast tuleb «Vanemuise» parteiorganisatsioonist rääkides eriti märkida tema staažikama ning aktiivsema liikme Kaarel Irdi printsiipiaalseid esinemisi parteiorganisatsioonis. K. Irdi töö ja võitlus nõukogude «Vanemuise» eest väärrib nagu E. Kaidugi oma sügavat eriuurimust. Märgime siinkohal: oma väljaastumistes parteiorganisatsiooni liikmena on ta lähtunud eelkõige sellest, et ««Vanemuine» on ideoloogiline asutus ja siin saab hästi töötada siis, kui see kollektiiv on ideoloogiliselt terve ja tugev.»³² Tema peamiseks parteiliseks ülesandeks on olnud «Vanemuise» kunstilise ja vahel ka mitte-kunstilise majapidamise üsnagi argi- ja igapäevane koos- ja korrashoidmine, ütleb ta ise, lisades samas: «Kõik muud ülesanded ja tegemised, mida partei aeg-ajalt veel peale selle minu hooleks on usaldanud, on olnud lühiajalised, sageli isegi ainult ühekordsed. Mõnede nende ülesannete täitmine on mulle kui kommunistile rõõmu teinud, ma olen uhke olnud, et nad on mulle usaldatud; teistel puhkudel, kus ma olen kokku puutunud meie elus esinevate puudustega, on need ülesanded mulle palju tuska teinud. Viimane on juhtunud peamiselt siis, kui kokkupuutumist on olnud lohakusest ja ükskõiksusest tuleneva halva tööga ehk lihtsalt tuima bürokraatismiga või nürimeelse dogmatismiga ideelis-poliitilistes küsimustes.»³³ Kuid K. Ird pole olnud vaikiv tusatseja, kui küsimus on puudutanud «Vanemuist» kui ideoloogilist asutust. Ta on eelkõige võitleja ja tal ei ole olnud kerge.³⁴ Kui analüüsida üksnes tema osa draamarühmas, siis ilmneb, et aastail 1944—1970 lavastati teatris 173 sõnalavastust, neist K. Irdilt 48, millest 38 moodustasid nõukogude autorite omad (28 eesti, 9 vene, 1 ukraina). Seega väga kaalukas osa ning mitte üksnes kvantitatiivselt, vaid ka kvalitatiivselt.

Piirdume siinkohal järgmise näitega. Teatri üldine kunstimeisterlikkuse kasv ja marksistlike kunstiprintsiipide valdamine võimaldasid kommunistidel, nagu täheldas teatrikriitika, toime tulla silmapaistvate novaatorlike klassikalavastustega.

Selliseks katseks oli 1954. a. Shakespeare'i vähem mängitud komöödia «Mõõt mõõdu vastu» lavastamine A. Lauteri poolt, mis, nagu kirjutas K. Kask, oli märkimisväärne oma uudse kontseptsiooni poolest: erinevalt kodanlikel lavadel antud tõlgitsusest, mille järgi komöödia mõtteks on seksuaalse moraali alase silmakirjalikkuse paljastamine, käsitles «Vanemuine» komöödiat kui

³¹ Ю. Головащенко, Эстонский театр. — «Вечерний Ленинград» от 18 ноября 1965.

³² ЕКРА, f. 171, nim. 5, s.-ü. 8, l. 9.

³³ K. Ird, Koos parteiga läbi aastakümnete. «Edasi» 1972, 6. august.

³⁴ ЕКРА, f. 171, nim. 10, s.-ü. 20, l. 2.

sügavalt ühiskondlike probleemidega seotud teost. Ja lisas samas: «Veelgi väljapaistvam selles oli 1958. a. lavastatud «Veneetsia kaupmees» (lavastaja K. Ird). Kui arvestada, et «Veneetsia kaupmehe» kohta puuduvad nõukogude teatripraktikas väljakujunenud seisukohad, siis asus «Vanemuise» kollektiiv vägagi raske ning vastutusrikka ülesande lahendamisele. «Veneetsia kaupmehe» lavastamine tähendas eelkõige omapoolse hinnangu väljatöötamist. Ja see õnnestus.»³⁵

Uhelt poolt tuginemine tugevatele loominguilistele jõududele ja teiselt poolt organisatsiooni enda sisemine kasv uute värskeste jõududega olid arvestatavateks põhjusteks, miks olulised nihked partei-algorganisatsiooni elus toimusid 60-ndail aastail. K. Irdi, E. Kaidu, L. Margi, V. Paaveli ja E. Hermanni kõrvale tuli organisatsiooni teisi loominguilisi töötajaid, kellega koos hakati võitlema selle eest, et kollektiivse juhtimise põhimõtte oleks au sees ja «Vanemuine» kui kombinaatteater areneks mitmepalgeliselt. 60-ndatel aastatel said parteipileti ooperisolistid E. Ani, M. Voites, L. Jürgens, M. Krinal, peakoormeister H. Sirmas, draamanäitlejad H. Sooper, J. Saul, noor näitleja, vokaal- ja balletistuudio õppealajuhataja K. Otsus jt. 1969. aastal oli organisatsioonis juba 23 vane-muislast.³⁶

Partei-algorganisatsiooni osa teatri loominguilise töö ideelise juhina kasvas, tema sekretäri ja asetäitja ülesandeid hakkasid süstemaatiliselt täitma loominguilised töötajad. Kui 1957/58. aruande-aastal valiti parteiorganisatsiooni sekretäriks teatris lühikest aega töötanud ooperisolist Lehte Mark,³⁷ siis aktiiv, kellele toetuda, oli üpris väikesearvuline. 1961. aastal valiti 5-liikmeline büroo (Hermann, Virsa, Paavel, Kalvo, Kaidu), kus rohkem kui pooled olid loominguilised töötajad.³⁸ Järgnevail aastail valiti büroosse ikka uusi loovtöötajaid, nagu H. Sooper, M. Krinal, R. Maiksar, L. Tarm³⁹ jt. Parteisekretäri vastutusrikkaid ülesandeid hakati usaldama V. Paaveli ja E. Hermanni jt. kõrval ka noorematele liikmetele, nagu M. Krinal, R. Maiksar jt. Parteiorganisatsiooni tööstiil muutus konkreetsemaks, loovamaks.

Parteiorganisatsiooni ja kunstiliste kollektiivide sidemete tugev-nemine võimaldas parteikoosolekuil printsiipiaalsemat arutada mitmesuguseid loominguilise elu küsimusi. Näiteks draamarühma 1960/61. aasta hooaja tööd analüüsiti lahtisel parteikoosolekul. Kriitika alla võeti need, kes polnud andnud midagi uut loomingu-

³⁵ K. Kask, Kakskümmend aastat Eesti Nõukogude teatrit. — Eesti Nõukogude teater, lk. 54—55.

³⁶ Vt. RÄT «Vanemuise» jooksev arhiiv. Parteibüroo 1968/69. a. tööaruanne. 8. okt. 1969.

³⁷ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 3, l. 72.

³⁸ Sealsamas, s.-ü. 11, l. 30.

³⁹ Sealsamas, s.-ü. 13, l. 44; s.-ü. 16, l. 31; s.-ü. 22, l. 36; s.-ü. 24, l. 29.

lises töös, eriti aga need, kelle juures täheldati tagasiminekut, pealiskaudsust.⁴⁰ Selle vältimiseks hakati teatris korraldama sõnakunstnike konkursse, organiseeriti õpperinge koorile, balletirühmale ja lavatehnilisele personalile.

Vaagides lahtisel parteikoosolekul B. Kõrveri opereti «Teie soov, palun?» lavastamisega seotud probleeme, märgiti kriitiliselt, et teatri loomingulistest kollektiivides mõnikord kalduti pidama tööd klassikaliste teostega tähtsamaks kui uute kaasaegsete lavastustega ning esimestele ka suhteliselt märksa rohkem raha kulu-tama.⁴¹ Operetis «Teie soov, palun?», eriti selle välises kujunduses, leiti mõningaid puudusi. Teatri kunstilist juhtkonda kohustati koos autoritega viimistlema opereti libretot ja muusikalist dramaturgiat. Samuti peeti vajalikuks opereti lavakujunduse paremat kooskõlastamist muusikalis-dramaturgiliste iseärasustega. Parteikoosoleku seisukohtadele tuginedes tehti operett «Teie soov, palun?» põhjalikult ümber. B. Kõrver kirjutas ühe osa juurde ja ka lavakujundus omandas uue kvaliteedi. Nii lavastusele kui ka lavastajale sai osaks Eesti NSV Teatriühingu preemia.⁴¹

Parteilise mõju kasvust «Vanemuise» kollektiivis kõneleb parteitute üha aktiivsem osavõtt lahtistest parteikoosolekutest. Eriti käib see 1964. aasta detsembri koosoleku kohta, kus päevakorras olid «Vanemuise» ooperikollektiivi perspektiivid.⁴² Kokku tuli 60 inimest. Ühtlasi arutati siin küsimust, kuidas paremini osa võtta Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva tähistamiseks organiseeritavast üleliidulisest algupäraste lavateoste konkursist. Teatril olid algupäranditest valmimas V. Tormise ooper «Luigeland» ja V. Ojakääru «Kuningal on külm».

Koosoleku mahukas otsuses juhti tähelepanu mitmetele ooperikollektiivi loomingulise tööga seotud küsimustele. Muuhulgas kohustati teatri juhtkonda säilitama «Vanemuise» omapära muusikalavastuste repertuaari valikul: ärgu jäljendatagu teisi teatreid, vaid asetatagu pearõhk uute teede otsimesele, «Vanemuine» olgu loominguliseks laboratooriumiks niihästi algupäraste muusikaetenduste loomisel kui ka varem kirjutatud ooperite ja operettide lavastamisel.⁴³

Eriti vajalik oli nende põhimõtete rõhutamine just sel ajal, kui teatrisse tuli järjest juurde noori lavajõude, kes küll olid saanud hea vokaalse kooli, kuid ei tundnud küllaldaselt «Vanemuise» kui kombinaatteatri iseärasusi. Et sulada tema omapärasesse ansamb-lisse, oli vaja selliseid küsimusi ka koos vaagida. Sellepärast oli ooperikollektiivi perspektiivide küsimuse ülestõstmine väga õigeaegne ja otstarbekas. Ühelt poolt aitas see noortel loomingulistel

⁴⁰ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 11, lk. 10—11, s.-ü. 13, l. 23.

⁴¹ Teatrimärkmik 1962—1963. Tallinn, 1964, lk. 205.

⁴² EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 18, l. 50—56.

⁴³ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 18, l. 54—55.

töötajatel paremini mõista oma kohta teatris, teiselt poolt kohustas see kunstilist juhtkonda edasi minema loominguliste otsingute teed.

Teatri muusikalavastuste perspektiivplaani koostamiseks moodustati parteiorganisatsiooni initsiatiivil komisjon, mille koosseisu soovitati parteiorganisatsiooni poolt peadirigent E. Kõlar, liikmeteks J. Hargel, V. Viru, L. Mark, E. Ani, E. Poolakene.⁴⁴

Mainitud koosoleku positiivset mõju oli tunda juba järgmistes uuslavastustes. Piirdume kas või ühe näitega. Helilooja V. Tormise oopereid «Luigelend» ja «Meestelaulud» lavastades juhindus K. Ird just eespool avaldatud põhimõtetest ja saavutas rõõmustava tulemuse. ««Luigelend» liigub uute vormide ja väljendusvahendite hoovuses, mis on iseloomulik tervele nõukogude ooperikunstile... Utleksin, et see on teos tänapäeva inimese hingepeensusest kui tema väärtuse obligatoorsest mõõdupuust,» kirjutab teatrikriitik J. Smelkov ja jätkab samas: ««Meestelauludes» viib Ird teatri tagasi tema algallikate juurde, teatriajaloo-eelsesse aega. Aga ta võtab seejuures ka tänapäeva teatrist kõik, mis vaja. Resultaadiks kujuneb etendus, millele meie teatripraktikas ei ole analoogilist.»⁴⁵ «Luigelend» oli üks nendest lavastustest, mis tõi K. Irdile NSV Liidu riikliku preemia. E. Kaidu sai «Kuningal on külm» lavastuse eest üleliidulise III preemia. Mõlema lavastuse kohta ilmus rohkesti asjalikke ja tunnustavaid kirjutisi.⁴⁶

Aastail 1966—1967 elas ja töötas nõukogude rahvas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaks ettevalmistamise tähe all. Nii oli see ka «Vanemise» parteiorganisatsioonis.⁴⁷ Millise pagasiga läks teater vastu juubelile? Analüüsides sõnalavastuste repertuaari aastatel 1944—1966, näeme, et 23% sellest olid eesti nõukogude autoritelt, 12,1% eesti klassikast, 35% vennasvabariikide autoritelt ja 11,4% vennasrahvaste klassikast. Teatri 132 muusikalavastusest (58 ooperit, 44 operetti, 30 balletti) olid 52 nõukogude autorite, neist 34 eesti heliloojate omad.

«Vanemise» parteiorganisatsiooni seisukoht luua ja süvendada sidemeid teiste loominguliste organisatsioonidega, eeskätt kirjanike, heliloojate ja kunstnikega oli andnud häid tulemusi. Tehes kokkuvõtteid Oktoobrirevolutsiooni juubeliaasta ettevõtmistest, märkis partei aruandluskoosolek 1968. a. oktoobris, et teatri parimaiks saavutusteks olid muusikalavastused ja üleliidulise III preemiaga autasustatud «Kihnu Jõnni» lavastus. Loomingulise edu üks põhilisi eeldusi oli see, et suurenes kommunistide aktiivsus teatris, tõusis parteiorganisatsiooni autoriteet.⁴⁸

⁴⁴ ЕКРА, f. 171, nim. 10, s.-ü. 18, l. 55.

⁴⁵ Ю. Смелков, О Каареле Ирде. — «Московский комсомолец» от 6 апреля 1967.

⁴⁶ Vt. Г. Монтовская, Успешный дебют. — «Музыкальная жизнь», 1966, № 1, стр. 17—19.

⁴⁷ ЕКРА, f. 171, nim. 10, s.-ü. 22, l. 29—30; s.-ü. 24, l. 35—36, 65, 69, 75.

⁴⁸ ЕКРА, f. 171, nim. 10, s.-ü. 24, l. 75.

Parteiorganisatsiooni üldine kasv võimaldas ideoloogilisele tööle läheneda üha diferentseeritumalt, arvestades kollektiivide spetsiifikat. Sammuks edasi selles suunas oli oma parteigrupi moodustamine koorikollektiivis 1966. aastal. See oli siin väga tere- tulnud, sest teatri ooperikoori töö ei olnud alati vajalikul tasemel. Seda tingisid nii koori koosseisu voolavus kui ka töödistsipliini ja töökorralduse probleemid. Analüüsides koori ja tema parteigrupi tööd oma koosolekul 1966. a. detsembris, püstitas parteiorganisatsioon koori parteigrupi ette rida konkreetseid⁵⁰ ülesandeid ees- märgiga, et ta oma töös edaspidi rohkem tegeleks koorikollektiivi töö sisuliste küsimustega. Koori parteigrupi kohustati taotlema mitmete lavastusalaste spetsiifiliste küsimuste kooskõlastatud lahendamist uue muusikalavastuse ettevalmistamise käigus, et teose lavaproovidele ilmuks koor muusikaliselt ettevalmistatult, mis kergendaks lavastaja tööd ja aitaks kaasa lavastuse õige- aegsele valmimisele. Parteigrupi ülesandeks jäi ka kontrollida kooriliikmete osavõttu teatri ideoloogilise enesetäiendamise üri- tustest, üldlektoriumidest, kus kooriliikmete osavõtt oli olnud üpris minimaalne.⁵⁰

Kuid mitte kõik hooajad pole olnud võrdväärsed. Nii märgitakse parteibüroo 1968/69. aasta aruandes, et mitte kõik teatrilavastused ei saavutanud menu. Nende hulgas juhiti tähelepanu lasteetenduste vähesele külastatavusele.⁵¹ Selle põhjused vajavad uurimist eel- kõige koolide partei- ja komsomoliorganisatsioonide kaasabil. Samal hooajal E. Kaidu poolt lavastatud N. Haitovi triptühhon «Paadiga metsas» võttis osa Nõukogude Liidus korraldatud bul- gaaria näidendite festivalist ning sai üleliidulise aukirja ja dip- lomi.

Rikas oli rõõmustavate sündmuste poolest 1970., V. I. Lenini 100. sünniaastapäeva ja eesti teatri juubeliaasta. Parteiorganisat- siooni juhtimisel tegi «Vanemuise» kollektiiv mõlema ürituse ette- valmistamiseks tõsist tööd. V. I. Lenini 100. sünnipäeva tähistami- seks moodustati kommunistidest viieliikmeline komisjon.

Juubeliks ettevalmistamine oli päevakorras mitmel parteikoos- olekul. Arutati lavastusi, millega teater võtab osa selle juubeli puhul korraldatavast konkursist. Üks nendest oli K. Irdi lavastatud inglise helilooja-kommunisti A. Buchi ooper «Guajaana Johnny», mis käsitleb vabadusvõitlust koloniaalvõimude vastu Briti Guajaana- nas. See oli ühtlasi antud ooperi esiklavastus NSV Liidus, mis päl- vis tunnustuse ja publiku suure huvi — keskmine külastatavus 1969. a. oli 518.

V. I. Lenini 100. sünnipäeva puhul korraldatud nõudlikus üle- liidulises konkursis tõsteti esile erksast kodanikutundest kantud

⁴⁹ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 22, l. 39—44.

⁵⁰ Sealsamas, l. 44.

⁵¹ RAT «Vanemuise» jooksev arhiiv. Parteibüroo 1968/69 tööaruanne 8. okt. 1969.

Epp Kaidu lavastust «Vanemuises» — R. Parve dokumentaariumi «Pimedus tähendab ööd», mis kaasakiskuvalt kõneleb eesti kommunistide võitlusest kodanliku diktatuuri vastu. Lavastus sai üleliidulisel konkursil kolmanda järgu diplomi ja rahalise preemia. «Lavastusega «Pimedus tähendab ööd», nagu kirjutab K. Uibo, «näitas teater veel kord oma rahutut otsijavaimu, taotlust pakkuda vaatajaile erinevaid kunstilisi elamusi, ja — mis kõige olulisem — kindlat ideelist suunaseadmist ja kodanikupositsiooni. Selles võis tunda ka teatri viimaste aastate loomingulistest otsingutest omandatud kogemuste positiivset mõju.»⁵² R. Parve «Pimedus tähendab ööd» oli üks neist silmapaistvaist lavastustest, mis koos O. Iosseliani «Kui käru pole kummuli» ja I. M. Madáchi «Inimese tragöödiaga» töid Epp Kaidule Nõukogude Eesti preemia NSV Liidu moodustamise 50. aastapäeva puhul.⁵³

L. Austeri muusikale loodud ühevaatuseline ballett «Romeo, Julia ja pimedus» tõi Ü. Vilimaa lavastuses «Vanemuise» balletilavale esmakordselt fašismivastase võitluse teema. Talle sai üleliidulises konkursis osaks I järgu diplom. Rahvaste sõpruse teema läbib L. Austeri ooperinovelli «Maihommik» I. Urbeli lavastuses. I. Urbel sai 1970. aastal Eesti NSV riikliku preemia Ü. Vinteri balleti «Kevade» ja G. Bizet' ooperi «Carmen» lavastamise eest. Nagu laureaat ise arvab, on sellise tunnustuse kättevõitmisel kahtlemata suuri teeneid nimiosas õnnestunud esinenud Eesti NSV teenelisel kunstnikul, kommunist L. Margil.

1969/70. aruandeaastal hiilgas L. Mark Babulja osas S. Prokofjevi ooperis «Onnemängija», mis I. Urbeli lavastuses tõi «Vanemuisele» II üleliidulise preemia Lenini 100. juubelile pühendatud muusikalavastuste sarjas. Üleliidulise tunnustuse osaliseks said mitmed teisedki parteiorganisatsiooni liikmed, nagu ooperisolist E. Ani, koormeister H. Sirmas.⁵⁴

Huvitav on märkida kommunistide initsiatiivi teatri õpe-
stuudiote organiseerimisel. Tuginedes lahtise parteikoosoleku otsu-
sele, loodi K. Irdi juhtimisel 1961. a. sügisel «Vanemuise» Lava-
kunsti I Studio.⁵⁵ Studio polnud otseselt mõeldud kutselistele
teatritele kaadri ettevalmistamiseks, vaid selle kõige üldisemaks
eesmärgiks oli võimaldada neil noortel, kes tunnevad tavalisest
suuremat huvi teatrikunst vastu, seda nii teoreetiliselt kui prakti-
liselt tundma õppida, et kasvatada sügavamalt arusaamist lava-
kunstist ja suurendada asjatundliku publiku ridu.

⁵² «Sirp ja Vasar» 1970, 9. oktoobril.

⁵³ «Sirp ja Vasar» 1972, 22. septembril.

⁵⁴ Vt. Всесоюзное признание. — «Советская Эстония» от 3 июня 1971 и А. Гозенпуд. Встреча с «Ванемуйне». — «Советская Эстония» от 12 ноября 1972.

⁵⁵ ЕКРА, ф. 171, ним. 10, с.-ü. 11, l. 18.

Samal ajal loodi «Vanemuise» operikoori täienduseks isetegevuslik õppekoor, keda rohkem kui kümmekond aastat edukalt juhib kommunist, teatri peakoormeister Helgi Sirmas.⁵⁶ Alates 1964. aastast töötab ka balletistuudio kord kolme, kord nelja rühmaga. Analüüsides 1965. a. jaanuaris RT «Vanemuise» juures töötavate õpestuudiote perspektiive,⁵⁷ andis parteibüroo nende tegevusele positiivse hinnangu.⁵⁸ Teatri ümber oli koondunud 120 noort, kes õppisid «Vanemuise» baasil. Potentsiaalselt olid nad asjahuviliste aktiiv, kaadri järelkasv. Seda teatri kommunistide initsiatiivil organiseeritud noorkaadri ettevalmistamist hinnati ka ajakirja «Teater» 1965. aasta jaanuarinumbris. Tuginedes olemasolevatele positiivsetele kogemustele, leidis parteibüroo otstarbeka olevat ka vokaalstuudio rajamise.⁵⁹

Uue stuudio loomise ettevalmistamise tegi parteibüroo ülesandeks E. Kõlarile. E. Anile, L. Margile, kes koostasid eelarve ja õppeprogrammi.⁶⁰ «Vanemuise» neljas, vokaalstuudio loodi 1967. aastal ja seal õppis laulu üle tosina asjahuvilise. Mitmed endised stuudiolased, praegused vanemuislased, nagu J. Kiho, E. Aavik, R. Loo, E. Hermaküla, on nüüd teatrikülastajat rõõmustanud kunstiküpsete esinemistega ning neile usaldatakse üha suuremaid ja kandvamaid osi. E. Hermaküla teeb ka lavastaja vastutusrikast tööd. Ühtlasi jääb arusaamatuks siiski parteiorganisatsioonis väljaõeldud liiga kategoriline seisukoht, et teatri kaadriküsimust peab ka tulevikus lahendama üksnes kohapealne stuudioline artistide ettevalmistus,⁶¹ millega ilmselt alahinnatakse professionaalse ettevalmistuse osa teatrikunstis.

Samas tuleb märkida, et mitmeid õigustatud etteheiteid kutsus esile P.-E. Rummo «Tuhkatriinumäng» E. Hermaküla lavastuses, mille arutelu toimus lahtisel parteikoosolekul 1968. a. mais.⁶² Koosolekul nimetati rida vajakaolemisi, mis eeldasid nii lavastaja- kui autoripoolsete paranduste sisseviimist. Parteiorganisatsiooni poolt antud motiveering tüki kavva võtmise kohta jäi siiski küsitavaks. Argument, et «Vanemuise» repertuaaris on liigselt domineerima hakanud ajaviitelised rahvatükid, mistõttu repertuaar ei rahulda seda osa publikust, kes nõuab teatrilt tõsisemaid filosoofilisi probleeme tõstvaid teoseid,⁶³ pole käesoleval juhul veenev.

Küllaltki küsitava väärtusega lavastuste hulka arvas teatrikriitika ka A. Kitzbergi «Laseb käele suud anda» J. Toominga

⁵⁶ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 22, l. 19.

⁵⁷ Sealsamas, nim. 10, s.-ü. 19, l. 1, 2—4.

⁵⁸ Sealsamas, l. 4.

⁵⁹ Sealsamas.

⁶⁰ Sealsamas, l. 4; s.-ü. 20, l. 49.

⁶¹ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 22, l. 34.

⁶² Sealsamas, s.-ü. 24, l. 71.

⁶³ Sealsamas.

lavastuses, mis küll ei välista selle mõningate vooruste olemasolu.⁶⁴

Samas tuleb märkida, et just parteiorganisatsioon peab jälgima, et klassikateoste lavastamisel ei tehtaks vigu, et mineviku ühiskonna vastu suunatud kriitikat ei kantaks üle nõukogude ühiskonnale ja ei moonutataks seega klassikateoste ajaloolist konkreetust.

Kunst on kutsutud inimest kasvatama vaimselt, esteetiliselt, avastama temas soovi olla kaunim, puhtam, õilsam, teha elu ilusamaks. Teater teenib uut ühiskonda inimese moraalse külje tugevdamise kaudu. Teater osutab parteile ja rahvale tõelist abi siis, kui ta ausalt ja julgelt uurib sügavaid elunähtusi, kujutab midagi tähtsat, uut. «Rohkem tähelepanu sellele, kuidas tööliste ja talupoegade mass oma igapäevases elus tegevikult ehitab midagi uut. Rohkem kontrolli selle üle, kuidas võrd see uus on kommunistlik.»⁶⁵ õpetab V. I. Lenin. Et teater, eriti akadeemiline, on kutsutud teenima laiu rahvahulki, siis tuleks ettevaatlikum olla selliste eksperimentidega, mis tähendavad kas moodi, eklektikat või vajuivad vormilõtvusse ja maitsetusse. «Vanemuise» parteiorganisatsioon peaks rohkem tegelema eelkõige noorte loominguliste töötajatega. Eestimaa KP XVI kongressi otsus, juhtides tähelepanu ebarahuldavalt korraldatud tööle noorte loominguliste töötajatega, kelle teosed real juhtudel kannatavad ideeliste seisukohtade ähmasuse all ega ole küllaldaselt seotud rahva eluga, püstitab iga loomingulise asutuse parteiorganisatsiooni ette konkreetse ülesande: «Suurendada nõudlikkust kirjandus- ja kunstiteoste, samuti teatri ja teiste kunstikollektiivide repertuaari ideelise sisu ja suunitluse suhtes.»⁶⁶

* * *

Kesksel kohal «Vanemuise» partei-algorganisatsiooni tegevuses on algusest peale olnud poliitharidustöö korraldamine.⁶⁷ Kunsti jõud seisab kõigepealt kõrges ideelises tasemes. Üks peamisi põhjusi, millest tulenevad ideoloogilised vääratused mõnede loovtöötajate loomingus, on maailmavaateline ebaselgus, marksism-leninismi vähene tundmine.

Algul pandi pearõhk üldloengutele, mille tarvis leidis rohkem

⁶⁴ Vt. U. Tedre, «Laseb käele suud anda» küsitavustega lavastuse voorusest. — Teatrimärkmik 1969/70. Tallinn, 1972, lk. 119—123.

⁶⁵ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 81.

⁶⁶ EKP Keskkomitee jooksev arhiiv. Eestimaa Kommunistliku Partei XVI kongressi resolutsioon. 19. veebr. 1971, lk. 10.

kvalifitseeritud lektoreid, nagu A. Uibo, R. Antons, A. Marland, H. Habermann, K. Ird jt. Loengutega kaasnesid seminariõppused kunstilisele juhtkonnale. Arhiividokumendid näitavad, et referaatidega esinesid ja seminaridest võtsid osa peale kommunistide dirigendid J. Hargel, A. Regi, laulja ja lavastaja A. Rinne, ballettmeister I. Urbel, dekoraator V. Peil, tantsusolist U. Väljaots — s. o. peaaegu kogu tolleaegne kunstiline juhtkond. Seminarid, kus kuulati referaate nõukogude demokraatia olemusest, samuti rahvusküsimuse marksistlikest kontseptsioonidest, olid elavad ja sõnavõturohked ning ületasid huvitavuse tõttu ettenähtud aja.⁶⁸

Väärrib märkimist, et 1948. a. lõpetas 22 vanemuislasi juhtiva tuumiku hulgast Marksismi-Leninismi Ohtuüliskooli⁶⁹ ja ka järgnevail aastail täiendasid mitmed vanemuislased seal oma teadmisi.⁷⁰

Järgnevail aastail hakkas parteiorganisatsioon poliitharidustööd läbi viima otstarbekamalt, diferentseerides seda vastavalt erialale: draama, ooper, orkester jne. Tööle hakkasid Stanislavski pärandi uurimisele pühendatud seminarid,⁷¹ millega kaasnesid vastavad loengute tsükliid. Eriti aktiveerus poliitharidustöö teatris partei XX kongressi järgsel perioodil. Marksistliku esteetika loenguid ja seminare hakati rohkem seostama loomingulise tööga. Üksnes E. Kaidu pidas draamarühmale 20 loengut marksistliku esteetika alustest. Palju kasulikku tõi vanemuislastele oma loengute ja seminaridega kunstiteadlane R. Sarap.

Tunnustust väärrib «Vanemuise» partei-algorganisatsiooni initsiatiiv nõukogude teatriajaloo ja Stanislavski pärandi tundmaõppimisel 1959/60. õppeaastal.⁷² Kutsudes mitte vastandama Stanislavskit Brechtile, Meierholdile, Reinhardtile, märgib K. Ird: «Argem lubagem, et vaimne laiskus, inimlik ajapuudus, moonakalik suhtumine kunstisse... kujuneks õigustuseks nende töökogemuste mittetundmaõppimisele või koguni mitteõppimisele.»⁷³ Neid mõtteid järgib partei-algorganisatsioon ka käesoleval ajal. Ka Lenin on öelnud: kui meil tekib mõte, et me pühendame liiga palju tähelepanu propagandale, siis tuleb ütelda, et meil on tarvis seda teha veel sada korda rohkem.

Juhindudes eespool öeldust, on «Vanemuise» parteibüroo viimaseil aastail analüüsinud ja suunanud hoopis põhjalikumalt parteiharidustööd. Tehtule on antud objektiivne hinnang.

⁶⁷ Vt. EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 2, 13, 14, 15, 16, 25; nim. 4, l. 8; nim. 2, l. 11, 28; nim. 5, s.-ü. 3, l. 8.

⁶⁸ EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 2.

⁶⁹ Sealsamas, nim. 5, s.-ü. 3, l. 8.

⁷⁰ Sealsamas, l. 11.

⁷¹ Sealsamas, nim. 3, s.-ü. 1, l. 25.

⁷² EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 7, l. 53. Vt. ka I. Sevťšuk, EKP tegevusest loomingulise intelligentsi kasvatamisel aastail 1960—1965. — TRU Toimetised. Tõid NLKP ajaloo alalt VII. Tartu, 1969, lk. 129—132.

Nii võttis 1967/68. õ.-a. Marksismi-Leninismi Ohtuülkoolis süstemaatilisesst õppetööst esteetika sektsiooni raames osa 20 teatriinimest, nende hulgas kommunistid Mark, Ennok, Sirmais, Ani, Jürgens, Hermann, Tarm, Paavel jt.⁷⁴ Töötas lektorium. Parteibüroo initsiatiivil⁷⁵ moodustatud orgkomitee (esimees M. Ojamaa, liikmed L. Mark, E. Hermann jt.) viis uudse üritusena läbi teoreetilise konverentsi «Teater ja publik». Nagu märgib parteiorganisatsiooni tolleaegne sekretär Maimu Krinal, püüdis parteiorganisatsioonis kõigiti kaasa aidata konverentsi edukale tööle. Konverentsi esimesel päeval jäeti isegi proovid ära, olid ju päevakorras sellised ettekanded nagu «Kunst poliitikas» (O. Utt), «Rahvusliku vormi probleemid teatrikunstis» (K. Ird), «Kunstimaitses» (M. Balbat), «Mõnedest teatri ja publiku vahekorra küsimustest» (K. Süvalepp), «Uhest Shakespeare tänapäevasest interpretatsioonist» (M. Unt), «Ooper eesti keeles» (V. Viru), ««Vanemuise» külastaja» (M. Ojamaa). Rõõmustav oli ka see, et enamiku ettekandeid olid teinud vanemuislased ise, mis kahtlemata tõstis konverentsi mõjuvust. Hinnates kõrgelt konverentsi tööd, juhtis parteiorganisatsioon õigesti mõnede kollektiivi juhtide tähelepanu sellele, et edaspidi tuleks saavutada maksimaalne osavõtt niisugustest üritustest.⁷⁶ Teemad ja vastav kirjandus kõigile iseseisvalt õppijatele soovitati aegsasti eelnevalt teatavaks teha ja välja panna.⁷⁷

1970. aastal märgiti tunnustavalt, et esteetika seminar J. Kangilaski juhtimisel on tõstnud teatripere ette erutavaid probleeme, tunginud sügavuti teemade sisusse ja aidanud teha väga huvitavaid järeldusi käsitletavatest probleemidest, sest Kangilaski kutsumus objektiivselt lähenema teemade käsitlemisele, oskas asju ja nähtusi näha nende seostes, mitmekülgsest. Tema loengud olid huvitavalt üles ehitatud,⁷⁸ öeldakse parteibüroo aruandes. Seepärast otsustati esteetika seminari jätkata ka järgnevatel aastail J. Kangilaski juhtimisel.

Huvitavad olid L. Kaarama loengud, mis andsid objektiivse pildi põllumajanduse ees seisvatest probleemidest. Veel tõsteti esile lektoreid H. Metsat, V. Krinalit jt. Tervikuna resümeeris aruandlus-valimiskoosoleku otsus: töötajate ideoloogilise kasvatamise eesmärgil tegutseb teatris alaline esteetika seminar ja korraldatakse süstemaatiliselt loenguid poliitilistel jm. teemadel.⁷⁹

Õigesti on parteiorganisatsioon juhtinud tähelepanu ka sellele, et kahjuks võtab esteetika seminaride tööst osa vähe noori, eriti passiivne oli 1968/69. aruandlusaastal balletirühm.⁸⁰

Rõhutamist väärrib ka see töö, mida teatri kommunistid teevad

⁷³ K. Ird, Püüdkem tabada imet... lk. 249.

⁷⁴ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 24, l. 70.

⁷⁵ Sealsamas, s.-ü. 23, l. 20.

⁷⁶ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 24, l. 70.

⁷⁷ Sealsamas.

internatsionalistliku maailmavaate süvendamiseks. See oli seda vajalikum, et teatris leidus kahjuks ka üksikuid teatritegelasi, kes rahvuslikkuse sildi all propageerisid rahvuslikku mahajäämust.⁸¹

1940. aasta teatrihooaja alguse puhul kirjutati, et meie teatrite seniste individuaalsete ja ühiste pahede väljarookimist takistas see, et «iga teater — ja iga näitlejal — elas omaette, suletud maailmas, ei pannud tähele, mis tema kohta enam või vähem kompetentselt poolt üteldi, ei tundnud teiste teatrite tööd.»⁸² Säärasest enesepimestuspahest on küll alati vaba olnud nõukogude «Vanemuine» kui kombinaatteater, olles eri rahvustest loominguliste töötajate vaheliste sidemete tihendamise üks initsiaatoreid ja organisaatoreid.

Aastapikkused kogemused on viinud «Vanemuise» kommunistid õigele järeldusele: kunsti internatsionaalse aluse tugevdamise küsimusi ei saa lahendada mingi üheainsa üritusega, see nõuab pidevat ja terast tähelepanu, üha uute vormide otsimist. Kõige tähtsam on aga, et seda tööd tuleb teha haaravalt ja sisukalt.

Kommunistid K. Ird ja E. Kaidu on teinud uute vormide talletamisel palju märkimisväärset, mille tulemusena on üleliiduline huvi «Vanemuise» vastu pidevalt kasvanud. 1970. a. septembris toimus teatris teoreetiline konverents «Rahvuslik ja internatsionaalne nõukogude rahvaste kaasaegses teatrikunstis», mis pakkus palju huvitavat Tartu teatrirahvale. Esinejad kogu NSV Liidust vaagisid kõnesolevast aspektist «Vanemuise» loomingut. 1969. a. veebruaris toimus samas Üleliidulise Teatriühingu organiseerimisel sümposiumin nüüdisaegse operi interpretatsioonist. Eelnevalt oli Tartus korraldatud üleliiduline operetilaboratoorium. Need on vaid üksikud näited. Kuid nad kinnitavad veenvalt, et «Vanemuise» kommunistid järgivad pidevalt Lenini juhtmõtet: «... Internatsionalism ei seisa sõnakõlksudes... , vaid t e g u d e s.»⁸³ Nagu aastat 23 tagasi, nii jääb ka tänapäeval jõusse «Vanemuise» parteiorganisatsioonisis rõhutatud mõte, et kõige õigem poliitkasvatustliku töömeetod on meie tööprotsessis endas.⁸⁴

Nende kokkutulekute puhul esitatud repertuaaris ei ole kunagi olnud ainult teatri kõige üldtunnustatumad ja üksmeelselt heakskiidetud lavastused, vaid alati on näidatud ühel või teisel põhjusel diskussiooniobjektiks saanud lavastus, näiteks W. Shakespeare'i «Coriolanust», M. Undi «Phaethonit» jm. Siin on juttu olnud ka «Vanemuise» stuudiotest, vaadatud ja arutatud stuudio luuleõhtuid.⁸⁵

⁷⁸ Vt. RAT «Vanemuise» jooksev arhiiv. Partei-algorganisatsiooni büroo tööaruanne 1969/70. a.

⁷⁹ Sealsamas.

⁸⁰ Sealsamas.

⁸¹ Vt. EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 11, l. 34; s.-ü. 17, l. 17—18.

⁸² «Postimees» 1940, 16. september.

Rahvusliku ja internatsionaalse dialektika mõistmise seisukohalt on eriline tähtsus 1970. a. septembris toimunud konverentsil. K. Ird kõneles siin teemal «Eesti kultuuri ajaloolise arengu ja rahvusliku teatrikunsti spetsiifika». A. Anastasjev Kunsti Ajaloo Instituudist (Moskva) analüüsis ülevaatlikult teemat «Rahvuslik ja internatsionaalne nõukogude rahvaste kaasaegses teatrikunstis».

Teatri parteiarhiiv näitab, et põhimõtteliselt eriline koht nende seminaride sarjas oli 25. jaanuarist 5. veebruarini 1967 Moskva A. Lunatšarski nim. Teatriinstituudi NSV Liidu rahvaste teatri ajaloo kateedri ja Eesti NSV Teatriühingu organiseerimisel toimunud nimetatud kateedri doktorantide teaduslikul sessioonil prof. G. Gogani juhtimisel.⁸⁶ Sessioon oli otseselt pühendatud «Vanemuise» kogemuste tundmaõppimisele ning kogemuste rakendamiseks väike- ja keskmiste linnade elanikkonna teenindamiseks teatrikunsti kõikides žanrides.

Sessioonist osavõtjate hulgas oli peaaegu kõigi liiduvabariikide teatriteadlasi, kellele esitati 10 etendust kõigi «Vanemuises» esitavatest žanridest.

Otsekui loogilise jätkuna eespool toodule toimusid samas kahel korral Ulevenemaalise Teatriühingu draamateatrite kabineti organiseerimisel VNFSV autonoomsete vabariikide ja oblastite muusika-draamateatrite lavastajate seminarid.

Teatri parteiorganisatsioon, tehes oma lahtisel koosolekul 14. märtsil 1967 kokkuvõtteid eespool nimetatud kolme seminari tööst,⁸⁷ märkis nende suurt kasutegurit, vaatamata läbiviimisega seotud vaevale. Kindla alatiste külastajate ringiga väikelinnateater võib nakatuda enesega rahulolu ja kergelt läbiajamise meeleoludest, esinemine kõrgelt kvalifitseeritud spetsialistide ees nõuab aga enda kokkuvõtmist ja pingutamist etenduste kvaliteedi nimel. See kõik tagas kolme seminari üksmeelse tunnustuse «Vanemuisele» kui sügavalt rahvuslikule teatrile.

Leiti, et kaasaegne vorm ei likvideeri rahvuslikku omapära. Selle üheks näiteks on kaasaegse teatrivõtete lavastatud «Rätsep Ohk», mis säilitab sügava rahvuslikkuse.

Kolme seminari kõige kõrgema hinnangu said «Meestelaulud», «Rätsep Ohk», «Kihnu Jõnn». Tõsteti esile lavastusi «Luigelend», «Coriolanus», «Kolmekrossiooper», «Katariina Izmailova». Seega ei ole «Vanemuine» ainult rahvuslik teater. Kunst on juba oma olemuselt nii rahvuslik kui internatsionaalne, mis eriti kujukalt kajastub repertuaaris. Repertuaari vahetamine teiste maadega on teatri kõige ulatuslikum koostöövorm. Kui analüüsida üksnes vii-

⁸³ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 60.

⁸⁴ EKPA, f. 171, nim. 3, s.-ü. 1, l. 16.

⁸⁵ Vt. EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 24, l. 5.

⁸⁶ Sealsamas, l. 5, 35.

⁸⁷ EKPA, f. 171, nim. 10, s.-ü. 24, l. 4–8.

mase perioodi, s. o. aastate 1966—1970 sõnalavastuste repertuaari rahvuste aspektist, siis näeme, et mängitud on 11 maa autorite teoseid. Nii moodustasid etenduste üldarvust 8,15% vene, 1,12% läti, 0,37% tšehhi, 0,93% bulgaaria, 5,59. saksa, 5,47% prantsuse, 3,79% inglise, 3,42% norra, 0,62% soome, 1,93% ameerika autorite lavastused. Hoopis rohkem on etendunud ja külastatud muusikalavastusi teiste nõukogude rahvaste loomingu paremikust. Nii langes 1966. aastal üksnes aserbaidžani ja ukraina autorite töödele 23,2% muusikalavastustest ja 28,83 nende külastajaist.⁸⁸

* * *

25 aastat ei ole pikk aeg saja-aastase «Vanemuise» arengus. Ometi on viimane veerand teatri elus olnud murrangulise tähtsusega, uus etapp, läbitud kommunistide ideelisel ja organisatsioonilisel juhtimisel. RAT «Vanemuise» parteiorganisatsioon, mis loodi 1945. aastal, oli väike oma liikmete arvult, mitte aga mõjult, seda enam, et kõik tema rajajad olid loomingukselised töötajad. RAT «Vanemuise» parteiorganisatsiooni jõud, erinevalt vabariigi teistest teatri parteiorganisatsioonidest, ongi seisnud eelkõige selles, et ta on saanud algusest peale ja pidevalt tugineda juhtivatele loomingukselisele töötajatele. Kuid just peanäitejuhile, näitejuhile lavastajale kuulub teatris võtmebotsioon. Nemad olid ideelise suuna andjad, parteilisuse määrajad, näitleja vahetud kasvatajad.

Algul ei suutnud parteiorganisatsioon rakendada loomingukseliste küsimuste igakülgseks, sügavaks tundmaõppimiseks peaaegu üldse aktiivi ega ühiskondlikke organisatsioone. Selle tagajärjena jäi parteikoosolekuil vajaka küsimuste sügavast analüüsist. Vastuvõetud otsused olid valdavas enamuses üldsõnalised ja neile ei järgnenud parteiorganisatsiooni, eriti tema sekretäride konkreetset organiseerimistööd kollektiivides. Hoopis vähe tegeldi loomingukselise töö küsimustega ja seepärast pole imestada, et paljudes kollektiivides, nagu ooper, orkester, polnud ühtki kommunisti. Partei ridade tugevdamine uute loomingukseliste töötajatega 50-ndate aastate lõpul — 60-ndate aastate algul aitas järgnevatel aastail konkreetsemalt suunata loomingukselist tööd, regulaarsemalt arutada koosolekuil repertuaariküsimusi.

Poliitaharidustöö korraldamisel on parteiorganisatsioon algusest peale initsiaator olnud. Järgides leninlikku tööstili kaadriga, on osutatud praktilist abi püstitatud ülesannete lahendamisele. Kunstiliste juhtide ja alajuhtide kaasatõmbamine parteiharidusvõrgu töö juhtimisele peaks aitama edaspidigi haarata kogu loomingukselist peret, eriti noori, süstemaatilisse õppetöösse.

⁸⁸ Vt. I. Sevtšuk. NSV Liidu rahvaste kultuurialasest koostööst. — Nõukogude Kool nr. 12, 1972, lk. 1002.

Internatsionaalset kasvatustööd on soodustanud see, et kultuuri-
sidemete intensiivistamine on saanud seaduspäraseks nähtuseks
tänapäeva «Vanemuises». Kultuurialase koostöö iga vorm kannab
endas ühtlasi suurt tunnetuslikku ja emotsionaalset kaasautorluse
laengut. «Rahvaste sõpruse leninlikud ideed kehastuvad kujukalt
paljudes kirjanduse-, muusika- ja kujutava kunsti teostes, teatri-
etendustes ja filmides», märgitakse EKP Keskkomitee V pleenumi
(1972. märtsi) otsuses «Töötajate internatsionalistliku kasvatamise
ülesannetest NLKP XXIV kongressi otsuste valguses.»⁸⁹ Oeldu ise-
loomustab ka «Vanemuist».

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ГАТ «ВАНЕМУЙНЕ» (1945—1970 гг.)

И. Шевчук

Резюме

В статье рассматриваются лишь отдельные аспекты деятель-
ности партийной организации театра «Ванемуйне», прежде всего
вопросы репертуара и воспитания творческой интеллигенции в
духе марксизма-ленинизма, дружбы народов. Победа социализ-
ма создала объективные предпосылки для развития театрального
искусства. Однако эти предпосылки возникли и сложились не
сами собой, стихийно, а благодаря целеустремленной деятель-
ности Коммунистической партии, в том числе и партийной орга-
низации театра «Ванемуйне», в рядах которой находятся веду-
щие творческие работники.

В статье показано, как вопросы идейной направленности теат-
ра становились предметом постоянного внимания коммунистов.
Приведенные в статье материалы подтверждают, что в 60-ые го-
ды партийная организация заметно улучшила свою работу по
созданию деловой творческой атмосферы, сплочению рядов твор-
ческого коллектива вокруг партии. Возрастание роли и влияния
партийной организации сопровождалось дальнейшим ростом ее
рядов.

Создание многих замечательных постановок было обусловле-
но прежде всего возросшим чувством ответственности постанов-
щиков-коммунистов перед народом. В статье раскрывается воз-
растающая роль партийной организации в деле развития нацио-
нальной драматургии и музыки.

⁸⁹ EKP Keskkomitee jooksev arhiiv. Töötajate internatsionalistliku kasva-
tamise ülesannetest NLKP XXIV kongressi otsuste valguses, lk. 2. EKP Keskk-
omitee V pleenumi otsus 6. märtsist 1972. a.

DIE ARBEIT DER PARTEIORGANISATION IM STAATLICHEN AKADEMISCHEN THEATER «WANEMUINE» (1945—1970)

I. Schewtschuk

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden nur einzelne Aspekte der Arbeit der Parteiorganisation des Theaters «Wanemuine» behandelt, vor allem das Repertoire betreffende Fragen sowie Fragen der Erziehung der sich schöpferisch betätigenden Intelligenz in Geiste des Marxismus-Leninismus und Fragen der Freundschaft zwischen den Völkern.

Der Artikel zeigt die wachsende Rolle der Parteiorganisation in der Entwicklung der nationalen Dramaturgie und des nationalen Musikschaflens.

Die im Artikel angeführten Angaben bestätigen, dass die Parteiorganisation in den 60-er Jahren ihre Arbeit durch die Schaffung einer sachlichen schöpferischen Atmosphäre und den Zusammenschluss der schöpferischen Kräfte um die Partei wesentlich verbessert hat.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ — CONTENTS

Н. Шевчук. В. И. Ленин о принципах создания и деятельности пролетарской милиции	3
N. Sevtšuk. V. I. Lenin proletaaarse miilitsa loomise ja tegevuse printsiipidest. <i>Resümee</i>	15
N. Schewtschuk. W. I. Lenin über die Prinzipien der Bildung einer proletarischen Miliz und ihren Tätigkeit. <i>Zusammenfassung</i>	15
М. ja V. Ruus. EK(b)P ja Eesti NSV valitsuse abinõud sotsialistliku majanduse organiseerimisel (1940—1941)	17
М. и В. Руус. Мероприятия КП(б)Э и правительства ЭССР по организации социалистического хозяйства в 1940—1941 гг. <i>Резюме</i>	41
M. and V. Ruus. Measures taken by the Estonian Communist Party for the organization of socialist economy in 1940—1941. <i>Summary</i>	42
F. Kinkar. Valla parteiorganisaatorid Eesti NSV-s	43
Ф. Кинкар. Волостные парторги в Эстонской ССР. <i>Резюме</i>	59
F. Kinkar. Volost Party organizers in the ESSR. <i>Summary</i>	60
И. Сорокин. Из опыта деятельности комиссий по организационно-партийной работе парткомов КП Эстонии	61
I. Sorokin. EKP parteikomiteede orgtöökomisjonide tegevuse kogemustest. <i>Resümee</i>	74
I. Sorokin. About the experience of the organizational party work commission's activities of the Estonian Communist Party committees. <i>Summary</i>	74
И. Волков. Парткомы производственных колхозно-совхозных управлений (1962—1964) (по материалам Компартии Эстонии)	76
I. Volkov. Kolhooside-sovhooside tootmisvalitsuste parteikomiteed (1962—1964) (EKP materjalide alusel). <i>Resümee</i>	108
I. Volkov. Party committees of production management of collective and state farms (1962—1964). (On the basis of the materials of the materials of the Estonian C.P.). <i>Summary</i>	108
U. Rukki. EKP tegevusest kõrgemate õppeasutuste ühiskonnateaduste kateedrite tugevdamisel aastatel 1959—1965	110
У. Рукки. О деятельности КПЭ по улучшению состава кадров кафедр общественных наук высших учебных заведений и о мероприятиях по повышению их квалификации в 1959—1965 гг. <i>Резюме</i>	128
U. Rukki. Von der Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands zur Verbesserung der Lehrstuhlbestände für Gesellschaftswissenschaften an höheren Lehranstalten und den Maßnahmen zur Hebung der Qualifikation der Lehrkräfte in den Jahren 1959—1965. <i>Zusammenfassung</i>	128
I. Sevtšuk. Teater «Vanemuine» ja tema parteiorganisatsioon	130
И. Шевчук. О деятельности партийной организации ГАТ «Ванемуйне» (1945—1970 гг.) <i>Резюме</i>	150
I. Schewtschuk. Die Arbeit der Parteiorganisation im Staatlichen Akademischen Theater «Wanemuine» (1944—1970). <i>Zusammenfassung</i>	151